

VIGILIA

SZERKESZTI

JUHÁSZ VILMOS és SÍK SÁNDOR

SÍK SÁNDOR
PILINSZKY JÁNOS
JUHÁSZ VILMOS
NAZIANZI SZT. GERGELY
RÓNAY GYÖRGY
TÚZ TAMÁS
MATTYASOVSKY JENŐ
MOLNÁR KATA
H. BOROS VILMA
A. D. TOLEDANO
BENEDEK MARCELL
HAYTS GÉZA
írásai

1948 JÚLIUS

7

XIII. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Sik Sándor: Te Deum, 1948</i>	385
<i>Pilinszky János: Frankfurt. (Vers)</i>	387
<i>Juhász Vilmos: Fatima</i>	389
<i>Nazianzi Szent Gergely: Saját életéről írt verséből. (Csanád Béla fordítása)</i>	400
<i>Rónay György: Egy deista drámája</i>	402
<i>Tűz Tamás: Remény, Magamba térek vissza, Aquinói Szent Tamás. (Versek)</i>	414
<i>Mattyasovszky Jenő: Magyarország mezőgazdasága 1848-tól napjainkig</i>	416
<i>Molnár Kata: Kifosztottak virágja. (Elbeszélés)</i>	424

SZEMLE:

<i>H. Boros Vilma: A pap és a szent alakja filmen</i>	432
<i>A. D. Toledano: A keresztények szerepe a béke megteremtésében</i>	439

SZINHÁZ:

<i>Benedek Marcell: Mela Tempefői</i>	442
---	-----

KÉPZŐMŰVÉSZET:

<i>Hayts Géza: A szépművészeti múzeum és a fővárosi képtár kiállításai</i>	443
--	-----

KÖNYVEK: <i>Marót Károly: A legrégibb és legjobb (Kerényi Grácia); Rubinyi</i> <i>Mózes: Magyar költők negyvennyolcban (Kósa János)</i>	446
---	-----

Felelős szerkesztő: Sik Sándor. Felelős kiadó: Juhász Vilmos.

Szerkesztőbizottság:

Rónay György, Thurzó Gábor, Wolsky Sándor.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: negyedévre 13 forint, félévre 25 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M

TEDEUM, 1948.*

Édes Fiaim! Kedves Szülők! — Tedeumra gyűltünk össze. A Tedeum minden időben kettős arcú ünnepség volt. Megvolt az örömdetes jellege: hálaadás az Úristennek az év folyamán nyert kegyelmekért. Hálát adunk ma is az év kegyelmeiért, elsősorban azért a nagy kegyelemért, hogy ebben az évben is becsületesen teljesíthettük kötelességünket, jó munkát végezhattunk, fiúk és tanárok egyaránt. De a Tedeumnak mindig volt egy kissé szomorkás, fájdalmas arca is. Befejezés volt és búcsúzás, az örömből és hálából mindig belekapcsolódott egy kis fájdalom, egy melankólikus hang: az iskolától való ideiglenes búcsúzás könnyű megatartása. Ki ne érezné, hogy ez a mai Tedeum, ez a mai búcsúzás több, nagyobb, — bizvást mondhatom, szomorúbb búcsúzás, mint más évek Tedeumáé. Mindnyájan tudjuk, hogy néhány óra még és benyújtják a magyar parlamentben az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt. Semmi sem áll távolabb tőlem — és kétszeresen nem innen, az oltár elől —, mint hogy ehhez hozzászóljak, hogy kritizáljak politikai intézkedéseket. Ehhez sem szólhatok hozzá, nem is akarok. Ilyen intézkedésekkel szemben a katolikus Egyháznak egyetlen védőfegyvere az imádság, és azon kívül a több, a nagyobb szeretet. Ez a szeretet parancsolja nekünk, hogy jóhiszeműséget tegyünk fel, legalább egy részéről azoknak is, akik ilyen intézkedéseket hoznak, hisz már az Úr Jézustól halljuk Szent János evangéliumában: „Eljön az óra, hogy mindaz, aki megöl titeket, szolgálatot vél tenni az Istennek”. (Ján. 16, 2.) Hinnünk kell, sokan hiszik, hogy jót cselekszenek, mikor ezt cselekszik. Nem is szólhatnék hozzá ehhez a kérdéshez már csak azért sem, mert nagyon általánosak a törvény szavai, és nem tudhatjuk, hogy a valóságban hogy fog festeni, mi lesz a sorsa a gyakorlatban iskoláinknak és milyen sors vár erre a mi iskolánkra. Akarunk bízni a jövőben és akarjuk hinni, hogy amittől félünk, nem következik be. De nehéz a szívünk, a diákoké is, és ezerszer inkább — jól tudom én azt — a kedves édesapáké és édesanyáké is, nem tudnak megszabadulni a legrosszabbnak gondolatától sem. A nehéz szív elsősorban arra gondol, amittől fél és nem tudja szemét levenni arról, amit fenyegetőnek érez. Állítsuk magunk elé: mit jelenthet számunkra — e kis családi kör számára, amely most itt egybegyűlt — a nekünk legfájóbb lehetőség, mint tény. Ha ezt kérdezzük, két fájó gondolatot kell magunk elé állítanunk:

Az egyik, az elvi valóság, amely bekövetkezhet: ebben az iskolában ösztől kezdve más szellemű nevelés lesz, mint eddig. Lehetséges, hogy ez a más szellemű tanítás nem lesz kevésbé haladó, mint a miénk volt — haladóbb nem lehet! —, lehetséges, hogy nem lesz kevésbé demokratikus, mint a miénk volt —, demokratikusabb nem lehet! —, lehetséges, hogy nálunk külön nevelők fogják átvenni az ifjúságot, nagyobb tudással, felkészültséggel, jóakarattal, odaadással. Ez lehetséges! De nagyobb szeretettel nem fogják tehetni, mint ahogy mi tettük. Bizonyos azonban, hogy két aggasztó dolog fenyeget. A mi nevelésünknek, a keresztény nevelési rendszernek alapvető gondolata, hogy mi ifjúságunkat az egész valóságra neveltük. Beállítottuk a valóság egészébe, amely magába foglalja a természetet és a természetfölöttit, időt és örökkévalóságot, embert és Istent, a valóságnak azt a mérhetetlenül nagyobb és jelentősebb felét is, amit az isteni, az örök és a természetfölötti jelent. Mindenesetre bekövetkezhetik az a helyzet, hogy erre az egész igazságra nem fognak nevelődni az új iskolában. És lehetséges — adja Isten, hogy ne úgy legyen —, hogy nem fog érvényesülni a keresztény pedagógia másik alapvető elve sem. Ez az elv, hogy mi az *emberi személyiséget* mérhetetlenül tiszteljük és értékel-

* A budapesti piarista kollégium évvégi hálaadó istentiszteletén (jún. 15.) elmondott beszéd.

jük. Mi tudjuk az Úr Jézustól, hogy a lélek — egyetlen lélek is — több, mint az egész világ. Azért a mi legnagyobb, áhítatos tiszteletünk övezte mindig a mi ifjúságunknak, neveltjeinknek személyiségét, annak teljes kifejlődését, emberi és isteni keretek között szabadságát. Minden esetre számolnunk kell azzal, hogy ha az új szellem vallani is fogja ezt a tiszteletet, nem azt fogja érteni sem a személyiségen, sem annak tiszteletén és szabadságán, amit mi értettünk.

A másik tény, amelynek szemébe kell néznünk, ha bekövetkezik, amitől félünk, az az érzelmi valóság, hogy *nem dolgozunk tovább együtt*. Én nagyon jól tudom, mit jelent ez az édesapáknak, édesanyáknak! Nem akarom az amúgy is nehéz szíveket még nehezebbé tenni, nem folytatom ezt a gondolatot. Jól tudom, hogy mit jelent ez a diákoknak. Magam is voltam diák és itt voltam diák, és azóta is számtalan diákkal érintkeztem és érintkezem: jól tudom, hogy a mi diákjaink minden kellemetlen, bántó, fájdalmas emléken túl is, amik kétségtelenül hozzáfűződnek az iskolai emlékekhez, mégis örömmel, önérzettel és visszavágyódással gondolnak ebben az iskolában töltött életükre. Hisz mi tanárok is — akárhány van köztünk, aki, mint én is, életének nagyobb felét töltötte ennek az iskolának falai között —, ha tanári éveinkre visszagondolunk, sok kellemetlen emléket, bosszúságot, kényelmetlenséget látunk magunk előtt, és mégis szívünk szakadna meg, ha meg kellene válnunk ettől az iskolától.

Ha ennek a két lehetőségnek szemébe nézek, mit tudok mondani búcsúzóul ennek a mi kis iskolacsaládunknak?

Az ifjúságnak kettőt mondok: Először is: fiúk, *sohase legyetek kisebbek magatoknál*. Sohase csonkítsátok meg magatokban azt az egész-valóságot, amelyre mi itt neveltünk s amely nélkül, úgy érezzük, nem méltó az ember az emberi névre és nem érdemes élni ezen a földön. Ne alkudjatok meg csonka emberséggel, a legmagasabbnál alacsonyabb eszménnyel, hanem akarjatok egész emberek lenni, egész valósággal, akiktől semmi emberi és semmi isteni nem idegen. És ne legyetek kisebbek önmagatoknál abban sem, hogy ne engedjétek megcsökkenni magatokban a keresztény jellemnek azt a tisztaságát, határozottságát és erejét, amelyre mi neveltünk benneteket s amelynek magatokban való kidolgozására elindultatok. Ez a nevelés és az az elindulás kötelez. Menjetelek tovább a Krisztus-követés útján, nincs más útja az igazi emberiségnek.

A másik, amit mondani akarok: ha nem fogunk is együttműködni, rajtatok lesz a szemünk és veletek lesz a szívünk szüntelenül.

Mit mondjak a kedves szülőknek? Mélyszéges meghatottsággal köszönöm nekik, hogy bíztak bennünk és ránkbízták legdrágább kincsüket. Köszönöm nekik — talán még nagyobb meghatottsággal —, hogy most is, ma is úgy bíznak bennünk, amiről félreérthetetlen tanúságot tesznek nap-nap után, szinte óráról-órára. Köszönöm nekik és kérem őket, hogy ezt a bizalmat tartsák meg számunkra a jövőben is, mert az eljövendő időben Isten után az a bizalom lesz nekünk a legnagyobb erőnk... Az előbb azt a szót használtam, hogy egy kis család vagyunk itt. Ki ne érezné, apák és anyák, idejártó gyerekek szülei, hogy itt minálunk diák, tanár és szülő egy kis családot alkotott, a családot összekötő eszmei és érzelmi kötelékekben. Arra kérem a kedves szülőket, hogy ez a család ne boruljon fel ezután sem. Ez a templom, ez a kápolna mindenkor középpontja lesz ennek a családnak.

Magunkhoz természetesen nincsen mondanivalóm, de magunkról, azt hiszem, mondanom kell valamit, diákoknak, szülőknek, az országnak, de mindenestre az Úristennek. Haszontalan szolgálak voltunk; nagyon jól tudjuk, hogy nagyon sokszor nem álltunk hivatásunk magaslatán, az eszméknek és eszményeknek, amelyeknek realitásáról és egyetlen értékéről meg vagyunk győződve, nem voltunk mindig méltó képviselői. Bánjuk és szégyeljük. De kettőről nem tehetünk magunknak szemrehányást; e kettő ellen nem vétettünk és nem akarunk, és nem fogunk véteni a jövőben sem. Az egyik a kalazanciusi hivatás. Mi piaristák Kalazanci szent József nyomán rátettük életünket az ifjúságnak *in spiritu intelligentiae et pietatis* (az értelem és jámborság szellemé-

ben) való nevelésére. Ezt cselekedtük eddig és nincs lehetősége számunkra a jövőben sem annak, hogy ne cselekedjünk. Mi nem lehetünk hűtlenek sem az értelemhez, sem a jámborsághoz, sem ahhoz, hogy életünket az ifjúságnak adjuk, mert ha piaristákká lettünk, nincs létjoga másképp életünknek. Tehát ezt fogjuk tenni továbbra is. Hogyan? Nem tudom! Egy bizonyos: ezért éltünk és ezért fogunk élni, akármilyen történjék. Az élet majd fog gondoskodni magáról. De a hivatásnak kötelessége is, szenvedélye is kiirthatatlanul él és élni, dolgozni fog bennünk.

És élni fog és dolgozni az is, ami ennek a hivatásnak a lelke: a *szeretet* az ifjúság, minden egyes fiatalunk iránt. Azt olvassuk a Rómaiakhoz írt levélben: „Sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmak, sem jelenvalók, sem jövődők, sem erők, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat minket az Istennek szeretetétől, amely Jézus Krisztusban, a mi Urunkban vagyunk”. (Róm. 8, 38—9.) Nekünk, akik életünket a kalazanciusi hivatásra tettük rá, az Isten szeretete és Krisztus szeretete elsősorban az ifjúság szeretetében, cselekvő szeretetében kell, hogy megnyilatkozzék. Azért Isten és ember előtt nem búcsúszóval, hanem ezzel a szent fogadással végzem: Sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmak, sem jelenvalók, sem eljövendők, sem erők, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat bennünket az ifjúság szeretetétől és szolgálatától, amely Jézus Krisztusban, a mi Urunkban vagyunk. Amen.

FRANKFURT

A folyóparton üres homokbánya,
oda hordtuk nyáron a szemetet.
Villák között és kertek közt suhantunk,
egy híd, egy lejtős út következett,
a lóversenyter deszkakerítése,
pár zökkenő, az autó lassított,
de mielőtt még fékezhetett volna:
az első éhség máris támadott!

A tömött zsákok és kidöntött vödrök,
a helyezkedő háta terrora,
a föltaszított ládák közt megindult
az előzetes, gyilkos cenzúra!
Osztozkodás a hulladék kövérjén,
hogy alig állta saját rohamát
a négykézlábra ereszkedett éhség,
és föllázadt, és megadta magát!

Belevesztek a porba és piszokba.
Az egész kocsi bőgve reszketett.
A szívüket a moslék elkeverte
és összemosta eszméletüket.
A tele kannák mélyire kotorva,
hogy szemük-szájuk elborult vele,
belehaltak az eleven lucsokba,
és föltámadtak, fejfel lefele!

És visszavették, falatról-falatra,
mi velük együtt végkép elveszett,
mámorosan az elgyötört mocsokból
kikényszerített üdvösségüket.
De gyönyörük csak el se élvezett még,
hogy megfogamzott bennük a gyanú:
először csak a szájuk keserült el,
majd szívük lett iszonyú szomorú.

A tolongásból hirtelen kiálltak,
és úgy figyelték, szinte józanul,
a nyomorukat eláruló mámor
mint járja őket keresztül-kasul!
És eleresztve magukat egészen,
csak arra vártak már, hogy szerveik
beteljesítsék, elvégezve rajtuk
a gyönyör végső tévedéseit!

Akárhová, de szabadulni innét!
Csak menekülni, szökni mielőbb.
Kiüldözött, hogy még felénk se villant,
hozzánk se ért az izzó csőcselék!
Köröskörül a mozdulatlan bánya.
Csak haza már! Alant a folyamon
egy hajó úszhatott el a közelben,
hogy csupa füst lett és csupa korom

a fölfutó kijárat. Át a réten!
A dombokat mohón szökellve át,
a lángoló betonra! Majd a villák,
a zölden visszaáradó világ!
A lóversenytér deszkakerítése,
s a deszkaközök sortüze után
a kertek alól kiájuló hőség,
s a hirtelenül ráncszakadt magány!

A lombok színe egyszerre kiégett,
és elborult a tűzük az úton,
az arcunk és a kezünk is sötét lett,
és velünk együtt a paradicsom.
Hátunk megett a kocogató kannák,
s a szakadozó, poros fák között
már fölmerült az alkonyati város:
Frankfurt — 1945.

Pilinszky János

FATIMA

Elöljáróban meg kell jegyeznünk, hogy az Egyház sem a fatimai jelenések, sem a többi hasonló jelenés természetfeletti eredetéről nem döntött. Azonban a fatimai jelenéseket és üzeneteket, akárcsak a lourdesiakat a leggondosabban megvizsgált, a legnagyobb körültekintéssel felderített ténynek ismerhetjük el, és mindazt, amit az üzenetek közvetítői tudattak az emberiséggel, Isten akaratának fogadhatjuk el. Ezt alátámasztja a jelenések átlélőinek tiszta, erkölcsileg magasrendű, áldozatos élete, a jelenések és üzenetek dogmatikailag és morálisan kifogástalan tartalma, az isteni kinyilatkoztatással és a hit igazságai-val való egyezése.

Harmincegy éve, hogy a Szent Szűz 1917 május 13-án először jelent meg három kis pásztorgyerekeknek, Fatima falu környékén, a portugáliai hegyvidék egy magárahagyott, szegényes tájékán. Az első jelenést az 1917. év folyamán hat további követte. A jelenések három átlélője és az üzenetek közvetítője közül kettő, az akkor nyolcéves Jacinta és a hatéves Francisco a jelenések után néhány évvel, tehát egészen fiatalon meghaltak, unokanővérük, az akkor tizéves Lucia, még ma is él, mint apáca, egy portugál zárdában. Lucia ma negyvenegy éves, két gyermekkorban elhunyt unokatestvére, ha ma is élne, még mindig innen lenne a negyedik évtizeden. Mindhárman tehát ahhoz a nemzedékhez tartoznak, amely most jut szóhoz a világ sorsának intézésében és amelynek a magatartása a világtörténelemnek ezen a korfordulóján meg fogja szabni az emberiség jövő sorsát. A fatimai jelenések és üzenetek tehát nekünk szólnak, a mi világunknak, az alakuló, vajdó, eljövendő világnak, amely most forr keserű levében. Ez is megérteti velünk, hogy a Szent Szűz az első világháború tetőpontján miért kis gyermekeknek jelent meg, mért rajtuk keresztül üzent. Nyilvánvaló, hogy üzenete különösképpen a mi korunknak, kortársainknak szól, azoknak, akik az első világháború idején még csak mint „magánemberek”, mint erkölcsi személyiségek lehettek felelősek azért, ami a világban ennek a nagy korfordulónak az idején történik, nem pedig, mint a dolgok alakulását közvetlenül befolyásolni tudó közéleti emberek. De bizonyára a Szent Szűz azért is üzent az első világháborús idők gyermekein keresztül, mert azokat a felnőtteket akarta inteni, akik ezt a ma vezető szerephez jutott nemzedéket világrahozták, gondozták és nevelték. Szólni akart a fához és a gyümölcshez, a fához, amely akkor érlelte a most, a mi korunkban beérett gyümölcsöket.

Miért szólt a Szent Szűz gyermekekhez, három egyszerű kis falusi gyermekhez, akik még teljesen iskolázatlanok voltak, irástudatlanok, nem okosabbak, nem is ostobábbak az átlagnál, de mindenesetre a nép gyermekei, akiket még alig érintett korunk civilizációja és akik addig, amíg a jelenések folytán sorsuk nem vált drámaivá, a népi élet örök törvényei szerint örültek és szomorkodtak, táncoltak és daloltak, játszottak és kikaptak, ha rossz fát tettek a tűzre? A hitlerizmus pusztításai után ez a kérdés némi elgondolkodás után szinte felesleges. Ez emberiség mindent megtett és megtesz, hogy elvegye a mennyek országának egyik legértékesebb földi zálogát, a gyermekek ártatlanságát, lelki tisztaságát. A gyermeki lélek tisztaságának ezt a megrablását valószínűleg intézményesítette az emberiség. Gondoljunk csak a Hitlerjugendre. A gyermeki léleknek ez a besznnyezése és kihasználása a hatalom által, a Szentlélek elleni bűnök egyik legsúlyosabbika. A Szent Szűz a gyermekeken keresztül jelzi, hogy az a sok csapás, amely az emberiséget éri, a nagy idegen bűnnek, a gyermeki lélek megrontásának a következménye. A gyermekeket szólítja fel engesztelő áldozatokra azokért a fiatalokért, akik bűnöztek és azokért a felnőttekért, akik nem kis mértékben előidézői a fiatalok bűneinek.

Az sem szorul különösebb értelmezésre, hogy miért éppen szegények és magárahagyottak körében jelent meg a Szent Szűz, hogy üzeneteket küldjön egy vajdó korszak kisembereinek és nagyjainak. A múlt század derekán jelent meg a Szent Szűz Lourdesban, egy Isten hátamögötti pyreneusi városkában és ott is egy kislánynak, akinek a családja a letört, majdnem reménytelenül alámerülő egzisztenciák közé tartozott. A Soubirous-család már alig tudott kiemelkedni a városvégi nyomorultak tengődésének iszapjából. Soubirous, az egykori molnár, aki a kórház szennyét fuvarozza, annak az új kapitalista világnak az áldozata, amely a közösségi élet régi kereteit széttörte, de új támaszt még nem adott a falusi és nagyvárosi tömegeknek, hanem kiszolgáltatottan magukra hagyta őket. Ezek a kisemberek hittek Bernadette-ben, amikor még mindenki, aki „valakinek” számított, nem látott benne mást, mint egy kis eszelőst, vagy szalót és a hatóság is az ő „forradalmukat” látta és igyekezett elnyomni a sziklabarlang körül történetekben. Ezek az első lourdesi hívők voltaképpen nem is franciák voltak, a hatalmas, Európában kivételes helyet elfoglaló nemzet fiai, hanem hegyvidéki baszkok, őslakók, a haladás régi rétegeinek maradványai, akiknek a nyelvét a franciák alig értették. Egy ilyen meghaladott és magárahagyott világban jelent meg akkor is a Szent Szűz, abban a korban, amikor az emberiség elhintette azokat a magokat, melyeknek termését az első világháborúval kezdtük betakarítani. Lourdes és Fatima között benső kapcsolat áll fenn, a természetfeletti személyiség kapcsolata, aki nemcsak az egyes üzenetekkel, hanem éppen az üzenetek hosszú évtizedeken, elhalt és ma élő nemzedékeken keresztül is összefüggő sorával akar mondani valamit az emberiségnek. Ezek az üzenetek Lourdestól kezdve annak a kornak szólnak, amelyet a technikai civilizáció korának nevezünk, egy korszaknak, amely sajátos bűnököt és szenvedéseket hozott, és amely Isten és az ember ellen elkövetett bűneiben új, addig ismeretlen halálos veszély csiráit hordozza magában. A lourdesi és a fatimai üzenet egy keletkezőben lévő és egy immár kialakult világrendnek szól, egy azonos világrend különböző fejlődési fokozataiban élő embereknek.

Mintha a Szent Szűz csodálatos módon dacolna azokkal, akik ennek az új világrendnek a nyertesei, a haszonélvezői. Lourdesban egy elveszett városka baszk proletáraihoz és parasztjaihoz fordul, Fatimában egy elveszett hegyvidék portugál parasztjaihoz. Emberekhez, akik inkább szenvedik, mintsem élük a mai időköt, akiknek az élete ősi, de még be nem teljesült törvényeket követ. Mind a két helyen mind az életkort, mind a társadalmi helyzetet tekintve kicsinyekhez szólt, annyira nekik szólt, mintha az emberi sorsokat intéző nagyok nem is lennének a világon és csupán az emberi sors egyetemességén keresztül, nem pedig önmagukban vonatkozna rájuk is az üzenet. Kétezer év előtt az üzenet színhelye egy szegény és elveszett galileai falucskában, egy üldözött család nyomorúságos menedékhelye. Az emberiség történelmének ez a legnagyobb eseménye egy különösen megvetett nép világában játszódik-le, a hatalmas Római Birodalom legjelentéktelenebb területén, amely szellemileg és anyagilag egyformán a legkevésbé volt értékes a Birodalom urai számára — nyugodtan állíthatjuk, hogy a lehető legtávolabb volt Rómától, távolabb, mint a pannóniai dombok, vagy a germán erdők. Sőt, még Jeruzsálemtől is távol volt ez a világ, ahol a megváltás műve elkövetkezett; nem a gazdag, tekintélyes, törvénytudó és a törvény segítségével uralkodó zsidók laktak itt, hanem amolyan ősi keveréknépség, amelyet nemcsak a római urak, hanem a jeruzsálemi urak is lenéztek és féligmeddig tisztátalannak bélyegeztek. Elvesztett, a világtörténelemnek eleven áramlásából kihullott világban következett be a megváltás üzenete s ebben az összefüggésben megérthetjük, hogy azok a modern üzenetek is, amelyek a megváltás megtörténtének és megtagadásának tényén alapulnak, hasonlóképpen elvesztett, az eleven történelmi áramból kihullott világokban hangzottak el. Az emberek akkor évezredek és évtizedredek óta várták a megváltást, és így az első jel a bölcs várakozóknak szólt, az emberséges idegen tudósoknak és papoknak, a mágusoknak, akik az örök tör-

vényt a csillagok járásából igyekeztek leolvasni. De a napkeleti bölcsek mellett az első jel igénytelen és elveszett galileai pásztoroknak szólt. A megváltott emberiség most nem a várakozás, hanem a megtagadás állapotában van a megváltás tényével szemben: a Szent Szűz — és Fatimában őt megelőzően az angyal — most kizárólag a kicsinyeken, magárahagyottakon, elveszetteken keresztül közvetíti az üzenetet az emberiségnek.

A Szent Szűz tehát egy meghatározott korszak — az úgynevezett modern világ — emberének üzen, egy elveszett történelmietlen vidék szegény paraszti népességének három kisgyerekén keresztül. Mintha most, a mi korunkban, amikor a megváltás művét minden eddiginél nagyobb veszélyek fenyegetik, ismét a gyermekre akarna mutatni, a megváltott, de a megváltást megtagadó emberiség gyermekeire, hirdette azt, hogy ezeknek a kétszeresen kicsinyeknek a szívéből még most is út vezet a végzetesen „felnőtt” emberiség számára is a mennyek országába. A Szent Szűz, az Isteni Gyermek anyja nemcsak a gyermekeken keresztül üzen, hanem egyenesen tőlük várja, hogy az emberek Szent Fiához térjenek, tőlük vár áldozatokat jóvátételül az emberek bűneiért és olyan helytállásra készíti ezeket a gyöngyöcskés kicsinyeket, amely szigorúságával és kíméletlen következettségével az első pillanatra szinte megdöbben és visszariaszt bennünket. A gyermektől várná a megindítást a világ átalakulása nagy folyamatának, és azt akarná kifejezni, hogy a „felnöttek” ennek az átalakulásnak a megkezdésére csak a gyermekek hatása alatt lennének képesek? Mintha azt mondaná a Szent Szűz három írástudatlan, játékos, ártatlan falusi gyereknek: „Ti mutatjátok a felnötteknek az Isteni Fiamhoz vezető utat, az áldozatok és a helytállás útját, amelyről letértek és most célt tévesztve bolyonganak. Ti látjátok az utat, szívetekbe van írva, mutassátok tehát meg és akkor a felnöttek is felismerik”. A felnöttek, akik annyit vétkeznek a gyermek ellen, az emberi lelket annyira jellemző ambivalenciával, hajlamosak egyúttal arra, hogy elesettségükben a gyermekhez meneküljenek. Nagyon sok embernek, akik nem tudják elfogadni a hit teljes valóságát, mert ösztönösen úgy érzik, hogy nem tudnak áldozatot hozni, vagyis nem tudnak lemondani önszeretetükről, képtelenek elengedni magukat, mégis van egy Isten-bizonyítéka — számukra az utolsó Isten-bizonyíték, — amely így hangzik: „bármennyire nem tudom önmagam és a világ reménytelenségének tudatában átélni Istent, mégis kell lennie Istennek, mert a gyermek oly tökéletes lény a mindenségnek, hogy csak ennek a számomra egyébként megközelíthetetlen Alkotónak és Fenntartónak a teremtménye és tükröződése lehet”. A mai író hőseinek gyakori magatartása ez: minden elpusztult körülöttem, mert mindent elpusztítottam — természetesen ezért nem magamat, hanem a világot, az intézményeket, mindazt, ami kívülem van, teszem felelőssé —, csak egy valamiben hiszek még, s egyedül ezért érdemes élni: a gyermekben, az én gyermekemben. Az énem megtisztult új kiadását várom és hiszem a gyermekben, ami végeredményben reménytelen várakozás akkor, ha én magam nem akarok megváltozni, és gyermekemben esetleg hibáimat és elesettségemet nevelem nagyra. Mindenesetre úgy érzi ez a hős, hogy a gyermek átsegíti egy szakadékon, amelyet önmagától átlépni nem tud. — És bizonyos, hogyha a belső szándék és a kegyelem segítségével megvan, akkor a gyermek a „felnöttest” át is segíti a szakadékon.

Az írók nem ritkán azt is megmutatják nekünk, hogy a látszólag reménytelenül „felnöttek” csontkeménnyé vált önzése — az álarc, amely Lagerlöf szerint mindinkább elválaszt bennünket a világtól és amely végülis arcunkká válik — hogyan enged fel egy gyermeki lélek érintésére. Mikszáth elbeszélésében a gonosz öreg, akit az önzés, vagyis a szeretet várása a szeretet adása helyett, elszakított mindenkitől, egy meztlábás árvának kis csizmát vásárol. És ez a pár kis csizma feltöri magányra ítélt önzésének csonthéját, megnyílik Isten és az emberek előtt, emberré lesz, holott már-már halott volt. Dosztojevski Sihederébe beleszövi egy kalmár történetét, akit vad, soha ki nem eléggő pénzvágya elszakít mindenkitől, az övétől is, emberi érzés már nem talál helyet benne s a rossz szellem örvendezhet, hogy ez a lélek végre változhatat-

Ianul az övé. És ekkor a kegyelem egy nyomorult árvagyereken keresztül veszi fel a harcot ezért a lélekért, a csaknem kiégett lélek salakja alatt lángra lobban a gyermek iránti szeretet, mindene lesz ez a gyerek. A gyerek meghal. Az öregnek ott kell vezekelnie, ahol emberré lett, a szeretetben, amely a szívét feloldotta, de ugyanakkor bizonyos fokig bálványimádóvá tette. A szenvedés most megtanítja arra, hogy a szeretetnek nem lehet egyetlenegy tárgya, a szenvedő szeretet szentet formál ebből a lélekből s a rossz szellem elvesztett egy párviadalt, amelyben már biztos győztesnek tekinthette magát. Úgy tűnik nekünk a végső összefüggések távlatából, hogy a gyermek halála itt nem véletlen baleset, hanem egyike azoknak az öntudatlan belső áldozatoknak, amelyek feltárják előttünk a gondviselés művének félelmetes és gyakran kérlelhetetlen nagyságát.

A nagy várakozások, amelyeket a kor reményevesztett emberei, akikhez az író is hozzátartozik, a gyermekhez fűznek, olykor valóban metafizikai jelentőségre tesznek szert. Thomas Mann utolsó regényében, a Dr. Faustushban a zseni meghasonlott önmagával és az emberi közösséggel, amelynek sorsát véglegesen, megváltoztatatlanul reménytelennek látja. Csak egy valaki menti meg az összeomlástól, amely jelképesen az emberi szellem megsemmisülése lehetne: a gyermek, akiben a génusz megtisztul és újraszületik; Euphorion, aki visszavezeti ahhoz az Istenhez, aki benne és az elfekedetett világban kialakult. Franz Werfel utolsó regényében, amelyet halála előtt néhány nappal fejezett be, a „Meg nem születettek csillagá”-ban, egyfelől az embertelenné finomult, másfelől a romboló ösztönülethez visszatért emberiség világkatasztrófájából csak a gyermek menti meg a világot, az a gyermek, aki Werfel különleges, a saját képére átformált katolikumból kiinduló vallásos metafizikája szerint a mindig újjászülető és megváltást hozó Isten.

A felnőtt emberiség ma a végső forrásoktól eltávolodott, önmagát tápláló értelem és a gépiesített, majdnem legyőzhetetlenné vált szenvedély iszonyú, kiszámíthatatlan hatású keverékét mutatja. Ez a keverék éppen a felnőttek, a gyermekkorukat elvesztettek állapota, az istengyermekség állapotával szemben. Ezért küldi a Fatimai Szűz üzenetét három pástorgyereken keresztül, ezért jelent meg nekik, a kétszer-kicsinyeknek.

Hangsúlyozzuk, körülményeikben és adottságaikban semmi rendkívülit nem találunk, sőt éppen az ellenkezőjét minden rendkívülinek. Még a szegénységük sem kivételes, nem az a tökéletes nyomorúság, amelyből az emberi lélek már feltekinteni sem tud. Annyira szegények, mint a városoktól távol eső portugál hegyvidék parasztjainak átlaga. Lucia apja iszákos, letört egzisztencia, akárcsak az öreg Soubirous, de annak méltósága nélkül, ittas állapotban durva feleségével és a gyerekekkel. A testvérpár, Jacinta és Francisco apja világot látott katonaviselt ember, aki a paraszt egyszerű okosságával és józanságával méri fel a dolgokat, az istenit és az emberit, mindennek kijelölve a maga helyét. Mind a két családban, de különösen Lucia családjában az anya vállón nyugszik az igazi gond, a mindennapi kereszt. A férfiak inkább a rendkívüli terheket vállalják, ami sokkal könnyebb feladat, mint a napi terhek vállalása. Ezeket az egyszerű asszonyokat csodálnunk kell és meg kell éreznünk, hogy nemcsak a mindennapi tehernek, hanem a kereszténység nagy és gyümölcsöző történelmi keresztjének is ők az igazi hordozói, nem a férfiak, akik a történelmet csinálják. „Az asszonyaikért irigylem önöket, maguk sem tudják, mennyit köszönhetnek nekik, — mondja Galsworthy egyik drámájában az Idegen, aki szembetalálja magát a keresztény társadalommal, az önkritika hiányával kapcsolatos csalódottsággal ítélve meg annak fogyatékosságait és hazugságait. Ezek a mindennapi asszonyi sorsok éles és tiszta körvonalakat kapnak a fatimai jelenések fényében. Renan valamit megsejtett a valóságból akkor, amikor a kereszténység győzelmét nagyrészt nekik tulajdonítja. A fatimai anyák, Lucia és a testvérpár édesanyja, Szent Bernadette anyja, boldog Goretti Mária anyja, mindezek az egyszerű parasztasszonyok természetesen vállalják a család minden terhét és keresztjét, olyan természetesen, mintha

ez a legmagátólértetődőbb dolog lenne a világon és nemcsak megőrzik vidám ártatlanságukat, amely a legnagyobb nyomorúság idején is bepillantást enged nekik a mennyei világba, hanem átadják ezt az erős és tiszta hitet gyermekeiknek, mint valami magót, amelynek termését a gyom és a konkoly soha nem tudja egészen elpusztítani.

Ennek a paraszti sorsnak a hétköznapi napról-napra való küzdés gondjaival terhesek, de az emberek soha nem törnek le annyira, hogy az ünnepi vágy és az ünnepi várakozás kihalna belőlük. Mind a két családban sok a gyerek, a lányok közül egyik-másik kénytelen cselédnek beállni, a katonafiúkról egy ideig nincs hír, vagy rossz hírek érkeznek, a gyerekek többsége megmarad a szülők életkeretei között, műveli a földet. A kicsinyek pedig java-részt nem az iskolapadban ülnek, hanem alig felcseperedve, átvállalnak egy részt a mindennapi élet terhéből. Mégis, alapjában sokkal inkább benn élnek a varázslatos és ünnepi gyerekkorban, mint a városi gyerekek. Ez a gyermeki világ, amelyet élnek, voltaképpen összeesik a felnőttek legjobb, legtisztább szellemi hagyatékával: a hittel, az életet átszövő vallásos szokásokkal és szertartásokkal, a régi táncokkal, dalokkal, amelyek szimbolikája elveszíti érzéki tartalmát és a szépség utáni örök vágy jelképévé nemesedik. Ebben a világban élt és játszott a kertben, a kút fölé boruló tölgy alatt, a réten, az erdőben, a sziklák között, vagy a közeli barlang félhomályában a három pásztor-gyerek, amíg az Angyal és a Szent Szűz jelenései világtörténeti és természetfeletti igénnyel bele nem szóltak életükbe.

Az első látomásokban, amelyek ezt az ünnepi és dolgos paraszti gyermek-életet megtörik, nem a Szent Szűz, hanem egy angyal jelenik meg a kicsinyek előtt. Ez a természetfeletti küldött, aki olyan volt, mint „a hó, amelyen a nap átsüt, amíg kristályos nem lesz”, de csodálatosan szép emberi vonásai voltak, a béke angyalának mondotta magát. A béke angyalának a katolikus hagyomány Szent Mihály arkangyalt nevezi: „angelus pacis Michael”. Ő az emberi történelem nagy elrendező szelleme, aki az isteni gondviselés akaratát betöltve megakadályozza, hogy a szenvedélyektől fűtött emberi nem megsemmisítse egymást és végül önmagát. Azonban egyúttal ő a mennyei seregek vezére is a sátán és a gonosz szellemek elleni szakadatlan harcban. Ma a szentmise végén többnyire a XIII. Leó által a liturgiába bevezetett Leó-imádságban fordulunk a mennyei seregek vezéréhez, hogy isteni rendelésre oltalmazzon meg bennünket a rossz szellemek keltette kísértésektől. A Leó-imádság először a Szent Szűzhöz fordul az ő közbenjárásához esedezve, majd az angyalok fejedelmének oltalmát kéri, végül Jézus szent Szívének, a szeretet forrásának irgalmáért könyörög. Ott találjuk Szent Mihály ábrázolását nagyon sok középkori templomkapu reliefjén, amint mennyei mérlegén megméri a jókat és a rosszakat, s az elhalt lelkeket, a mennyei üdvösségre, a tisztítóhely időleges szenvedéseire, vagy az örök kárhozat tűzére juttatja. A mai hívő Isten országának közvetítői közül, sajnos, a legkevésbé érzi át az angyalok szerepét és jelenlétét. A szentekkel, akik emberi mivoltukban hozzá hasonlatosak, könnyebben tud kapcsolatot találni, mint az angyalokkal. Az angelológiának, az angyalokról szóló keresztény tanításnak az igazságai és szépségei többnyire hozzáférhetetlenek a számára. Úgy sejtjük, hogy a most alakuló, eljövendő világ inkább fogja szemlélni az angyalok arculatát, mint ahogy ez eddig történt, közelebb kerül majd megértésükhöz, és kegyelmi életének majd méltó módon részeivé válnak. Egy korszak szellemi vonalai végsőfokon egyetlen pontban futnak össze és ez magyarázza meg, hogy a természetre, az érzéki világra vonatkozó új megismeréseink is közelebb hoznak bennünket az angyalok létezésének megértéséhez. A béke angyalának, egyúttal a rossz szellem kísértései elleni, a modern világban mind jobban kiélesedő küzdelem vezérének megjelenése bevezeti a Szent Szűz jelenéseit és üzeneteit. Az a tény, hogy a három gyermeknek először az angyal jelenik meg, akárcsak az angyal a Betlehem környéki pásztoroknak, akiknek a történelem és az emberi élet legszentebb és legvalóságosabb tényét jelentette, mutatja, hogy az angyal megjelenése önmagában is fontos

és lényeges üzenet a számunkra és ez is felfedi azt a belső logikát, amely a fatimai jelenéseket szerves és természetfeletti értelemben művészi egységbe hozza.

A béke angyala arra tanítja a gyermekeket, hogy könyörögjenek Isten irgalmáért azok számára, akik nem hisznek benne, nem imádják, nem remélnék tőle és nem szeretik őt. Tehát az angyal első szava a jelenések kezdetén felszólítás a gyermekekhez, hogy a szentek egységének nevében helytálljanak a megtévedt lelkekért, akik Istentől elszakadtak. A világ nyelvén majdnem érthetetlen szavak, tartalmuk szerint is a természeti állapot kereteit szétvető igék, amelyek a világ gondolkodása és logikája szerint méltánytalanok, érthetetlenek, sőt szinte sértők. Mi köze ezeknek a játékos, a bűnös világhoz képest ártatlan, a nagy emberi bűnököt és tévedéseket meg sem értő gyerekeknek az Istentől elfordult, megtévedt lelkekhez? Mit tehetnek értük? Az angyal megfelel a következő jelenésben: „hozzatok áldozatokat elégtételül azokért a bűnösökért, akik Őt megsértették és engesztelésül, a bűnösök megtéréséért. Ha áldozatokat hoztok, akkor béke lesz”.

Idézzük emlékezetünkbe, hogy az első világháború teljes kifejlésének idején vagyunk. A gyerekek hozzanak áldozatokat azokért, akik Istent megbántották és e kicsinyek áldozatai eszközölké a bűnösök megtérését. Az angyal személy szerint a három gyermekhez fordul, ők nemcsak közvetítők, hanem pédaadóknak kell lenniük, mert minden erkölcsi valóságnak hitelességét az élet példája adja meg. A gyermekek tehát egyben közvetítők, üzenethozók és pédaadók, beteljesítők. Kettős feladatuk mindegyike egyformán fontos és lényeges. Az üzenet nekik szól különleges értelemben és ugyanakkor rajtuk keresztül az egész emberiségnek. Mert mindnyájan bűnösök vagyunk, nincs közöttünk egyetlenegy sem, aki valaha ne bántotta volna meg Őt. De amíg élünk, addig egyikünk sem kárhozatra ítélt. Aki másokért helytáll imaival és áldozataival, önmaga is legalább felemeli tekintetét a bűnből és Isten felé fordul. Mindannyian bűnösök vagyunk, tehát rászorulunk a helytálló könyörgésekre és áldozatokra. Ámde mindannyian hozhatunk áldozatot egymásért, sőt a jelenés értelmében kell is egymásért áldozatokat hoznunk. Mi élők az áldozatok nagy közösségéhez tartozunk, s ehhez tartozik az elhaltak nagy többsége is: a tisztítóhelyen szenvedő lelkek. Ez a legmélyebb kapocs az élők és holtak, a mai és a régmúlt nemzedékek között. Ha áldozatokat hozunk, ha helytállunk embertársainkért, akkor béke lesz, — hirdeti a béke angyala. Ezzel nyilvánítja a béke-eszme legmélyebb valóságát; a harctereken folyó háború csak következménye, végső eredője a lelkek gyűlölségének, békétlenségének, egymástól való idegenségének, annak, hogy az emberek nem adni akarnak egymásnak, hanem csak kapni akarnak egymástól. A legkisebbek helytállása és áldozata jobban hozzájárul a béke elkövetkezéséhez, mint a nagyravágyó politikusok minden mesterkedése.

A feladat és a felelősség irtózatossá teszi. Messze meghaladja mindannyiunk erejét. De van megerősítőnk, szakadatlan megerősítőnk, aki mindenkor mellettünk áll: Krisztus teste és vére az Oltáriszentségben. Az angyal a harmadik jelenés alkalmával felmutatja a kelyhet és az ostyát a gyermekeknek, letérdepel velük és a levegőben lebegő szentséget imádják. Végül megáldoztatja a gyermekeket, felajánlva az áldozatot elégtételül azokért a sértésekért, szentségtörésekért, és közömbösségért, amivel Őt megbántják.

A következő évben, 1917-ben jelenik meg a Szent Szűz a gyermekeknek. Az angyal mintegy jelzi a Boldogságos Szűz szerepét, amikor Jézus és Mária szívének kegyelemteljes terveiről szól.

Márai Sándor írja, hogy Krisztus valóságának egyik csalhatatlan bizonyítéka az ostoba „Krisztus-mítosz” elméletekkel szemben: az örök Krisztus-arc, amelynek pecsétjét közel 2000 éve ott hordozza minden keresztény ember a lelkében, még akkor is, ha Krisztust megtagadja. Ezt az örök Krisztus-arcot nem szobrokról és képekről ismeri a keresztény ember, állapítja meg Márai, hanem ez az arc bensőleg az övé, érzékli magában, mint a legkonkrétebb való-

ságot és a különböző korok Krisztus-ábrázolásai csak tökéletlen külső kifejezői ennek az örök és kitörölhetetlen belső Krisztus-képnek. A Szent Szűz arcát és alakját is látja és ismeri az emberiség a testetöltés napja óta. Sőt ismeri az Istenanya és tiszta Szűz arcát és alakját, mint előképet, távolabbi évezredek és évtizezredek óta. Ez az arc és ez az alak örökérvényű, a változatok különbözősége nem lényeges az örök vonások mellett. A fatimai gyermekek a Szent Szűznek ezt az örök arcát látják. Leírhatatlanul szép, mondották, nem szomorú, nem vidám, hanem komoly. Lucia hozzá teszi: „Talán egy kicsit neheztelő, de jóságos”. A gyermekek tudták, mint ahogy Szent Bernadette is tudta, hogy a Szent Szűz megjelenését kifejezni és megörökíteni úgysem lehet. Csak annyit érzéktett meg a szobrász a benyomásból, amit a jelenés a gyermekekre tett, hogy a Fatimai Szűz lényén valami gyermeki vonás uralkodik, lányosság, amelynek sajátos méltósága van, úgy, hogy a gyermekek ösztönösen Excellenciádnak szólítják, mint a nagyon magas személyiségeket, amelyeket a maguk világában sohasem láttak. A megszólítás egyébként Portugáliában, ahol a rangoknak és címeknek ősi meggyökeredzett hagyománya van, egészen természetes egy kis pásztorgyerek szájából is. Két vonása a Fatimai Szűz megjelenésének: az ártatlanság, és a bűn létezésének tudata és átérzése; a kettő együtt hozza létre a természetfeletti bölcseségét, amelyben egyformán benne rejlik a gyermek és a mélységekbe látó géniusz bölcsesége. A tiszta és szenvedő szív bölcsesége ez, amely minden elkülönítő és önző tudásnál hatalmasabb.

A Szent Szűz megismétli a gyermekeknek az első isteni küldöttnek, a béke angyalának szavait, de még közvetlenebbül szól hozzájuk: „Kívánjátok-e magatokat felajánlani Istennek és elviselni mind azt a szenvedést, amit csak rátok küld, elégtételül azokért a bűnökért, amelyekkel Őt megsértették és engesztelésül a bűnösök megtéréséért?” Miután a gyermekek igennel felelnek, hozzáteszi a Szent Szűz: „Akkor sokat kell szenvednetek, de Isten kegyelme vigasztalásotokra lesz”. Hogyan értsék ezt a kicsinyek? Tudják, hogy mi a szenvedés, és értik, hogy mi az áldozat. Mióta az angyal felszólította őket áldozatokra, meg is hozzák ezeket a kicsiny, de nagyon jelentős áldozatokat, ösztönösen és mégis céltudatosan Lisieuxi szent Teréznek az életszentség felé vezető „kis útján” haladva. De hogyan értsék a kegyelmet? A szó jelentése homályos, majdnem hozzáférhetetlen a számukra. Hogyan értsék a vigasztalást, amikor egyelőre a csodálatos jelenés csak áldozatokat kíván tőlük? De a Szent Szűz már ugyanakkor, amikor áldozatokat kíván tőlük, s ők beleegyeznek az áldozatokba és vállalják a szenvedést, a vigasztalást is meghozza nekik. A vigasztalást, amely ígérete az üdvösségnek.

Amint a Szent Szűz Isten kegyelmének vigasztalásáról szólt, kitárta kezait és két tenyeréből két olyan erős fénysugár áradt, hogy nemcsak beborította ragyogásával a gyerekeket, hanem úgy látták, mintha áthatolna a keblükön és elérné szívüknek és lelküknek legtitkosabb rejtekeit. „Magunkat Istenben láttuk” mondotta Lucia, „abban a fényben, tisztábban, mint a legjobb tükörben”. A gyermekek ilymódon a Szent Szűzből áradó szeretet és odaadás közvetítésével részesültek a kegyelem vigasztalásában, a természetfeletti állapot teljességében, de egyúttal egészen érzékelhető módon, úgy, ahogyan az gyermeki fogékonyságuknak megfelelt. Értelem és érzés teljesen azonosultak a vigasztaló kegyelemnek ebben az állapotában és bizonyos, hogy ez a gyermeki lelkük számára annyira valóságos és érzékelhető vigasztalás segítette őket abban, hogy útjukat ezentul szinte megdöbbentő céltudatossággal járják. De itt is tudomásul kell vennünk, hogy ez a vigasztalás, a Szent Szűz tenyeréből áradó világosság, amely Isten tükrévé teszi az emberi lelket, nemcsak a gyermekeknek szól, hanem minden embernek, azoknak, akik felajánlják magukat Istennek és vállalják a szenvedéseket és áldozatokat, elégtételül az emberek bűneiért és engesztelésül a bűnösök megtéréséért.

A Szent Szűz az első jelenés alkalmával közli a gyermekekkel, hogy hét-szer fog megjelenni előttük, az elkövetkező hónapok 13-án. Minden további

jelenés üzeneteinek ez a lényege: „felajánlás Istennek elégtételül a bűnökért, amelyekkel az emberek megbántották, és engesztelésül a bűnösök megtéréseért. A Szent Szűz imát és áldozatot kér a gyermekektől és az emberiségtől minden emberért, az emberiségért. Felajánlást, áldozatot kér és ugyanakkor áldozatot hoz, felajánlja önmagát értük. Hogyan is emelkedhetnének fel a gyermekek a minden bűnért és Istentagadásért való áldozat magasságára, és hogyan emelkedhetne fel az emberiség erre a magasságra, ha nem részesülne természetfeletti támogatásban? Ebben a támogatásban egyesül a mindenséget teremtő és fenntartó szeretet a szabad akarattal.

A szentek egyessége, amelynek áldozataikkal és felajánlásukkal ők is részeseivé válnak, segíti őket. Ámde minden emberi odaadásnak, beleszámítva az üdvözülteket is, a végső forrása Isten odaadása. Ennek az isteni odaadásnak jelképe és egyúttal teljes valósága Jézus Szíve, az isteni Szív legfogékonyabb és legtisztább közvetítője pedig Mária szeplőtlen Szíve. Mária, viszonzásul a gyermekek és az emberiség felajánlásáért, áldozataiért és engeszteléséért, szeplőtlen szívét ajánlja fel. Megjelenése tehát nemcsak felszólítás felajánlásra, áldozatra és engesztelésre, hanem felajánlás, áldozat és engesztelés. Nemcsak azért jelent meg a Szent Szűz gyermekeknek és üzent az emberiségnek, hogy kérjen tőlük, hanem, hogy adjon nekik, szeplőtlen szívét adja nekik, adja a legtisztább odaadást, amely a tisztán emberi létezésen belül megvalósult. Ebben az odaadásban jut a gyermekek osztályrészül a legnagyobb boldogság, az, amit így fejeztek ki: magunkat Istenben láttuk.

A Szent Szűz harmadik megjelenése 1917 július 13-án félelmetes konkrétsággal a bűn és a megtérés, az Istentagadás és a megengesztelés világtörténelmi és világpolitikai jelentőségét tárja fel a gyermekek és az emberiség előtt. A Szent Szűz tenyeréből kiáradó sugarak ekkor a föld alá világítanak, és megismertetik a gyermekekkel a bűnösök szenvedéseit: Az elkárhozottakét, a tisztítóhelyen szenvedő elhalt lelkeket, vagy az élőket, akiknek lelkében a halálos bűn állapotában rejtetten a sötétség nyomorúsága költözött? — Ez nem egészen világos és nyilván megvan az oka, hogy miért nem világos.

A gyermekek előtt feltárult a le nem vezekelt bűn földalatti birodalma. A Szent Szűz szeretetének sugara ide bevilágít, és az ő áldozatainak, a mai emberiség áldozatainak is be kell ide világítania. Ezek a le nem vezekelt, ki nem engesztelt bűnök, az elégtétel nélküli bántalmak, ez az alvilág, amely éppen úgy táplálja a sötétséget, mint ahogy táplálkozik a sötétségből, az oka végső fokon mind annak a rossznak, ami a közösségi értelemben vett emberiséggel, a társadalommal, az emberrel, mint politikai lénnel történik. Ott keresd a mélyben, az elhaltak és az élők rejtett zugaiban, a le nem vezekelt bűnök sötétjében mindannak az okát, ami itt fenn a földön a legtagabb értelemben vett közéletben történik. Ezért következik mindjárt a bűn világának a feltárására a nagy világtörténelmi és világpolitikai jóslat: ha az emberek nem hagynak fel azzal, hogy Istent megbántsák, új háború következik. Az Egyház és a Szentatya üldöztetést szenved. Ez csak úgy akadályozható meg, hogyha a világnak az a része, amely Istent megtagadja, felajánlja magát a Szeplőtlen Szívnek, tehát a legteljesebb emberi szeretetnek. Ha ez nem történik meg, akkor a tévtanok szétterjednek a világon, háborút, egyházüldözést idézve elő. A jók mártírhaltáznak, a Szentatya sokat fog szenvedni, sok nemzetet megsemmisítenek. Végül azonban a szeplőtlen Szív, tehát a legteljesebb emberi szeretet diadalmaskodik, a világ Isten-ellenes része meg fog térni, a Szentatya felajánlja majd a világnak ezt az Isten-ellenes, de megtért részét a Szeplőtlen Szívnek, az odaadó tiszta szeretetnek, és ily módon elkövetkezik a béke korszaka. A Szent Szűz ekkor még egy titkot közöl a gyermekekkel, amelyet csak akkor nyilváníthatnak ki, ha az ég Királynője ezt megparancsolja nekik. Az események alapján kétségtelen, hogy ez a titok is a világtörténelem alakulására vonatkozik. Hír szerint Lucia ezt a titkot nemrég közölte a Szentatyával.

Az üdvözültek örök boldogsága, a Szent Szűz az övéknél is tökéletesebb örök boldogsága, nem önmagának való, az élet összefüggéseitől elvonatkozott

állapot, hanem éppen ellenkezőleg, még nagyobbfokú, korlátlanabb odaadás, mint a földi emberek egymásért való helytállása és áldozata. Az üdvözültek szeretete, a szentek és még inkább Mária szeretete ismeri a szenvedést, a bűnt, a kint, a nyomorúságot, azonban csak ott segíthet, ahol a szabad akarat fogékonysága megadja erre a lehetőséget. A Szent Szűz ismeri a világ bűneit, átéli a világ gyötrelmeit, és Szeplőtelen Szívének szeretete bevilágít a bűn birodalmának sötétségébe, és a bűn birodalmának a mi világunkkal való összefüggésébe.

A Szent Szűz felfokozza üzenetének jelentőségét ebben a jelenésben. Olyan térre viszi át a felajánlást, az áldozatot, az engesztelés szerepét, amely a mi megítélésünk és magatartásunk szerint teljesen távol áll az egyes ember erkölcsi életétől. A Szent Szűz arra mutat rá, hogy a társadalom, a közösségek élete, az államok élete, az államok közötti összefüggések, tehát a politika és a világpolitika a szó legtagább értelmében, legbensőbb okozati kapcsolatban állnak az egyes ember bűneivel. Miután pedig fennáll ez a kapcsolat, az egyes ember erkölcsi élete felelős azért, ami a társadalmak és a nemzetek életében végbemegy. A felajánlások, áldozatok és engesztelések nemcsak a „magán-emberekből” álló emberiség életére hatnak ki, hanem a társadalmak és államok életére, a politikára is. Ha ezt az üzenetet a maga félelmetesen egyszerű lényegére redukáljuk, akkor ez így hangzik: „Ti gyermekek, akik mit sem tudtok a nagyvilág dolgairól, imádkozzatok és hozzatok áldozatokat, térjete meg és engeszteljete meg, mert ettől függ a társadalmak és államok sorsa, a világ politikai életének jórafordulása”. Ez az üzenet is természetesen szól a három gyermekhez és szól mindenegyes emberhez. Ne az intézményektől, mint töletek független alakulatoktól várjátok a közösségi életnek, a társadalom és az államok életének jórafordulását, hanem magatoktól. A változás — javulás vagy rosszabbodás — a ti bűneitek, vagy áldozataitok, önzéste, vagy odaadástok következménye.

Emlékezetünkbe idézi ez az üzenet Dosztojevszki regényének, a „Karamazov fivérek”-nek egyik nagyszerű jelenetét. Mitját, az egyik Karamazov fivért, aki a gáttalan szenvedélyben kereste a kielégülést, ártatlanul azzal vádolják, hogy apját ő ölte meg. Mitja a börtönben lázadozik a sors ellen, amely ide juttatta. Micsoda értelmetlensége és gonoszsága az életnek, hogy hamis vád alatt ártatlanul szenvednie kell? Egy éjjel különös álmot lát: a végtelen pusztaságot látja, a kiégett sztyeppet, s a távolban égő falvak tűzét. Minden elpusztult a közelben és a távolban. A pusztában, az út mentén csontvázzá aszott magános asszony áll, magához öleli éhenhalt gyermekét, és a halottat kétségbeesetten értelmetlen szóval becézi, mintha így akarná vigasztalni és életre keltetni. És akkor Mitja megérti, hogy ő felelős ezért, hogy a pusztá kiégett és minden elpusztult, hogy a gyermek meghalt, s hogy az anya kétségbeesetten becézi a halott gyermeket. — Mind ezért ő felelős és ezért kell most bűnhődnie, vezekelnie. Mindannyian felelősek vagyunk azért, ami a közösségek életében történik és a mi odaadásunktól függ, hogy a világ, a politikai világ, megváltozzon.

Csakhogy a Szent Szűz ezt a „politikai” emberiséget sem hagyja magára. Szeplőtelen Szívét nemcsak az egyes embereknek adja, hanem az emberi közösségeknek, a társadalomnak, az államoknak, a politikai világnak is. Amikor tehát ezen a téren is áldozatot, odaadást kér: egyúttal önmagát adja, teljes szeretetét, és ez a szeretet, amelyben az emberek áldozata egyesül az övével, gyógyítja majd meg a beteg közösségek életét, vezeti ezeket vissza Istenhez és elhossa számukra a békét.

A jelenések közt eltelt időben a három kis gyerek megismeri a „felnőttek” világának, a társadalomnak, a politikai világnak is, minden kegyetlenségét, gonoszágát, üldözését. Az elhivatottság kivetette őket falusi, gyermeki életük pályájából és egy olyan útra készítette őket, amely valóban a kálvária útja volt, a feszületet hordozó Jézus útja. Soha nem politizáltak, de éppen azok, akiknek részük volt a társadalom, a politikai élet Isten- és erkölcs-elle-

nességéből, felismerték, akárcsak Szent Bernadette esetében, hogy az üzenet és az üzenet beteljesítése, voltaképpen ellenük szól, és mindent megtettek, hogy a gyermekekre a hazugság, a család, a sötét politikai és szellemi hatalmaktól való befolyásoltság, vagy legalább is az érdek bélyegét süssék. A gyermekek szembe kerültek a családdal, a hatalommal, sőt átmenetileg még az egyházi hatósággal is, egymagukban kellett járni útjukat, és ők megtették ezt az utat, a természeti világ szemszögéből nézve megfoghatatlan egyszerű, magától értetődő hősiességgel. Életútjuk leírása külön méltatást érdemel, és túllépi ennek a dolgozatnak a kereteit, amelyet a jelenéseknek, az üzeneteknek szántunk.

A hetedik, utolsó jelenés, amely 1917 október 13-án játszódott le, végső fokozata annak, amit a Szent Szűz a gyermekeknek és az emberiségnek az odaadás és az áldozat világát átalakító jelentőségéről mondani akart. A Szent Szűz mintegy felfedi a gyermekek előtt nemcsak lényét, hanem életét és szerepét: örvendetes életét a szentcsaládban, fájdalmas életét fia iránti fájdalmas szeretetében a Kálvárián és az Ég Királynőjének dicsőséges életét a Mennyben. Életének ezt a három vonatkozását a szentolvasó révén fűzi egybe az emberiség életével, örömeivel, fájdalmával és megdicsőülésével. Az első jelenés alkalmával a Szent Szűz két kezét a föld felé tárta ki és a tenyeréből áradó sugarak a gyermekekbe hatoltak. A második jelenés alkalmával a Szent Szűz lefelé tartott tenyeréből áradó sugarak a földalatti világba, a bűn világába hatoltak. Most az utolsó jelenésben a Szent Szűz felfelé tárja ki karjait és tenyeréből a fény felszáll a nap felé.

A Szent Szűzet és mindazt, ami addig történt a jelenéseken, csak a gyermekek látták. Azt, ami azután következett, hogy a Szent Szűz az ég felé tárta ki karját és tenyeréből fény hatolt a nap felé, látta a sokezer hívő, aki a gyermekeket akarattal ellenére elkísérte a jelenések színhelyére. Ez a befejezés tehát az egyetlen, amit a jelenésekből nemcsak a gyermekek láttak, hanem mindenki, aki elkísérte őket ide a fatimai völgybe, látta és átélte egy hatalmas embertömeg, mint az egész emberi nem, az emberiségre kiterjedő közösség képviselője. A nap forogni kezdett, mint valami tűzkerék, a peremén rózsaszín sáv keletkezett, amely vérvörössé vált, szétáradt az égen és a földön, és az egész tájat, a fákat és réteket, a sziklákat és az emberi alakokat valósággal lángba borította. Azután a nap tüzes gömbje megnagyobbodva zuhanni kezdett a tömeg felé. Perzselő forróság támadt, mintha a világ tüzet fogott volna. A tömegen rémület vett erőt. „Itt a világ vége” — kiáltották az emberek és a földre borultak. Néhány percig tartott a jelenésnek ez a része, és azután a nap újra felemelkedett régi helyére.

A jelenésnek ez a része tehát az emberi nemnek, mint egymásra utalt, egymással összefüggő közösségnek, társadalomnak szólt. Az a tény, hogy a félelmetes égi színjátékot minden jelenlévő látta, azt kívánja kifejezni, hogy az emberi nem, mint társadalmi közösség, mint tömeg, olyan bűnöket követhet el, amelyek a világegyetem válságát, valami fajta világhatalmasztrófát okozhatnak. Ezt üzeni az isteni irgalom és előrelátás a Szent Szűz közvetítésével, ennek az égi színjátéknak a tanúságával: Ha nem tértek meg, ha nem hoztok áldozatokat, vagyis ha nem magatokon kezditek a világ átalakítását, akkor a ti bűneitek révén a társadalmi közösség világhatalmasztrófát, világpusztulást idézhet elő.

Franz Werfel fent idézett regényében, a „Meg nem születettek csillagá”-ban a mai emberiség pusztulása úgy következik be, hogy a nap a pályájához képest kicsiny távolsággal közeledik a Földhöz. Ennek a közeledésnek a következtében a Föld felszínét olyan fénysugár éri egyetlen pillanatra, amely az életek nagyrészt kioltja, és a Föld külső képét tökéletesen megváltoztatja. Nagyon kevesen menekülnek meg ebből a kataklizmából, amely pillanatokig tart. A Föld megváltozott felszínén azután egy új, szellemibb világ bontakozik ki.

Az utolsó jelenés a nagy tömegnek, az emberi közösségnek szánt befejező

színjátéka az egyes ember erkölcsi felelősségét a végsőkéig fokozza. A ti bűneitektől és Isten-tagadásotoktól, az általatok hozott áldozatoktól, engesztelésektől és felajánlásotoktól nemcsak a társadalmi közösség sorsa, a politikai sors függ, hanem a világegyetem sorsa is, a kozmikus sors, a kozmikus jövő. A ti magatartástok kihat a világegyetem jelenségeire is. Ezt az elviselhetetlen felelősséget ismét az enyhíti, hogy a Szent Szűz felfelé mutató karjának tanúsága szerint az isteni szeretet fénye, amely Jézus Szívéből és Mária szeplőtelen Szívéből árad az emberiségre, megkönnyíti számára ennek a felelősségnek a vállalását, ennek a kozmikus tehernek a viselését.

XII. Pius pápa mondotta az atombomba használatával kapcsolatban, hogyha az emberiség nem tér öneszméletre, a romboló technika további fejlődése az emberi nem öngyilkosságához vezethet. Nem az a fontos, hogy az ember alkotta pusztító eszközök okozhatják-e a világkatasztrófát, vagy ez csak közvetve lesz az emberi közösségek magatartásának következménye; a fontos az, hogy a jelenés tanúsága szerint ezeknek a közösségeknek a bűnei, amelyek az egyes emberek bűneiből táplálkoznak, kozmikus katasztrófát idézhetnek elő. Hogy pedig erre a borzasztó lehetőségre sürgőn figyelmezteti és szinte nem győzi eléggé figyelmeztetni az Istenanya korunkat, a mai világot, ezt bizonyítják a fatimaihoz hasonló kozmikus jelenségek Vogheránál, Cremonánál és másutt. Mind e jelenések alkalmával a Szent Szűz gyermekeknek mutatkozik meg, de az égi színjátékot, a kozmikus katasztrófa jelképét, az egész hívő tömeg látja.

Foglaljuk össze befejezőül a fatimai üzenetek értelmét s egyben mindazokét az üzenetekét, amelyeket a Szent Szűz a kicsinyeken — gyermekeken és szegényeken — keresztül az emberiséghez intéz. A Szent Szűz mindig ezt üzeni: tartsatok bűnbánatot, térjete meg, hozzatok áldozatokat a bűnösök megtéréséért és a bűnök kiengeszteléséért. Másként: a világ átalakítására úgy törekedjete, hogy magatokon kezdjete ezt az átalakítást, ne várjátok a változást a világtól, az intézményektől, a többi emberektől, hanem ti változzatok meg. Egyetlen szóban kifejezve: szeressetek. A mai nagy írók, egy Aldous Huxley, egy Thomas Mann, egy Evelyn Waugh, egy Márai Sándor, abban ismerik fel a modern ember tragédiájának okát, hogy az ember ma mindenáron és minden vonatkozásban kapni akar, szeretetet igényel a legvégsőkéig, korlátlan és mindig kielégületlen szeretetigénye van, de nem akar adni, nem tud szeretni, nem tudja magát odaadni. Adni kell és nem igényelni — ez az egyetlen megoldás, amely az egyes embert és az emberiséget az elferdüléstől és önpusztítástól megmentheti — hirdetik korunk nagy szellemei. Ezt hirdeti a Szent Szűz, de nemcsak hirdeti, hanem szeplőtlen Szívét adja oda ennek a belső átalakulásnak az előidézésére és segítésére. Ezt hirdeti a Szent Szűz: adjatok, szeressetek és akkor szeplőtlen szívem szeretetében Istennel egyesültök. Bűneinket felismerve és megvallva, a változást önmagunkon kezdve, forduljunk a Fatimai Szűzhez, hogy ő, aki a három kicsinynek megjelent, burkolja be fényével oltalmazón gyermekeinket, a jövő építőit.

SAJÁT ÉLETÉRŐL ÍRT VERSÉBŐL

E versem célja az, hogy tűnő életem
számos baját leírjam, vagy ha gondolod,
a sok szerencsét; mert az emberek között
nem egyformán vizsgál mindenki és ítél.
Az akarat nem a legbiztosabb szabály.
Csapong a vers, a fájdalomnak balzsama,
tanít is és az ifjúságnak méze ez,
s buzdít vidáman. Hozzátok beszélek én,
kik az enyéim voltatok s ma másoké,
kik egy hitet hiszünk. Vagy van ki fattyú lett?
Nekem halottnak már mindenki jót akar.
Ó, férfiak, világnak ékességei,
kik — amint látom, — új világban éltek itt,
amerre jártok, föld s a tenger díszesebb,
új Róma van és benne új előkelők,
Constantin városa, az ország oszlópa:
ó, férfiak, hallgassatok meg engem is,
ki vívtam annyi, változó küzdelmeket,
melyekből most sokat leírok néktek itt.

Küzdöttem fáradozva és idők során
sok szépet alkottam, de annyi tönkrement:
mint porhanyó talajt ha pusztító vihar
támadja meg, csak kő marad meg, semmi más.
A népről szólok én, kik nem hatalmasok,
s nemrég a jóknak táborát sem ismerék,
kik mint a nyáj inkább a mélybe hajlanak.
Ó, mily hibásak vagyunk, jobban náluk is,
mert — sírva mondom — meggyengült a harci sor,
sok népvezér és sok tanító mester is
csak díszelegve ül magasló trónuson:
kik küldve vannak égi étket osztani,
maguk is koldusok, s az orvosok között
nem egy halálos gennyeket hordoz belül.
S kik az utat mutatják, mélybe rántanak,
s vezetnek ott, ahol nem járt még senki sem.
Rövid szabály: utánuk jaj, ne menjetez,
s az üdvösségnek messzehangzó szója ez:
erkölcsöket taposnak sárba trónjaik,
s hiába van határ, csak dölőföket takar.

Halljátok, emberek, most és jövőben is,
mi vitt a szóra, hogy leírjam életem
(tudom, beszélni kár sokat, feleslegest),
le kell, hogy írjam a megtörtént dolgokat
kissé talán felülről és hosszabban is:
nehogy hazug szavak, rágalmak érjenek.
Mert az istentelen szeretne arra is,
ki szenved, átkot, vádakat kiáltani,
hogy többet ártson, mint az összes fájdalom,
s hogy ezzel is gyáván kimentse önmagát.
E pár sor nyissa meg beszédeim sorát.

*

De a tenger dühöngött és morgott miránk
 még hangosabban sok napon keresztül, és
 mi azt sem tudtuk, merre hajt a szélvihar,
 s Istentől sem mutatkozott menekülés.
 Mindenki rettegett, hogy együtt meghalunk,
 de én a legjobban féltettem a jövőt.
 Hisz a tisztító víztől, mellyel Istené
 leszünk, távoltartott a pusztító vihar.
 Ezért jajgattam én, ez volt a szörnyű baj.
 Ezért kiáltoztam kitárva karjaim,
 hangom túlzengte a zúgó hullámokat,
 s feküdtem megtépett ruháimban hanyatt.
 Talán nehéz elhinni, mégis így igaz:
 a többiek feledve sok keservüket
 együtt imádkoztak velem, hajósok is
 jámborságtól vezetve sok veszély között:
 Így együtt szenvedtek mindnyájan énvelem!
 Te voltál, Krisztusom, megváltóm akkor is,
 ki most is megmented viharban életem!
 Midőn reménykedésünk végleg elveszett,
 nem volt sziget, se kontinens, se hegytető,
 se csillagok, hajóutak vezérei,
 s hiába vártuk, nem jött biztató remény,
 hová fordultunk volna annyi kín között?!
 Lemondva mindenről, Hozzád fordultam, én,
 ó, életem, lehelletem, fényem s erőm,
 ki néha sujtasz, majd becézel, gyógyítasz,
 de mindig a legjobban őrzöd életünk.
 Sok megtörtént csodádról emlékeztem ott,
 melyek kezéd nagyságát hirdetik nekünk:
 a tengert szétvágtad, ott ment át Izrael,
 magasba tartott kéztől ellenség futott,
 Egyiptomot szétszórták a csapásaid
 vezéreikkel együtt, Úr vagy mindenütt,
 kürtök s a nép hangjától omlottak falak.
 Hozzáadtam még vélem tett csodáidat,
 s kiáltottam: „Tiéd vagyok, mint voltam is,
 fogadj el kétszer engem, drága birtokod,
 tenger s a föld ajándékát, kit átadott
 anyám imája és a szörnyű félelem.
 Csak Néked élek, ha megmentesz kétszer is.
 Ha engem elbocsátasz, szolgád küldőd el.
 Tanítványod küzd most a vad hullámokon.
 Kelj fel, Uram és jöjj, s nem lesz több félelem”.
 Így szóltam és a szél haragja engedett,
 a tenger csillapult s hajónk úszott tovább.
 Talán mindez könyörgésem jutalma volt.
 S az emberek, kik vélem jöttek a hajón,
 hatalmas Krisztusunk hitére tértek ott
 Istentől üdvösséget kétszer nyerve el.

Csanád Béla fordítása.

EGY DEISTA DRÁMÁJA

1.

1853-ban, már politikai bukása után, saint-pointi magányából Lamartine rezignált hangú levelet küld barátjának, a filozófus Valette-nak. Sorain a tragikus öregkor árnyéka borong: panasz, csalódottság, gondok, keserűség. „Ami az emberi világból meríthető vigasztalást illeti — írja —, az már nem hat rám többé. Soha nem vettem reményemet az emberek fiaiba; magasabban van e reménység. Igaz, olykor elhomályosul. Isten, úgylátszik, mindig azok ellen nyilatkozik, akik az ő művét akarják végrehajtani. Ellenségeiért harcol, barátai ellen. Aki jó néhány esztendő megért s alaposan tanulmányozta a történelmet, nem nagyon csodálkozik a manicheizmuson; az egész föld nagy kálvária vagy tarpéji szikla: kálvária a filozófusok, tarpéji szikla a hazafiak számára. Tegye föl ezt a kemény kérdést és oldja meg másként, mint Brutus. Én beleveszek. De legalább abban a meggyőződésben halok meg, hogy közeleti szereplésem folyamán soha egyetlen olyan szót nem szóltam, soha egyetlen olyan tettet nem követtem el, melynek célja ne az lett volna, hogy saját károm árán is az isteni igazságot szolgáljam. Mi volt ez: vakbuzgóság, vagy a jóakarát öncsalása? Egyedül az ég tudja megmondani majd; ez az ő dolga.”

Hogyan értsük e célzást a manicheizmusra? Úgy — és bizonyára így kell értenünk —, hogy az abszolút jóval szembenáll az abszolút rossz, s az élet tapasztalatai meg a történelem példái arra tanítanak, hogy itt a földön azokon, akik a jó ügyét szolgálják, mindig a rossz diadalmaskodik. Az elgáncsolt politikus ebbe a távlatba, ebbe a metafizikai háttérbe állítja bele a maga végzetét. Csakhogy nem éppen a kereszténység volt-e az a vallás, mely a pogány keleti sugallatú manicheizmusok kísértéseit legyőzte s a két mereven ellenkező abszolútum világharcát az emberiség számára az inkarnációban föloldotta? Lamartine az „isteni igazság” bajnokának látja magát; de milyen az az isteni igazság, mely bajnoka számára a kudarc után a manicheizmus kilátásait nyújtja vigasztalásul és önigazolásul? Bizonyára nem az az „isteni igazság” ez, amit a kereszténység vall annak. Lamartine egy másfajta, más értelmű igazság győzelméért küzdött: a tiszta Értelem, a világtervező Legfőbb Lény ügyéért, azért, hogy a világban megvalósuljon valaminő fölvilágosult, megtisztított, dogma-mentes „kereszténység”, vagyis a racionalista deizmus uralma. Megvalósuljon az eszmény, melyért — mondta 1834-ben a költészet hivatásáról szólva — az emberiség színvonala fölé magasló agyak dolgoztak a történelem folyamán, „Krisztus fölmérhetetlen elméjétől fogva Fénelonig”. Mondat, melyben burkoltan benne rejlik Krisztus istenségének, az inkarnációnak, a katolicizmus lényegének tagadása. 1832-ben barátjának, a modern sajtó megalapítójának, Girardin-nak népszerű lapjában közölt cikke „a pap polgári kötelességeiről” világosabban beszél: „A vallásnak — írja —, miután a dogmák által formát s egyházzá szerveződve testet öltött, s miután mindenkinek mindene akart lenni, hogy az egész emberiségre hathasson, a homály és a tudatlanság korszakában le kellett szállnia az egyházatyáknak és doktoroknak, a kereszténység filozófusainak magas értelmi színvonaláról egészen a korlátozott értelemig, a megszokásokig, a népi hiszékenyséig. Innét származik a hitnek az a sok visszaélése, mely egy kritikus és kételkedő század gyanakvó szemében mint valami alantas babonafelhő homályosítja el a keresztény vallás tündöklő világosságát”. Mi más tehát a földadat, mint „megtisztítani” a kereszténységet e ráragódott elemektől: dogmáitól és kultuszaitól, — vagyis voltaképpen dekatolizálni, sőt dekrisztianizálni a szó teljes értelmében? — hiszen e kétely elsősorban a megtestesülésnek s a

belőle következő szentségeknek, köztük is különösképpen az Eucharisztiaának, meg az Egyháznak szól. E „megtisztított kereszténység” nem volna egyéb, mint deista „teológia” keresztény morállal és humanizmussal. Vagyis a fölvilágosodásnak, Rousseau szavojai vikáriusának visszhangja: „Ügy tekintem — írta Rousseau — az egyes vallásokat, mint megannyi hasznos intézményt, mely az egyes államokban a nyilvános istentisztelet egy-egy egyforma módját írja elő, s melyek mindegyikének meglehet az alapja az éghajlatban, a kormányzatban, a nép szellemében, vagy valaminő más helyi okban, ami egyiket kívánatosabbá teszi a másiknál, a hely és az idő szerint. Azt hiszem, mindegyik jó, ha Istent megfelelően szolgálják benne: az igazi kultusz a szív kultusza”. A kultúra azonban elérkezett odáig — Lamartine véleménye szerint —, ahol már nincs szükség a kultusz „hasznos intézményeire”; eljutott odáig, ahol átveheti egyeduralmát a fölvilágosult értelem; s a vallás, félig-meddig azonosulva a haladással, már nem is a szív, hanem az ész, az értelem hódolata lesz. A rousseaui érzelmesség szív-kultuszának helyét a férfi-Lamartine gondolatvilágában fokozatosan átveszi a voltairei ráció.

Fejlődése e téren szerves és következetes. Idézzük föl csak részletekig jutott nagy műve, a „Visions” tervét, úgy, ahogyan Lamartine lelkében 1821 januárjában fölillant, s ahogyan két évvel később, 1823 december 12-én egy barátjához, Virieuhöz intézett levelében megfogalmazza. „Az elmúlt éjszakán — írja —, végérvényesen lerögzítettem nagy költeményem tervét. Ime: első jelenete néhány nappal a végső nap előtt történik. Egy fiatalember ül egy névtelen város romjain; az a kevés ember, aki megmaradt, nem ismeri. Ő elmondja nekik történetét. Már a föld teremtése előtt létezett. Az emberiség elbukása után Éva egy lányának, a Legfőbb Lény legszebb alkotásának őrizetével bízták meg. Ő lángrolobban érte, szeretne ember lenni, szeretné birtokolni, még a halál árán is. Isten haragjában megadja neki vágya teljesültét: emberré teszi, de arra ítéli, hogy elveszítse szerelme tárgyát s ne leljen rá az égben, csak miután több életen s több megérdemelt halálon át megtisztult”. E „metafizikus eposz” sorozatos epizódjainak emberré vált s az egész emberiség sorsát végigélő angyal-hőseiben voltaképpen önmagát képzei el a költő: ő a költészetté transzponált világdráma középponti alakja.

Ebbe a romantikusan kozmikus tervbe nyomulnak be aztán a racionalizmus és progresszív liberális filozófia elemei a harmincas évek küszöbén, akkor, amikor, a Napoleon utáni Bourbon-restauráció bukásával, az egész romantika átfordul a nosztalgikus világérzésből a humanitárius szocializmusba és politikai liberalizmusba, s a chateaubriandi laza esztétikus-hangulati katolicizmusból az egyre antikatólikusabb deizmusba. Az addig metafizikus hős költő ettől kezdve mindinkább a társadalomban az értelem győzelméért küzdő közéleti-politikai hőssé válik, illetve ennek szerepét vállalja. E szerep azonban semmiképpen sem alacsonyabbrendű szemében az előzőnél. Végeredményben ez is kozmikus arányú, csupán a teremtés-mitosz helyébe lépett a történelem mítosza. A bukott angyal ezzel győzelmes emberré válik: emberré, aki fölismerve az örök Értelem igazságát, maga alakítja a világ sorsát, a történelmet. Ennek az élménynek a vallomása, bizonyos kultúrfilozófiai hangszerelésben, 1834-ben a költészet hivatásáról szóló említett tanulmány.

Mi sem természetesebb, mint hogy e deista alapú liberális racionalizmus nem tűrhet meg semmiféle olyan misztikusnak minősített mozzanatot, melyben az ember abszolút szuverénítésének s abszolút racionalista haladás-hitének sérelmét látja. A világ, a történelem — úgy érzi — ismét döntő fordulóponton áll, új éra kezdetén: ahogy a pogányságra következett a kereszténység, úgy következik most a kereszténységre az Értelem, az „isteni igazság” korszaka. Ez az analógia nemcsak Lamartine gondolkodásában bukkan föl, hanem számos kortársában is. Stendhal adja például egyik regényfigurájának, egy püspöknek ajkára a következő jellemző szavakat a „Vörös és feketé”-ben: „A pogányság

végnapjait kísérte a nyugtalanságnak és kétségnek az az állapota, mely a tizenkilencedik században nyomasztja a szomorú és únt szellemeket”.

Kozmogónia után história, a költői képzelet mitológiája után a történelemformálás gyakorlati tevékenysége, a mitológia realizálása: ez az értelme Lamartine „fordulatának” a költészetből a politikába. Csak a terület változott, de nem a küldetés. A „Visions” huszas-harmincas évekenbeli költői, meg a negyvenes évek politikai tervei közt nincs törés. Az államférfinak, aki 1847-ben nekiindul, mint mondja, az „Isten csatájának” — vagyis a fölvilágosult Értelme és Igazság harcának — semmi oka sincs megtagadni a harmincéves ifjút, aki 1821-ben a nápoly-római országúton először látta fölgyúlni az emberi dráma értelmét s először hallotta meg a „vérité divine” szózatát.

Negyvennyolcban ez a sors eléri zenitjét, a politikai hatalom teljében ragyog; aztán hirtelen, meredeken alázuhan, s éppen azok a társadalmi rétegek taszítják le, melyeket saját szavai szerint, ő „mentett át a köztársaságba”. Ha következetes önmagához, nem is értelmezheti másként tragikumát, mint ahogyan értelmezi: a Gonoszság győzelmeként az Igazságon. A deizmus logikusan torlik a manicheizmusba.

2.

Lamartine-nak e világnézete, politikájának ez az ideológiai alapja 1834-től többé-kevésbé végérvényesen kialakult s ettől fogva lényegében nem is változik, legfőljebb csak annyiban, hogy 1848-ig fokozatosan egyre nyitabb és határozottabb lesz, 1851 után pedig bizonyos pesszimiztikus, sztoikus és manicheisztikus színezetet ölt. Hogy hogyan fejlődött ki benne, nem minden viaskodás nélkül, ez a világnézet, azt művein és nyilatkozatain át elég világosan követhetjük.

A legsúlyosabb benső harcot az anyai örökségként kapott katolikus hittel kellett megharcolnia. E benső küzdelem már akkor megindult, amikor egész kora még mint vallásos és katolikus költőt tartotta őt számon. Melyre világít e szempontból az a levél, melyet Rohan herceg ír neki 1819 májusában. Rohan ekkor lép papi pályára s e lépése nem minden teatralitás nélkül történik; az egész fölcsentelést bizonyos, a restauráció elejének romantikus és társaságias katolicizmusára, chateaubriandi esztétizmusára valló színpadiasság övezi. A herceg világtól való elfordulása mintegy a társadalmi élet színpadán folyik le, a nézőtér a korabeli arisztokráciával, s van benne valaminő tetszelgő önszemlélet, gyönyörködés az eljátszott szerep romantikájában. A roche-guyoni magányt, hová 1819 nagyhetére vonul el Rohan és környezete, számos szál köti össze a párizsi restaurációs arisztokráciával; levelek, üzenetek, valóságok avatják ezt az arisztokráciát a nagy és színes lelki élmény szemlélőjévé.

E társadalom a közelmúltban tanuja volt egy másik megható élménynek is, a főszerepben Lamartine-nal: tanuja volt egy szenvedélyes, — vagy szenvedélyessé játszott, — tragikus szerelemnek: a hősnőt, Julie Charles-t elragadja a halál, s a gyász bizonyos misztikus fényt vet a boldogtalan szerelmesre, a „haldokló költőre”, aki a közeli örök találkozás reményében tekint eltűnt, eszménnyé lényegült kedvese után, a vágyva vágyott mennyei haza felé. Szíve — így alakítja szerepét verseiben — kétségbeesés és remény, panasz és áhítat között vergődik. Mi más adhatna neki békét, mint a vallásos megnyugvás? Ezt kívánja megszerezni neki friss buzgalmában Rohan herceg: a roche-guyoni nagyheti magányban Lamartine is résztvesz. De váratlanul, búcsú nélkül elutazik; csak két és fél hét múltán jelentkezik levelével, melyből „a legsötétebb mizantrópia” árad, s melyben kijelenti: kialudt benne minden szeretet s már csak a tökéletes egyedüllétben nyer némi enyhülést.

Erre a levélre válaszol Rohan. Lamartine fájdalmával szemben az anyai szívre hivatkozik: nem lehetünk teljesen szerencsétlenek, amíg szeretnek bennünket. Ám az anyai szeretetnél „van egy más vigasztalóbb érzélem, mely a változhatatlan szereteten alapszik és bizalmat, reményt sugall. On ismeri ezt;

kínjai és szenvedései súlyától elhalmozottan mégis inkább marad zsákmánya emésztő szomjúságának, mintsem hogy megnyugvásért fordulna a vigasz, öröm és béke e forrásához, melyet a szerető Isten epedve vágyik lelkére ontani”.

E pár mondat kétségtelen éleslátással tapintott rá Lamartine lelki életének, valláshoz, katolicizmushoz való viszonyának egyik leglényegesebb pontjára: a nosztalgikus léleknek és romantikus fájdalom-kultuszának mélységes idegenkedésére mindenféle pozitív vallásosságtól, gyakorlati hitételtől és dogmatikától. Ragaszkodik költői szerepe legköltőibbnek vélt helyzetéhez, a fájdalom, sóvárgás attitűdjéhez, melyet a Végtelen minden dogmatikus konkretizálása alapjaiban fenyeget. Mihelyt e végtelenséget Istenben megszemélyesíti, nyomban újra kellene fogalmaznia, új értelemmel kellene telítenie a maga végtelenségi becsvágyait; a konkrét, isteni végtelenséggel szemben nyomban kitűnnék önnön végeessége, s végtelen felé való törekvései szükségszerűen az emberi lélek Isten felé törekvésévé realizálódának, ami aligha folyhat másként, mint egy vallás pozitív gyakorlatában. Ezzel pedig a hős eladdig társadalmi diszletek közt mozgó drámája a lélek Istenhez való viszonyának magános benső drámájára redukálnék, a kegyelmi élet és aszkézis látványosság és közönség nélküli síkjára tolódnék át. E soliloquium középpontja azonban már nem az ember volna, hanem Isten. Sajátos önszemlélete szerint a tulajdon szerepének súlyát a költő csak úgy őrizheti meg, ha drámájából ezt a kegyelmi mozzanatot kiküszöböli s azt valaminő olyan elemmel helyettesíti, mely az önmagáról való lemondás helyett éppen önmaga kiemelését biztosítja, őt magasztosítja föl s emberi szuverénitását semmiféle csorbát nem ejt. Ezt az elemet találja meg Lamartine az embert a teocentrikus világkép alól emancipáló fölvilágosult filozófia örökségében, az Értelemben s Istennek az Értelemmel való azonosításában. Ez az Értelem pedig a történelemben valósul meg egyre tisztábban: a történelmi haladás így divinizálódik, s az ember, aki a haladás előmozdításán munkálkodik, így nyer bizonyos isteni jelleget, így emeli szerepét bizonyos isteni méltóságra. Ilyesformán e fölvilágosult ideológiában, e haladás-misztikával átjárt racionalizmusban az addigi szemlélet sajátosan visszajára fordul: a vallás immanenssé, a haladás transzcendenssé válik; rítusaitól s dogmáitól „megtisztított” vallás, meg a pusztán formális logizmustól megtisztított Értelem azonosul egymással. Ez a szemlélet egyaránt jellemzi a hegeli történetfilozófiát s a romantikus racionalizmus különféle válfajait — egy Benjamin Constant gondolkodását például —, s ebbe torkollik bele végül Lamartine világnézete is. Benső drámájának lényege öröklött katolicizmus, romantikusan katolikus nosztalgia, meg e racionalizmus harca; egyéni dráma, de egyéni voltán túl tipikus is korában és korára.

1820-ban még egyszer kísérletet tesz, kalandokban szétfolyó életét rendbeszedendő, a katolicizmusnak nemcsak elvi elismerésére, hanem gyakorlati élésére is. Elhatározása azonban jellemzően kompromisszum-jellegű: az értelmi szuverénitását megőrző ember praktikus engedménye. „Semmi veszélye — írja Virieunek —, hogy e hitet kövessük, még a szellem teljes meggyőződését megelőzően is, mert semmi olyat nem parancsol, amit az értelem és az erkölcs ne tanácsolna”. Egy hónappal később ajánlja ugyancsak Virieunek: „Áldozzuk föl szellemünk tartózkodását, hogy cserében Isten megadja nekünk a lelki békét és a benső igazságot”. Ám, hogy ez „áldozatban” egyáltalán nem önátadásról van szó, s hogy a „lelki béke és benső igazság” mennyire nem katolikus értelmű, azt egy 1821 nyarán írt verse, a „Philosophie” kétségtelenül tanúsítja.

Ez a költemény jellegzetesen romantikus témát fejez ki: a „jámberság és középszer” horáciuszi életbölcességét; alapjában nem keresztény, hanem pogány életbölcességet. Az ihlet típus közkeletű a romantikában s forrása mindannak, amit a romantika „biedermeier” elemeként szokás emlegetni, holott egyáltalán nem a polgári befeléfordulásból, kevéssel beérésből, családiaságból következik, hanem a romantikus végtelenbe-fordulás átmeneti ellenpontja: az a kurta, idilli pihenő, melyen a romantikus lélek, deista eget-ostromlásának,

metafizikus lendületének kudarca után mintegy erőt gyűjt, némi kis időre megnyugszik, mielőtt a liberális racionalizmus immár politikai-szociális hevületű történelem-hódító harcába, a Lamartine-i „bataille de Dieu” küzdelmébe bocsátkoznék.

Hajdan — vallja 1821-ben a „Philosophie” — a költő szelleme a világ titkainak merész megfejtésére vállalkozott, az emberi értelem kétes világánál, Platon nyomdokain bolyongott az egekben s kutatta, mi a lélek, az Isten, az embersors, s hogy van-e Isten és gondot visel-e ránk, vagy pedig taláalomra, vak közönnyel lökte-e útjára a végzetet, egykedvűen szolgáltatva ki „a természetet a véletlennek, a földet a zsarnoknak”.

Mint sas, ha hasztalan csapong az égi pályán,
csalódottan leszáll, mert nem lett része zsákmány:
a mennyek magasán lelkem hiába szállt,
mert csak kétséget és hiúságot talált;
s elúnva már, hogy a végtelenben bolyongjon,
nem ível távolabb a vágyam és a gondom
a napnál, melyet él s a tájnál, hol lakik...

Miért kutassuk Isten titkaiban sors és világ hogyanjait s miértjeit? Értjük be életünkkel s a józan bölcseséggel, mely szerint „minden napnak elég a maga gondja”. Ne boncolgassuk, hanem tartsuk tiszteletben a Szentek Szentjének rejtelmét, hajoljunk meg előtte, akár a föld, mely „nem érti, de imádja”. Ő is Istenre bízta magát; az vezesse a végső kikötőbe, míg nyugtalanságoktól s kétségektől megszabadult szelleme „egyedül a könnyű boldogságon csüng”; feléje, Isten felé fordulva és „gőg nélkül feszítve vitorláit minden szélnek, követi az idő futását”. Így vezeti Lamartine-t, éppen megtérésekor, — amikor megházasodik s életét keresztény módra akarja rendezni, — a „szellem tartózkodásának förládozása” átmenetileg, pihenőként, a maga kicsiny világában való végleges honfoglalás kurtá illúziójaként, az „idővel élő” horáciuszi életélvezés derűs epikureizmusához.

Van-e gondviselés; s ha van, és ha Isten valóban szeretet és vigasztalás, nem pedig csupán a mindenség végtelen alkotója: mire való s hogyan lehet a természetben és világban annyi kín és szenvedés? Egyik nagy verse, a „Le désespoir”, 1818 novemberéből, valósággal káromló felelősségrevonása Istennek. Mit akar velünk? Miért hívott életre? „Szeszélyed művei vagyunk, ó, véletlen; vagy boldogságodhoz kellene gyötrelmeink, kegyetlen Isten?” A hangot maga is túl erősnek, a képet „közönséges szemek számára” túl merésznek érzi; először a vers megsemmisítésére gondol, azután mégis megkiméli, s hogy élet elvegye, hatását valamennyire közömbösítse, — meg hogy aggódó édesanyját megnyugtassa —, megírja e „rémitő kétségekre”, igaz, kelletlenül, kedve ellenére, a „vidító” választ, „La providence à l'homme” címen, melyben a gondviselés megszólal, megcáfolja a lázadó teremtmény vádjait, fölsorolja jóságának tanubizonyságait s kinyilvánítja a „küzdj és bízva bízzál” igazságát. Semmi kétség nem lehet felőle: Lamartine-nak inkább szől szívéből a vád, mint szívéhez s értelméhez a vigasztalás. De azért a válasz sem pusztán föladat-vers; egy-egy strófája átmelegszik; a benső dráma másik hangja ez, a kemény „nem”-re a gyöngébb, meggyőződéstelenebb „igen”. Így folyik ez a dialógus, anélkül, hogy egyelőre eredményhez jutna; Lamartine pillanatnyilag azt véli a legjobb megoldásnak, ha egyszerűen elhallgattatja. „Belefáradva abba, hogy folytonosan a végtelenben bolyongjon”, nyugalomra sóvárog, a „tudatlanság békéjére”; „semmire sem kívánkozom oly őszintén, mint testi és erkölcsi megnyugvásra” — írja 1822 áprilisában Madame de Raigecourtnak. „Förládozni a szellem idegenkedését” végül is a töprengésről, kutatásról, gondolkodásról való lemondást jelenti. „Bolond minden halandó, aki gondolkodik, mert minden gon-

dolat tévedés" — vallja 1822-ben egy verse, a „La sagesse”. Az értelem elnémul, mert fél találkozni olyan kérdésekkel, amelyeket — sejtí — racionalizmusával megfejteni vagy nem tudna, vagy nem akarna; kitér a problémák elől, mert érzi, nincs elég szilárd hite; — („a nagy hit megvan bennem, a kicsiny azonban nincs — írja 1829-ben —; nagyjában hiszek, s nem részletekig mennőn”); — kívánja a vallás lelki békességét, de „legteljesebb jószándéka ellenére” sem jut túl a teremtet világ szépségében megnyilatkozó Teremtő Isten, a deizmus Istene iránti hódolaton. E hódolati himnuszokban pedig egyre több a deista szólam. Sainte-Beuve világosan rá is mutatott erre, 1830-ban, az „*Harmonies poétiques et religieuses*” kötet bírálatában; „a költő — írja — keres, tudakol, kételkedik, ernyedtségből reménykedésbe emelkedik, de mikor fölcsillan előtte a fény, a legtöbbször leborul, ahelyett, hogy levonná a végső következtetést”.

3.

A „végső következtetés” levonása azonban Lamartine számára korántsem egyszerű. A szándék ugyan megvan benne, de a szív vonakszik s az értelem lázadozik; a megoldás, melyet választ, nem szünteti meg benső válságát, legfeljebb csak elodázza e válság kitörését. Hite sokkal érzelmibb, dogmatikailag sokkal kevésbé megalapozott, sokkal inkább „krisztianizált deizmus”, mint katolicizmus, semhogy trón és oltár restauráció-kori szövetségének egyes visszás tünetei ne keltenének lelkében olyan kételyeket, amelyek a tüneteket létrehozó törekvések jogos elítélésén túl, s azokat az Egyházzal azonosítva, már magának a hitnek és az Egyháznak a lényegét érintik.* E tünetek, meg egyes magukat katolikusnak valló s katolikus jelszavakat hangoztató politikusok cinizmusa a katolicizmus valódi tartalmát illetően, hovatovább azt a meggyőződést keltik benne, hogy a kereszténység, illetve az Egyház túlélte magát s a modern világban csak valaminő „megtisztított”, „tisztán spirituális” formában teljesítheti a reá váró föladatokat és töltheti be hivatását.

A „tisztá spiritualizmus” hangsúlyozása a „testies kultuszokkal” szemben rámutat egy másik, a restaurációs politika visszasságainál sokkal mélyebb okára annak, miért nem jut s miért nem juthat el Lamartine a Sainte-Beuve által kívánt „végső következtetésekig”. Ez az ok hitbeli; s éppen a katolikus kereszténység sarkalatos tételét érinti: Lamartine, noha konverziója után egy ideig évente legalább egyszer, húsvétkor a szentségekhez is járul, nem hisz, nem tud hinni Krisztus istenségében, s ami ebből következik, az Eucharisztiaiban, Krisztus valóságos, nem pedig szimbolikus oltáriszentségi jelenlétében. Erre vonatkozik a „testies” kultusz. Mert ezt nem éri föl ésszel, azért hallgatja el az ész, a kutató értelem szavát; elismerve a keresztény morál igazságát, ezért hangoztatja a kereszténység pusztá szellemiségét, pusztá spiritualizmusát; ezekre a kételyeire céloz 1827-ben barátjához, Virieuhöz intézett levelében: „Én is keményen tusakszom, akárcsak te; s ha elbukol, sajnálni foglak, de nem kárhoztatni: a megpróbáltatás súlyos”. A deizmus, — és a burkoltan velejáró egyfajta manicheizmus — válsága ez: Istennek egyedül mint teremtnak a fölfogása, aminek folytán érthetetlené válik az inkarnáció, a teremtet Istennek a teremtet anyagban való megtestesülése. A deizmus ezt nem is láthatja másnak, mint Isten ön-degradálásának; s mert az, hogy Isten „degradálja”, vagyis a Legfőbb Lény éppen legfőbbisége attribútumaitól fossza meg önmagát, ellenkezik pusztán csak teremtet Isten-fogalmával: nem tehet egyebet, mint hogy elveti az inkarnációt, Isten emberségét Krisztusban, illetve Krisztus istenségét

* A restauráció (1815—1830) és polgárkirályság (1830—1848) korának francia katolicizmusáról l. Henri Guillemin két könyvét: „*Histoire des catholiques français au XIX. siècle*” (1947) és „*La bataille de Dieu*” (1944).

s a megváltást. A deizmus teremtetés-elképzelése ugyanis elsősorban esztétikai jellegű; Isten az ő szemében a legfőbb Művész, nem pedig, mint a katolikus szemléletben, a legfőbb Szeretet; az inkarnáció viszont másként, mint a szeretet műve, a megváltás másként, mint a szeretet áldozata, se nem érthető meg, se nem értelmezhető.

De a deizmusnak nemcsak Isten-fogalma, hanem ember-fogalma felől is megközelíthetetlen és értelmetlen az inkarnáció, hiszen a megváltás ténye, amiért a megtestesülés történik, föltételezi a megváltandót: azt a bűnbeesett emberiséget, mely lázadásával megsértette Istent, az isteni sérelmet pedig csak isteni, az Isten végtelen szeretetétől ihletett engesztelés, áldozat teheti jóvá. Ám a deizmus s általában a tizenharmadik század antropocentrikus és racionalista filozófiája s egész enciklopedista bölcsellete éppen az eredeti bűnt, az emberi természet rosszra-hajlandóságát tagadja s a természetében és értelmében eleve jó ember rousseau-i tanát szegezi szembe vele, a világban létező rosszat a természettől való eltéréssel magyarázva s a társadalom bajaiért a civilizációt téve felelőssé. Ez a fölfogás nyitva hagyja ugyan a kérdést, hogyha az ember természete szerint „eleve jó és csak jóra képes”, történetének egy pontjától, a magántulajdon megjelenésétől fogva vajjon miért épített rossz civilizációt magának; s itt a rousseau-i civilizáció-ellenes filozófia — mely Voltaire gúnyos megjegyzése szerint, „kedvet ad az embernek arra, hogy négylábra álljon” — óhatatlanul átsiklik a primitív ember romantikájának mítikus síkjára. A racionalizmus ezzel szemben az értelemre hivatkozik s a felelősséget a vallásra hárítja, mely szerinte világmagyarázatával, dogmaival és ideológiájának, dogmáinak és hatalmának fönntartására alkotott szervezetével a rációt elhomályosítja s ezzel a fejlődésnek útját állja. Ezt a célt szolgálja a kinyilatkoztatás, melyet a fölvilágosodás a racionalista biblia-kritika érveivel igyekszik megdönteni, s a kultusz, melyet az Isten-élmény egy-egy sajátos, történeti, táji és éghajlati tényezőktől meghatározott kifejezési formájának tekint. A vallás tehát e fölfogásban végeredményben a történelem, illetőleg a történetileg alakuló mindenkori Isten-fogalom függvénye, ez az Isten-fogalom pedig a természetre vonatkozó mindenkori tudásunktól függ. Minél többet ismer meg az ember a természetből, melynek számára titokzatos jelenségeit isteni jelleggel ruhazza föl, annál szűkebbre vonja az isteni körét; minél jobban világosodik föl értelme, annál erőteljesebben lesz ura a tulajdon sorsának s annál kevésbé van szüksége a vallás pozitív, szabályozó formáira. Ha pedig sorsának föltétlen ura értelmének révén, fölöslegessé válik a megváltás s a naiv legendák és mítoszok lomtarába kerül, s legfőljebb csak költői és szimbólum-értékű lehet a megtestesülés tana is. Krisztus e szemlélet szerint nem Isten, hanem az emberiség egyik kimagasló történeti alakja, akár Platon, Szokratész vagy Mohamed; következésképp az Egyház is pusztán emberi intézmény, történelmi és a történelemben el is múló szervezet, épp úgy, mint dogmái és kultuszai, melyeknek romjai közül az értelem fölvirradó korszakába nem menthető át egyéb, mint az erkölcsi és pusztán szellemi lényeg. Ez a „tisztá kereszténység” és fölvilágosult filozófia pedig, a deizmus és Lamartine szótárában azonos tartalmú fogalmak.

1832-ben még egy utolsó kísérletet tesz, hogy hitét visszanyerje: útrakél ezért a bizonyosságért Jézus életének színhelyére, a Szentföldre. Igaz, nem csupán ezért kel útra. Vonzza a Kelet egzotikuma, romantikája, Byron Görögországa, a Jeruzsálem-járó Chateaubriand példája, a byroni és hugoi orientalizmus; egész készülődésében, abban, ahogy úti társaságát, mintegy közönségként, maga köré szervezi, van valami színpadiasság, önnön új szerepében való tetszelgés; látványos, világnak-szóló kaland ez inkább, mint zarándoklat; és teatralitása eleve kétségeket kelt a lelki siker felől. A meggyőző szótát, a csoda valóban elmarad; helyette beteljesedik a régóta folyó dráma. Aki 1832 június 14-én Marseille-ben hajóra száll, ha deista is, féligmeddig még katolikus. Aki 1833 október 13-án hazaérkezik Mâconba, már nem az.

Ez az utazás volt Lamartine életének legtragikusabb élménye. Róla írt beszámolója, az 1835-ben megjelent „Voyage en Orient” megbízhatatlan ön-életrajzi írásai közt is a legmegbízhatatlanabb, telve a valóság teljesen érthetetlen megváltoztatásával, összekuszálásával, elmisztifikálásával; jóformán egyetlen dátuma sem hiteles s a benne előadott események többnyire erős helyesbítésre szorulnak. Egy útitársa, a flandriai Hondschoote polgármestere, Delaroière 1836-ban, egy évvel az övé után, szintén kiadta a maga „Voyage en Orient”-ját: e mű akár cáfolatnak is beillik a Lamartine-éra. Egy másik útitársa, Campas, valóságos megrökönyödéssel olvasta a Lamartine-féle „Voyage”-t, az állítólagos, át nem élt kalandoknak ezt a lendületes gyűjteményét. De a legcsattanósabb érvet, a korrekció legbiztosabb alapját a költő Geoffroi nevű inasa szolgáltatja az utókornak napról-napra vezetett szintelen, székszavú és lelkiismeretes jegyzeteivel: urának költői misztifikációit a szolgálóan realizmusa leplezi le a legszembeütőbbben.*

Szeptember elején érnek Ázsiába, Beyrouthba. Lamartine házat bérel, be rendezkedik feleségével, lányával és kíséretével. Lelkiállapotára jellemző az a néhány mondat, melyet ekkor, 1832 szeptemberében vet papírra, — de nyomtatásban nem fog közölni a „Voyage”-ban: — „Részletekre vonatkozó megjegyződésemet, — (azt a „kicsiny hitet”, melynek hiánya miatt 1829-ben panaszkodott; voltaképpen hitet az inkarnációban s az Eucharisziában), — alávetem azoknak, akiket Krisztus tanainak örökösévé tett s akiknek megígérte: veletek vagyok a világ végezetéig. Azt hiszem, egyéni értelmünknek ez az önkéntes megalázása van olyan kedves áldozat Isten előtt, mint ama gyakorlat, mely gondolatunknak evilági békességéhez és megnyugvásához szükséges”. Hitvallás, hűségnyilatkozat? Alighanem inkább csak újabb kompromisszum. A döntést arra a tanuságra, arra a megvilágosodásra bizza, amit a Szentföldtől vár.

Az út azonban Jeruzsálemba nemcsak fáradságos, hanem a viszálykodó hatalmak, törzsek és bandák közt fölöttébb veszélyes is. Lamartine menleveleket és ajánlásokat szerez, a Szíriát ténylegesen birtokló Ibrahim pasától, a félelmes drúz törzsfőnöktől, Bechir emírtől, s a vele szomszédos, de ellenséges viszonyban élő titokzatos angol hölgytől, Lady Hester Stanhope-tól, aki a Libanon sziklái közt lakik egy romladozó kolostorban, egyik mozgatója a bonyolult szíriai politika szálainak s baráti kapcsolatot tart fenn a Jeruzsálem környékén uralkodó arab vezérrel; azonfölül pedig, Lamartine elbeszélése szerint, a Messiás eljövetelét várja s azt, hogy ennek oldalán vonulhasson be diadalal nagyszerű fehér arabs kancáján Jeruzsálemba.

Jellemzőbb szöveg aligha került ki Lamartine tolla alól, mint a „Voyage en Orient” e híressé vált részlete: Lady Stanhopenál tett látogatásának elbeszélése. A zarándok költő úgy jelenik meg itt, a Lady jóslatain át, mint önnön politikus énjének ihletett prófétája: a költő Lamartine, aki megígéri a világtörténelmi hivatású politikus Lamartine-t az emberiségnek.

A látogatás külső körülményeinek leírásában is bizonyára sok a romantikus színezés és misztifikáció, — a sötét várószoba, a csodálatos kert s az a szentek-szentje-féle udvar, ahol az eljövendő Messiás nyereggel-született lovát őrzik; — de bizonyára még több abban, ahogyan filozófikus beszélgetésüket s Lady Stanhope-nak reá vonatkozó próféciait előadja. A rejtelmes várúrnőnek már első, üdvözlő szavai megütik a misztikus jövődölések hangját. „Valami azt mondta bennem, csillagzataink barátiak s kölcsönösen meg fogjuk érteni egymást. Örömmel látom, hogy érzésem nem csal; s arcvonásai, sőt már lépeteinek zaja is, ahogyan a folyosón áthaladt, eléggé meggyőztek róla, hogy nincs okom megbánni, amiért találkozni akartam önnel”. Lady Stanhope ugyanis birtokában van a Nyugaton rég kihalt, de Keleten még élő tudománynak, a látónoki erejű asztrológiának. Lamartine, akinek dicsősége a csillagokba írva!

* Geoffroi naplóját Henri Guillemin közli «Connaissance de Lamartine» c. könyvében (1942).

„Isten vezette önt e tájra, hogy megvilágosítsa lelkét; egyike ugyanis a hivatott s jóakarátú embereknek, akikre mint eszközökre szüksége van, ama csodálatos művekben, amelyeket hamarosan végez majd a világban”. A Lady a Messiás eljövételére céloz. „Kereszténynek születtem” — válaszolja Lamartine. Keresztény? — lehet, de a szónak távolról sem ortodox, hanem magadta értelmében. „Hiszek Krisztusban — vallja —, mert ő hozta a földre a legszentebb, legtermékenyebb és legistenibb tant, mely valaha is az emberi értelemre sugárzott. S ilyen mennyei tan nem lehet öncsalás vagy hazugság gyümölcse; ezt mondta Krisztus és ezt mondja az értelem. A tanok moráljukról ismerzenek meg, mint a fák gyümölcseikről; s a kereszténység gyümölcsei — s inkább az eljövendőkről szölok, mint a már leszüreteltekről és megromlottakról — végtelenek, tökéletesek és isteniek: tehát isteni a tan is; szerzője tehát, ahogyan ő maga mondta, isteni ige. Ezért vagyok keresztény”...

Íme, a transzcendenciájától megfosztott, immanens „isteni”; íme, a kegyelem nélküli kereszténység. Lady Stanhope azonban tovább megy, szolgáltat-kész partner a dialógusban; ürügyet ad a feleletre, melyben Lamartine levonhatja végre a „végső következtetést”, csak hogy éppen ellenkezően, mint ahogyan Sainte-Beuve sürgette. A szociális, politikai és vallásos viszonyok fonákságai nem teszik-e szükségessé a megvilágosító, megváltó új Messiás eljöttét? — hangzik a kérdés. S a válasz: az idő valóban megérett az új Messiásra, „ez azonban nem Krisztus lesz, aki „nem adhat már több bölcseséget, erényt és igazságot annál, amit adott”, az lesz ez, akiről Krisztus kijelentette, hogy őutána eljön: „az a szent lélek, mely folytonosan tevékenykedve támogatja az embert, folytonosan megvilágosítva őt, a kor és a szükségletek szerint, afelől, amit tennie és tudnia kell. Mindegy, hogy ez az isteni szellem emberben vagy tanban, tethben vagy eszmében ölt-e testet, mert mindenképpen ő az; s akár ember, akár tan, akár eszme: én hiszek benne, remélek benne, várom és hívom őt!” Ez nem szimbolum, nem is panteisztikus hódolat többé; a hitvallás nyílt és félreérthetetlen. Krisztus betöltötte szerepét; az új Messiás az evangéliumban megígért Szentlélek profán mása: a folytonos haladás szelleme, a történelemben alászállt Értelem. A Lamartine-féle „új kereszténység” új háromsága tehát: a deizmus Legfőbb Lénye, a világteremtő Isten, — az isteni ember, a nagy erkölcsi tanítómester, Krisztus, — és a haladás isteni szelleme. Ezzel megszűnt a Szentháromság; megszűnt Krisztus istensége — nem Isten már, csak „isteni” —; megszűnt a kegyelem; megszűnt a kereszténység. Amit Lamartine annak nevez, nem egyéb, mint deizmus és manicheizmus.

Nincs is hátra más, mint hogy a libanoni Szibilla fölkenje őt az új valóság prófétájává. „Higgyen, amit akar — mondja neki —, mégis csak ama férfiak egyike ön, akiket a gondviselés küld hozzám s akikre nagy hivatás vár a készülődő műben. Ön rövidesen visszatér Európába. Európának vége, de Franciaországnak még nagy küldetést kell betöltenie; ebben ön is részt vesz, hogy hogyan, egyelőre nem tudom; de ha kívánja, ma este, miután megvizsgáltam csillagait, megmondhatom”. Három csillagot már is lát. „Az egyik bizonyosan a Merkúr, mely világosságot és színt ad az értelemnek és a szónak; ön nyilván költő: ez leolvasható tekintetéről s arca felső részéről. Lejjebb egészen más, majdnem ellentétes csillagok uralma alatt áll: ez a tevékenység és erély hatására vall; s ahogy a fejét tartja s a balvállára veti, abban ott van a nap is. Adjon hálát Istennek: kevesen vannak, kik egynél több csillag alatt születtek; kevesen, kiknek csillaga szerencsés; még kevesebben, kiknek csillagát, még ha kedvező is, ne ellensúlyozná egy ellenkező csillag gonosz hatása. Önnek viszont több csillaga is van s valamennyi összhangzón szolgálja önt s együttműködik a javára”.

Igy nyilvánítja ki küldetését 1835-ben a „Voyage en Orient”-ban, így teremti meg, mágikus és asztrológikus rejtelmességgel, költői és politikai szerepének, „a szó hatalmának és a tett erélyének” egységét.

A valóságban e látogatás természetesen nem egészen úgy folyt le, ahogyan a költő elbeszéli. Lady Stanhope emlékezései szerint Lamartine sok-

kal kevésbé volt fölényes, mint amilyennek a „Voyage”-ban ábrázolja magát.* „Annak, amit irt, a fele sem igaz” — állapítja meg e koronatanu, aki inkább találta vendégét mulatságosnak, mint méltóságteljesnek. A józan angol hölgy a valóságban korántsem volt oly szolgálatkész társa a romantikus dialógusnak, mint a költő megszépítő képzeletében; emlékirataiban fanyar és rideg tárgyilagossággal tépi szét a megdicsőítő legendát. Hogy megérezte volna, s ráadásul csillagai sugallatára, látogatójában a hivatott lángelmét? Nem, erről semmit sem tud; ellenkezőleg, „Lamartine úr — írja —, véleményem szerint nem költő, noha elegáns verselő; egyetlen fenséges eszméje sincs. Hasonlításuk csak össze gondolatait Shakespeare-éival, aki valóban költő”... Hogy megtörtént volna kettejük közt a prófétikus beszélgetés az új Messiásról, melyben Lamartine kifejtette volna a „megtisztult” kereszténységre vonatkozó eszméit? Nem, Lady Stanhope nyers, vagy csak gunyorkás, bizonyára szándékosan zavarbaejtő megjegyzése inkább torkára forrasztotta a szót Lamartine-nak. „A vallásról kezdett beszélni. Azt feleltem neki: nem megmondja-e az írás, hogy van, aki utánam jó és aki nagyobb nálam? Ki ez? Ő zavarosan morgott valamit s dadogott, de felelni nem tudott. Végül a kurta ítélet: „Arra számított, hogy erősen hat rám; ebben azonban irgalmatlanul csalódott”.

Csakhogy — vethetjük föl a kérdést —, nem kell-e Lady Stanhope előadását is épp oly gyanakvással fogadnunk, mint Lamartine-ét? S ha a költő tükre torzít a maga javára, nem torzít-e az övé is, de a költő rovására? Lehet, hogy valamennyit torzít, de annyit semmi esetre sem, mint a „Voyage”-é. A vonások elég hiteleseknek látszanak. Lamartine, aki impresszionálni akarja, akivel találkozik: ez az észrevétel a Lady éles szemét, jó emberismeretét dicséri; Lamartine modorának egyik legjellemzőbb mozzanatára tapint rá vele. E világias szalon-pókok azonban hatástalanok maradtak s inkább kicsinyesen nevetségesnek tűntek a magányhoz és szemlélődéshez szokott, társasági hiúságokkal régen leszámolt, bölcs és fanyar „sivatagi Kírké” szemében.

Am e külsőségeken túl, Lady Hester Stanhope elbeszélésének hitelességét, a Lamartine-éval szemben, egy nyomós belső érv is támogatja. Amikor beszélgetésük a vallásra fordul, a „Voyage” szerint Lamartine meghirdeti az eljövendő profán „szentlélek”, az Értelem hajnalodó korszakát: az új Messiást, aki nem Krisztus. 1835-ben, amikor a „Voyage”-t megjelenteti, már valóban ez a meggyőződése Lamartine-nak. 1832 szeptemberében azonban, súlyos kételeyei ellenére sem jut el még idáig; hiszen éppen ekkor veti papírra már idézett sorait arról az „önkéntes áldozatról”, mellyel aláveti magát azoknak, „kiket Krisztus az ő tanainak örökösévé tett”. Ilyen lelkiállapotban, amikor Lady Stanhope egyenesen a mellének szegezi a kérdést — számára a lehető legkényesebbet, azt, amelyre a Szentföldről vár feleletet —, válasz helyett aligha tehet egyebet, mint hogy zavarát elárulva csak „dünnyög és dadog”.

5.

Ajánlólevelei birtokában 1832 október 1-én útrakerel Beyruth-ból Jeruzsálem felé. A népes karaván — sátrakkal és fegyverekkel felszerelve, tizen-nyolc ló, egy sereg öszvér és bennszülött kíséret — október 14-én éri el Jaffát. Ott értesülnek róla, hogy Jeruzsálemben pestisjárvány dől s a város zárlat alatt áll. Ibrahim pasa ajánlása azonban hatásosnak bizonyul: az egyiptomi kormányzó — aki egyébként francia tábornoknak hiszi őt —, katonákat ad mellé, hogy távoltartsák tőle a lakosságot; Lady Stanhope levelére a szent város körül kalózkodó Abu Gosh is bántatlanul átengedi őket; így jutnak a Jeruzsálem melletti Ain Karem faluba s ott Keresztelő szent János kolostorában szállnak meg. 18-án körüljárják a pestis rémületébe dermedt város falait, meglátogat-

* Lady Stanhope emlékiratainak a Lamartine látogatásáról szóló részletét Marquis de Luppé adja: „Les travaux et les jours d'Alphonse de Lamartine” c. művében (1942).

ják a Getszemáni kertet, az Olajfák Hegyét és a mennybemenetel színhelyét, s estére visszatérnek a kolostorba.

Sajátos zarándoklat, melyben gyanút keltőn keveredik az áhítat a profán színpadiassággal. „Mintha valami halott világ élemedne meg, valami fagy oldódna föl bennem” — írja Lamartine a Szentföld kapujában. Amint feltűnik előtte Názáret, mély megrendülés fogja el, s mit sem törődve vele, látják-e mások s mit gondolnak róla, — megfélemedkezve arról, amire a legmakacsabbul kényes: hiúságáról is —, térdreborul, megcsókolja a földet, zokogás fojtogatja. A „Voyage”-ban egyetlen szót sem ejt erről, de Geoffroi híven megőrizte a jelenetet. Ugyancsak Geoffroi örököltette meg naiv pontosságával mindennek az ellenképét is: a jóízű villásreggelit az Olajfák Hegyén, ahol Lamartine mintegy áldozatul — s oly jellegzetesen színpadias profánsággal — egy palack hazai bort locsol arra a talajra, melyet a keresztények számára Krisztus véres verejtéke avat szentté. Milyen világnak szóló hiú gesztus ez a boráldozat! S nem újra csak azt sejteti-e, hogy Lamartine úgy készült szentföldi élményeire, mint egy szerepre, úgy készült megjátszani azokat önmaga és a világ számára, mint egy látványos, nagy jelenetet?

A díszlet azonban kopár és félelmetes; a romantikus Kelet legkevesbé romantikus, legkomorabb arcát tárja felé: a pestis rémuralmát. A hősi gesztusokat elvetélteti a félelem. Pompás bevonulás helyett csak ödöngenek a falak körül. Amikor a jeruzsálemi kormányzótól végül is engedélyt kap s október 20-án bejut, egy egészségügyi katonaosztág fedezete mellett, a szent városba már minden körülmény ellene, az ő csalódására szövetkezett. Ha megnyugtató szótartot, csodát várt: lelke mindenre készebb, mint a benső béke csodájára. Szájaize keserű, lépteit a pánik sürgeti. A katonák csak nagynehezen tudják távoltartani tőlük a kíváncsi bennszülötteket, a fenyegető ragályt. „Nem látogathattuk végig részletesen a szent helyeket a körülöttünk tolongó sok ember miatt, akikhez nem akartunk hozzáérni” — írja inasa, Geoffroi.

A költőnek a Szent Sírnál végzett elmélkedése is bizonyára sietősebb volt, mint sem a „Voyage” alapján gondolnók. Imádkozott — mondja — övéért s végül önmagáért. „Igazságért és bátorságért” könyörgött. Valóban ott, Krisztus sírjánál támadt volna benne a döntő megvilágosodás? Aligha; a pestis légköre s a sietség nem igen lehetett alkalmas hangulat a meditációra és illuminációra. De hogy a „Voyage” éppen ehhez a helyhez fűzi, ügyes költői rendezéssel, a deista bizonyosságra-eszmélést, mutatja, mily keveset jelentett, kegyelmileg mennyire hatástalan volt Lamartine számára ez a látogatás. „Az értelem és meggyőződés nagy fényessége áradt el szellememen — írja —, s világosabban választotta el a napot az éjszakától, a tévedéseket az igazságtól. Vannak az életben pillanatok, mikor az ember sokáig tétova és kétes gondolatai, melyek mint meder nélküli habok csapdostak, végül is partot érnek, ott megtörnek s új formában ömlenek vissza, ellenkező irányban az árral, mely odáig hajtotta őket. Ilyen pillanatot éltem át”...

Még napokig bolyonganak a város körül. „Jeruzsálem volt utazásunk célja, de csak futtában járhattuk be. Alig láttunk egyebet, mint halottakat; szakadatlanul hurcolták kifelé őket a betlehemi kapun” — jegyzi föl Geoffroi. Október 25-én reggel Lamartine misét hallgat a Getszemáni barlang-templomában. Amit a „Voyage”-ban e kápolnáról ír, csupa kritika: egyrészt a műértő, másrészt a racionalista tiltakozása. Megbotránkozik az oltár izléstelenségén; „ha eltávolítanák — írja — e silány képeket, melyek megsemmisítik azokat, amiket az áhítatos képzelet teremt örömet ez üres barlang homályában; ha hagynák, hogy a könnyes tekintet szabadon s érzékelhető képek nélkül emelkedjék a gondolat felé, mellyel telve ez az éj: a barlang Sion dombjainak legértetlenebb és legvallásosabb emléke volna; de szükségzerű, hogy az emberek mindig elrontsák kissé, amihez hozzányúlnak. Sajnos, nemcsak a köveket és romokat változtatták és rontották meg. Mit tettek az értelem, egyszerűség, szeretet és alázat ama vallásának dogmaival, tanaival, példáival, melyre az Emberfia vére árán tanította őket! Ha Isten megengedi, hogy az igazság

a földre hulljon, az emberek átkozni kezdik s megkövezik hirdetőjét; aztán hatalmukba kerítik ezt az igazságot, melyet nem ölhetek meg vele, mert halhatatlan;... mint drágakövet, melyet a gonosztevők elrabolnak az égi záradoktól, annyi tévedéssel veszik körül, hogy mindaddig fölismerhetetlenné válik, míg újra rá nem ragyog a nap s századok múltán elválasztva a gyémántot foglalatától, a bölcsesség ki nem jelenti: íme, az igaz, íme, a hamis, ez az igazság, ez pedig a tévedés. Ezért van minden vallásnak két természete, melyeknek társulása meghökkenti a szellemet: egy népies természet, csodák, legendák, szégyenletes babonák, tisztátalan járulékok, melyekkel a sötétség és tudatlanság századai vegyítik egybe és homályosítják el az ég gondolatát; s egy racionalis és filozófikus természet, mely ragyogóan és változatlanul csillan elő, ha letöröljük az emberi rozsdát, s mely az örök és romolhatatlan napra, vagyis az Értelem elé emelve, tisztán és teljesen tükrözi azt, s minden dolgot s minden elmét megvilágosít az igazságnak és a szeretetnek azzal a fényével, melynek mélyéről látjuk az Evidens Lényt, Istent!"

Bár a „Voyage” fogalmazása későbbi: ha nem is ebben a határozott formában, bizonyára ilyesféle gondolatok foglalkoztatták Lamartine-t azon az utolsó szentföldi napján, 1832 október 25-én. Aznap veti papírra egy vers néhány strófáját; címül azt írja fölébük: „A sivatag, vagy Isten anyagtalansága”. Isten „anyagtalansága”: vagyis az inkarnáció s az Eucharisztia tagadása. Talán maga is megretten kifejezései félreérthetetlen nyíltságától; abbahagyja a költeményt s csak hosszú évek múltán, 1856-ban veszi elő újra, fejezi be és jelen-teti meg; de a legvakmerőbb sorokat még akkor is kihagyja.* A kézirat azonban megőrizte ezeket s világot vet ekkori, 1832-beli gondolkodására, vívódásaira. „Megtestesülni érted annyi volna, mint megsemmisítenem magamat” — mondja a versben a pusztába kiáltó Isten. „Személyességem öngyilkosságom lenne”, és: „Lehetnék-e test, hogy egy másik test megérintsen? Hitvány táplálék volnék, arra való, hogy fölfaljon a száj?” 1829-ben a „Novissima verba” elmélkedésének „szomorúlelkű” költője így fogalmazta meg a deizmus paradoxáit: „Belehalok abba, hogy nem tudom nevéni nevezni azt, akit imádok”. A Szent Sír közelében a „Le désert” nevet ad a megnevezhetetlennek, de ez a név nem közelebb hozza, hanem eltávolítja, nem valóságosabbá, hanem megfoghatatlanabbá teszi; így hívják: „Titok”. „Nem egy lény vagyok, hanem maga a Lét”; „milyen emberi forma nem gyalázná meg természetemet?” Személytelen Isten, akit kultuszában minden nép és minden kultúra a maga képeire és hasonlatosságára formál szimbolummá „jelkép-bálványozásában”, hogy „magához téve hasonlóvá engem, helyettem önmagát imádja”.

1832 október 26-án a karaván útrakel, vissza Beyrouth felé. November 5-én megérkeznek. December elején beteljesedik a tragédia. Lamartine kislánya, Júlia már otthon is sokat bajlódott a tüdejével — apjától öröklött hajlam! —, s szülei az éghajlat-változástól remélték gyógyulását. A klíma eleinte valóban jót is tesz neki; de beköszönt az esős évszak; Júlia köhögni kezd, megfázik s öt napi szenvedés után, tíz és fél éves korában meghal, december 7-én éjjel.

A Szent Sírnál elmaradt a várvavárt csoda, és Lamartine megírta a „személytelen Isten” szózatát. Amikor Júlia állapota súlyosra fordul, még egyszer leborul az előtt, akit a Szentföldön hiába keresett: lánya életéért könyörög hozzá kétségbeesetten. De a csoda ismét elmarad. Milyen irgalmas Isten hát — kérdezi —, aki egy apa fájdalmán, egy gyermek gyötrelmén sem indul irgalomra? Nem, az Isten nem irgalmas; részvétlen hatalom, világkormányzó hideg akarat, titok, misztérium. „Életünk minden boldogsága, reménye, érdeke, váráza örökre megsemmisült. Nincs erre válasz, csupán az égben, s egyedül Isten felelhet. Remélem, hogy megteszi; mert noha életem e legnagyobb csapásának borzalmában nem imádkozom; ígykszem akaratomat az isteni akarat-

* A vers eredeti fogalmazványát, a nyomtatásból kihagyott részekkel a saint-poinli Lamartine-levéltárból H. Guillemain közölte («Connaissance de Lamartine»).

hoz szabni: ez az egyetlen kultusz, melyet ezután vallani tudok" — írja decem-
ber 20-án Virieunek.

1833 tavaszán, hogy fájdalmára vigaszt merítsen, felesége Jeruzsálembé
zarándokol. Ő csak Jaffáig kíséri; a szent helyek nem érdeklik többé. Damiani-
nak, a jaffai francia konzulnak a házában lakik, ott írja meg április 22-e és
26-a közt az apai gyász megható és tragikus zsoltárát, „Getszemáni, vagy Júlia
halála” címen, s megismétli benne, amit Virieuhöz intézett levelében vallott:
„Szívemben a reménnyel együtt meghalt az imádság is. De légy erős, lelkem:
Isten az, aki lesujtott; fájdalmaid terhe alatt nyögve csókold meg a kezét”.

Beletörődés a Legfőbb Lény változhatatlan akaratába, de „imádság nél-
kül”: ez ennek az emberi drámának a végszava. A belső harc eldőlt, a deiz-
mus javára. Lamartine, ha nyílt állásfoglalással nem is, lélekben szakított az
Egyházzal és a katolicizmussal. Küzdelme hosszú volt és fájdalmas. Egyéni
dráma, de mélyen korszerű, jellegzetesen romantikus. Az a hangulati keresz-
ténység, melynek légkörét Chateaubriand esztétikus, dogmátlan lelkesedése te-
remtette meg, szétfoszlott a deista racionalizmus világánál. S ebben a távlat-
ban válik Lamartine lelki fejlődése tipikussá a romantikára. Talán ő adja e
korban a legszembetűnőbb tanuságát annak, hogy a vallásos élményt színez-
hetik, árnyalhatják, elmélyíthetik ugyan hangulati és kedélyi tényezők, de való-
ban, jellegzetesen katolikussá és katolikusán szilárdra csak az értelemmel is
átélt s a „caritas”-ban kiteljesedő dogma teheti. Ezt igazolja egyébként a nagy
katolikus misztikusok, egy Avilai Szent Teréz, Keresztes Szent János vagy
Sziénai Szent Katalin, Szent Bernát vagy akár Pascal példája; míg a dogmátlan
misztika óhatatlanul siklik át a deizmusba, panteizmusba, manicheizmusba, —
ahogyan a nagy keleti meg az európai heretikus misztikák, vagy a modern,
laikus romantikus miszticizmus, egy Novalis, egy Lamartine esete tanúsítják.

REMÉNY

Ki fogja majd elmondani,
ha sírba fekszem én,
mit láttam e világban itt
fűfán és gesztenyén,
bazalthegyek és csillagok
kibomló közetén.

Ha mint a harmatot, az ég
a földnek átadott,
ki fogja majd megzengeni
e szörnyű századot,
mely hattyúként suhant felém
s bitangul elhagyott.

Körülvesznek a tigrisek
s a zúgó tengerek,
völgyek ölén, sziklák között
szélvész zengenek
s mint lomha vad, elnyúlik a
halálos fergeteg.

Talán a pusztulásban is
a gondolat remeg
s terólad zengek, Istenem,
még ott is éneket,
hol szégyenülten hagynak el
a balga Istenek.

Csodáidat megismerem
az éjek éjjelén,
igazságod lobogtatom,
hát kitől féljek én,
e széthasadt világ fölött,
te villanó Remény!
(1943.)

Tűz Tamás.

MAGAMBA TÉREK VISSZA

Magamba térek vissza, mint a kör,
de mint az íj, ha zúgva visszapattan:
ennenmagamból újra kiszakadtam
s szétnyíltam, mint a lankadó ököl.

Hozzámfutottak mind a csillagok,
deltája lettem szárnyaló folyóknak,
a mindenség zeng én bennem maholnap
s a csillagokkal egygyéolvadok.

Utánad kúsztam, kéklő égi tájék,
ha szárnyam volna, mint a villám szállnék
s az ürbe vetném kobzom harsogón.

Mint bronzkerék, futok a végtelenben,
ki alkotott, szárnyával átfog engem
s ívembe zárom én is Alkotóm.

Tűz Tamás.

AQUINÓI SZENT TAMÁS

Zenél a durva kő a néma falban,
a mész fehérebb, mint a pergament,
a sárga deszkán duruzsol a dallam
s a négyszög völgyén lassan elkereng.

Ez Szent Tamás, ki csöndben dómot épít.
Kigyúl az ész és könnyed ívbe fut,
a tornyokat fölhúzza, lám, az égig
s a rózsablakon dereng a kék tejút.

Két ív között a Szellem és a Mérték
roppant erői néma harcra kelnek
s a zárókőn a Csillag tündököl.

A táj halvány hajóján száll a kék ég,
köröskörül ezüst olajfakertek
s szeliden néz egy hófehér ökör.

Tűz Tamás.

MAGYARORSZÁG MEZŐGAZDASÁGA 1848-TÓL NAPJAINKIG

A XIX. század első felének politikai, társadalmi és ipartechnikai fejlődése Európa mezőgazdaságát is kimozdította régi statikus, önellátásra termelő jellegéből és fokozatosan átalakította. Az iparnak és a tengerentúli kereskedelemnek gyorsan fejlődő és gazdagodó gócpontjai a mezőgazdasággal szemben állandóan növekvő igényvel léptek fel, úgy a termelvények minősége, mint mennyisége tekintetében. Egy összefüggő vásárterület keletkezett Nyugat-Európában, mely a mezőgazdaságot piacra termelésre készítette. Változatos, jobb minőségeket adó termelés indul meg először közvetlenül a piacot jelentő városok és iparvidékek körül, majd a vasutak kiépülésével mind szélesebb körben. A termelés belterjessége a piactól való távolságnak megfelelően fokozatokban csökken, mégpedig bizonyos törvényszerűséggel (ú. n. Thünen-körök). Ez a kicsinyben egy város vonzóerejére támaszkodó rendszer a XIX. század második felére kontinensnyi méretekben is kialakult; Belga—Holland—Szajna-vidéki központtal egy délfranciaországig — Pó-völgyig —, Bécsi és Prágai Medencéig és fent az Odera vonaláig terjedő óriási Thünen-kör keletkezett.

Teleki Pál a harmincas években feldolgozta és térképen rögzítette az európai mezőgazdaság színvonalának változásait a mult század közepétől 1910-ig.

Magyarország mezőgazdaságának színvonala a mult század közepén e térkép szerint jóval alacsonyabb volt, mint a tőle nyugatra elterülő országoké. Ez a különbség a térképen élesen fejeződik ki, mintha éppen Magyarországgal szűnne meg a belterjes növény- és állattenyésztés. A Kis-Alföld és néhány más kisebb területrészt kivételével belterjes gazdálkodás sehol nincs.

1848-ig valóban alig segíthette elő valami mezőgazdaságunk színvonalának emelkedését. Vasutak a váci és szolnoki vonal kivételével nem voltak, mintahogy nem voltak nagyobb városok, vagy sűrűn lakott iparvidékek sem. A termést nem volt mivel és hová szállítani. A főpiac még mindig Bécs, ahová vagy lábon hajtották a jószágot, vagy részben víziúton szállították a terményeket. Ennek megfelelően a hajtható háziállat és a gabona a mezőgazdaság két termékfélesége, melyet önellátáson felül is érdemes volt termelni. Ez a helyzet különösen megfelelt az akkori gazdasági-rendszernek. A politikai és társadalmi tényezőkön kívül hiányzott a gazdasági tényező is, mely a termelést belterjesebb irányba terelte volna. Hogy mennyire hiányzott, sőt, bizonyos termelési ágakban valósággal ellentétes irányba hatott, az az egyes művelési ágak 1848-as állapotának vizsgálatánál tűnik ki.

A százéves fejlődés megítéléséhez, valamint a szomszéd országok fejlődésével való összehasonlításhoz is csak azok az adatok irányadók elsősorban, amelyek a mai ország területére vonatkoznak. Sajnos, ezek eddig részletesen egyetlen gazdaságtörténeti munkában sem szerepelnek, a régi, járásonkénti statisztikai anyag feldolgozásának nehézségei miatt. Az eddigi munkák 1918-ig a régi magyar terület adatait vették alapul; 1918-tól a mai. Ilyen összeállítás a termelés fejlődésére vonatkozólag természetesen igazi képet nem adhat. A mezőgazdasági kiállítás tudományos anyagának előkészítése alkalmával a szerzőnek módjában állt a szántóföldi termények vetésterületének termésmennyiségét 1868-tól, az állattenyésztés számszerű változásait 1849-től a mai határokon belüli területrészt feldolgozni. Ezeknek az adatoknak segítségével az

alábbiakban sikerül talán a fejlődésnek az eddiginél pontosabb és összehasonlításra alkalmasabb képét adni.

1848-ban Magyarország területének középső része, pontosan a mai ország-terület művelési ágak szerinti megoszlása a következő:

Szántó	Rét	Legelő	Erdő	Szőlő	Terméketlen
a z ö s s z t e r ü l e t s z á z a l é k á b a n					
34.2	8.7	16.1	27.4	2.1	12.2

Mindenütt még a háromnyomásos-rendszer uralkodik, melynek lényege az, hogy évenként a község határának bizonyos részén csak őszi gabonát, másik harmadán csak tavaszt (árpa, zab), a harmadik harmadát pedig az évben bevetetlenül, ugaron kell hagyni. Ezen kívül még nagy legelő és egyéb rész is tartozott a községhez. A hármás nyomású gazdálkodás célja egyrészt a nem-trágyázott földnek a kimerüléstől való megóvása, másrészt az aratás utáni tarlónak és ugarnak a legeltetése volt. A kapásnövények: kukorica, burgonya stb. termelése még csak inkább a községi kerthez tartozó belsőségen folyt. Ezeket a helyi, emberi fogyasztást meghaladó mértékben nem is volt érdemes termelni, mert az akkori szállítás mellett a felesleget nem lehetett értékesíteni. Az állat pedig úgyszólván télen-nyáron legelőn volt, így takarmányként sem látszott gazdaságosnak termelésük.

Belterjes gazdálkodás csak néhány nagybirtokon folyt. Ezeknek hatása azonban mint példamutató és oktató tényezőknek, messze túlterjedt határaitokon. Ilyenek voltak pl. az Esterházy-család néhány nyugatmagyarországi birtoka és különösen a szerzetes rendek birtokai, mint pl. a piaristák mernyei gazdasága, valamint a bencések és cisztercita rend dunántúli birtokai.

A főtermény még sokáig a búza maradt, mert szállításra az akkori viszonyok között legmegfelelőbb volt. Legbiztosabban lehet értékesíteni, amellet a magyar búza iránti keresletet növelte az éghajlat és egyéb tényezők hatására a régi búzafajtákból kialakult kitűnő fajtának, Európa többi részének búzáinál jobb minősége.

A kivitel iránya a Duna kikötőin keresztül Bécs és az osztrák tartományok. (Az Osztrák-Magyar Monarchia vámhatárain belül tulajdonképpen belső kereskedelem.)

A búza vetésterülete 1890-ig állandóan növekszik a mai határokon belüli országrészen is:

1868.	1875.	1892.	1900.	1910.	1921.	1937.	1947.
e z e r h e k t á r b a n							
1.034	1.189	1.493	1.523	1.583	1.159	1.510	1.205

A vetésterületnek 1890-ig történő nagy emelkedése jórészt a tiszai és egyéb ármentesítési munkák eredményével függ össze. A felszabadult új területet szántófölddé törték fel, éppen abban az időben, amikor a búza iránti kereslet növekvőben volt és éppen ott, ahol az éghajlati feltételek is kedveztek termelésének. Érthető tehát, hogy az új szántófölddé feltört terület főterménye az ország többi részénél is nagyobb arányban a búza lett. A vetésterület növekedése 1890-ben hirtelen megáll (a mai országterületen) és lényegében azóta is stagnáló jelleget mutat. Másfélmillió hektár körüli területe nem emelkedik lényegesen, noha ugyanakkor az összterület szántóföldjeinek kiterjedése növekedett: szántóföld: 5,047 ezer ha, búzavetésterület: 1,493 ezer ha.

A vetésterületnek 1890-től mutatkozó állandóságával szemben a termés-mennyiség, tehát a termésátlag is emelkedett. A termésátlag emelkedése egy-részt a termelési módszerek javulásával, másrészt az ekkor elterjedő, bővebben termő fajtákkal magyarázható.

Mindemellett a termésátlagok lassabban emelkednek, mint a legtöbb nyugateurópai állam termésátlaga ugyanezen idő alatt. Míg a búza vetésterülete 1890-ig emelkedik és azóta kb. állandó, addig a többi gabonafélék vetésterülete állandóan csökken.

A rozs vetésterülete:

1868.	1875.	1892.	1900.	1910.	1921.	1937.	1947.
e z e r h e k t á r b a n							
819.	848.	825.	692.	727.	529.	615.	508.

Ha figyelembe vesszük, hogy ugyanezen idő alatt a szántóföld mennyi-vel növekedett, ez a visszaesés még feltűnőbb. Magyarázata ennek az, hogy a búza ára egészen a legutóbbi időkig több, mint kétszerese volt a rozsénak, tehát az utóbbit csak ott volt érdemes a helyi fogyasztást meghaladó mértékben termelni, ahol a természeti viszonyok a búzának nem kedveztek. (Hűvös éghajlat, homokterület.)

Az árpa termelése 1910-ig emelkedik, ettől kezdve csökken. Vetésterülete és termésmennyisége a mai országterületen:

1868.	1875.	1892.	1900.	1910.	1921.	1937.	1947.
e z e r h e k t á r b a n							
424.	553.	585.	561.	613.	458.	476.	482.

A termelés változása egyedül a magtermés iránti kereslettel nem magyarázható. Vetésterületének további emelkedése összefügg azzal a körülménnyel, hogy ebben az időben szántóföldi takarmánytermesztésünk csekély volt. Az állatok nagy részének tehát kevés szénán kívül árpa- és zabszalmán kellett áttelelniök.

A zabtermelés az árpához hasonló képet mutat:

1868.	1875.	1892.	1900.	1910.	1921.	1937.	1947.
e z e r h e k t á r b a n							
307.	402.	347.	345.	380.	323.	237.	242.

Az árpával szemben a különbség az, hogy itt kezdetben nem emelkedik a vetésterület. Termelésénél ugyanúgy, mint az árpánál, a magtermés mellett fontos szerepe van a takarmányként hasznosított szalmájának. A zab egyébként mindig a legkisebb területen termelt gabonafélének volt, mert száraz éghajlatunk az összes gabonafélék közül legkevésbé kedvez termelésének.

A gabonafélék termelése egyéb, főbb terményekhez (kapások, szántóföldi takarmányok) viszonyítva legkevésbé fejlődött. Mégis, együttesen a szántóföld 68,5%-át foglalták el. Termelésükhöz való ragaszkodást sok körülmény magyarázza, mindenekelőtt gazdasági körülmények, melyek egyéb belterjes

művelési ág terményének értékesítését, a búzáénál körülményesebbé tették. Másik ok az, hogy természeti, különösen éghajlati viszonyaink termelésüknek különösen kedveztek. Termelésük, még az akkori viszonyoknak megfelelő túlnyomóan házi és ígás művelés mellett sem igényelt sok munkanapot. Termelése tehát aránylag kevés befektetéssel és kevés kockázattal járt.

Az előbbiekből önként adódik a kérdés: ha a gabonafélék vetésterülete nem növekedett, milyen módon hasznosult a szántóföldnek cca 1'9 millió hektárnyi új területe? A választ a kapás és szántóföldi takarmánynövények vetésterületének növekedése adja meg.

Az 1868-tól eltelt nyolcvan év alatt az összes kapásnövények termelése hatalmasan megnövekedett. Egyik közülük, a kukorica, második legfontosabb terményünk lett. Éghajlatunk a kukorica-termelés szempontjából nem eszményi, korábbi fajtái sokkal több nyári csapadék mellett adnak biztos termést, mint amennyire nálunk számítani lehet. Ezek, a korábbi, szárazságot nem bíró fajták kezdetben alacsonyabb termésátlagot adtak, ami egyik oka annak, hogy ebben az időben aránylag kis területen termesztették. Másik ok a háromnyomásos-rendszer, mely a termelés nagyfokú megkötöttségét jelentette.

A kukorica vetésterülete, össztermése és termésátlaga számokban:

É v	Vetésterület	Össztermés	Termésátlag
	ezer ha	ezer q	mázsa
1868.	564	3.617	6.4
1875.	778	9.873	12.7
1892.	786	14.290	18.1
1900.	771	11.905	15.4
1910.	889	14.285	16.6
1924.	1.003	18.828	18.0
1937.	1.204	27.587	22.9

Jellemző az 1868. évi alacsony termésátlag, mely a kezdetlegesebb művelésmódon kívül a régebbi, kishozamú, szárazságot nem bíró fajták következménye. Jellemző még a termésátlagok nagy ingadozása, ami sajnos ezóta is megmaradt.

A kukorica gyors térhódítása egy gabonafélével, például a rozssal való összevetés világítja meg leginkább. 1868-ban még több, mint másfélszer akkora területen, másfélszer annyi rozst arattak, mint kukoricát. Ma viszont kétszer akkora területen jó évben három, sőt négyszer annyi kukoricát aratnak, mint rozst. Az 1945. évi földreform után vetésterületének további növekedésével lehet számolni, mert a kisbirtok mindig nagyobb területhányadon termelte, mint a nagybirtok.

A kukorica után második legfontosabb kapásnövényünk a burgonya, hasonlóan hatalmas előretörést mutat:

1868.	1875.	1892.	1900.	1910.	1924.	1937.	1947.
e z e r h e k t á r							
129	205	196	214	270	251	296	280

A termésátlagok nagy emelkedése mellett is, még mindig messze elmaradnak a tőlünk nyugatra eső államok, így Csehszlovákia termésátlaga mögött. A nagy különbséget csak részben indokolja a szárazabb éghajlatunk.

A harmadik kapásnövénynek, a cukorrépának termelése egészen az 1945. évi földreformig majdnem kizárólag a nagybirtokhoz kapcsolódott. Ennek elle-

nére (és az ezekből levont következtetések ellenére) 1945 után vetésterülete tovább növekedett.

A cukorrépa vetésterülete és termésmennyisége:

1868.	1875.	1892.	1900.	1910.	1924.	1937.	1947.
e z e r h e k t á r b a n							
27	29	31	42	47	68	47	94

Kapásnövényekhez és szántóföldi takarmányfélékhez egyaránt sorolható a takarmányrépa, melynek vetésterülete 1878-tól majdnem négyszeresére emelkedett.

Szántóföldi takarmányok:

M e g n e v e z é s		1875.	1892.	1900.	1910.	1924.	1937.
Takarmányrépa	bev. ter. ha. term. q.	38.790 7,425.514	91.580 18,451.327	103.754 27,062.327	177.752 50,742.314	97.821 17,760.176	139.769 32,073.325
Lóhere, lucerna	bev. ter. ha. term. q.	200.956 7,293.689	297.661 11,778.896	367.787 15,060.388	528.825 24,583.486	297.498 10,435.512	335.732 20,537.739
Bükköny, mohar ...	bev. ter. ha. term. q.	188.546 6,086.592	269.493 9,157.419	308.591 11,446.000	427.352 13,368.000	145.981 4,191.122	162.081 5,193.712

(A fenti adatok közül a két utóbbi termés a régi országterületre vonatkoznak.)

A szántóföldi takarmányfélék óriási, még a kapásnövényeket is meghaladó előretörése, az állattenyésztés részbeni átalakulásával függ össze. A régi legeltető, külterjes állattenyésztést ebben az időben kezdi felváltani a belterjesebb istállózó állattartás.

A fenti terményeken kívül rohamosan emelkedett a gyümölcs, szőlő, zöldségfélék, ipari növények vetésterülete. Ezek közül legfontosabb a szőlő.

Az utóbbi száz év gazdaságtörténeti fejlődése az állattenyésztés területén talán még nagyobb változásokat hozott, mint a növénytermelésben. Megváltozott állattenyésztésünk egész jellege, megváltoztak a tenyésztett fajták, de alapvetően megváltozott az állattenyésztésnek a növénytermeléshez való viszonya is. Mezőgazdálkodásunk strukturális átalakulása szempontjából talán ez utóbbi a legjellemzőbb. A kornak elején az állattenyésztés még önálló termelési ág, később mindjobban összefonódik a növénytermeléssel, míg végül kialakul a mai, nagyrészt istállózó, szántóföldi takarmánytermelésre alapozott állattenyésztés.

Az állattenyésztés számszerű változására és fajtagegoszlására már 1850-től sikerült adatokat összeállítani, a mai országterületre.

Ebben az időben még a mai országterület legtöbb részén, a legkülterjesebb legelőgazdálkodás folyik. Az állat majdnem kizárólagos tápláléka a legelő, melyet télen némi árpa- és zabszalma egészít ki. A két legfontosabb állat a szarvasmarha és a juh. A szarvasmarha 98%-ban a lassú fejlődésű, tejet alig adó, nem hízeköny fehér, magyar-erdélyi (podóliai) fajta. Ennek a fajtának tenyésztéséhez mai szemmel nézett súlyos hátrányai ellenére sokáig ragaszkodnak, mert akkori viszonyok által támasztott követelményeknek sokkal jobban megfelelt, mint az igényesebb nyugati fajták; a kizárólagos legeltetést jól bírták, a telet némi árpaszalmán áthúzták, egészséges, edzett fajta volt és ami

talán mindezeknél is fontosabb, kitűnően bírta a lábon való hajtást. Még a vasútépítés első időszakában is sokáig lábon hajtották a marhát a nyugati piacokra. (Nem ritkán az Alföld keleti részétől Passauig, sőt, Augsburgig.) Az utóbbi időkig legfőképpen kitűnő igásokreiért tenyésztették egyes helyeken (Hortobágy, Bugac stb.). Szarvasmarhaállományunk száma 1850 és 1895 között megkétszereződött, azóta azonban nem emelkedett, sőt, kissé visszaesett. Számbeli visszaesésével szemben fajtaösszetétele teljesen megváltozott, és végeredményben ugyanazon létszám mellett tejben és húsban sokkal nagyobb értéket termel.

Szarvasmarhaállományunk:

1849.	1859.	1870.	1884.	1895.	1900.	1910.	1925.	1937.	1947.
e z e r d a r a b									
961	1523	1532	1680	2035	1898	2287	1920	1756	1440

Ugyanezen idő alatt a nyugati (főleg a svájci, simmentáli eredetű) marha teljesen háttérbe szorította a régi, magyar fajtát.

A nyugati marha térhódítása Magyarországon:

1850.	1903.	1948.
98 %	50 %	10·5 % magyar marha
2 %	50 %	89·5 % nyugati marha

A háború következtében az előbbi állománynak cca 40%-a elpusztult. Azóta azonban a természetes szaporulattal (a vágást korlátozó intézkedések eredményeképpen) számuk újra elérte a másfélmilliót.

Szarvasmarhatenyésztésünknel is ismertebb volt külföldön lótenyésztésünk. Régi kisebb termetű, de amellet acélos, edzett lóállományunkat később angol-, arab- és más kiváló fajtákkal nemesítettük. A nemesítést részben a nagy állami ménesbirtokok végezték. (A mezőgazdasági érdek mellett katonai szempontok érvényesültek, bár egyik legértékesebb és legelterjedtebb fajtánk a nonius, elsősorban a mezőgazdaságot szolgálja.) A fenti, ú. n. melegvérű fajták mellett mindjobban terjednek a nehéz, hidegvérű lovak. (Muraközi, belga stb.)

Lóállományunk:

1849.	1859.	1870.	1884.	1895.	1900.	1910.	1925.	1937.	1947.
e z e r d a r a b									
687	725	842	765	873	825	938	875	798	464

Legkülterjesebb állattenyésztési águnk, a juhtenyésztés, 1870 körül érte el tetőfokát (a mai területen azonban állandóan hanyatlik). A számbeli emelkedéssel együttjár a nyugati fajták, elsősorban a merinók elterjedése. A juhászat hanyatlása elsősorban a legelők visszaszorulásával függ össze. A régebben Magyarországon tenyésztett fajták, mint a racka és cigája mellett, legfontosabb a fésűs merinó, de jelentős értéket képviseltek a kisebb számban tenyésztett egyéb fajták is (húsmerinó, posztógyapjas merinó, friz, karakül, Ile de France stb.).

Juhállományunk:

1849.	1859.	1870.	1884.	1895.	1900.	1910.	1925.	1937.	1947.
e z e r d a r a b									
3362	4927	6757	4999	3100	2873	2358	1890	1483	488

A háború az összes állatfajták körül a juhállományt pusztította el legnagyobb százalékban. (80% pusztult el.)

Tekintettel arra, hogy ez volt az egyetlen állatfajta, melynek tenyésztése elsősorban a nagybirtokon folyt, és a belterjesebbé való mezőgazdálkodással létfeltételei is mindjobban visszaszorulnak, még a háború előtti állomány visszaállítására sem lehet számítani. (A háború előtti másfélmilliós állomány is csak egyharmadát fedezte gyapjúszükségletünknek.)

Az utolsó száz évben sertésenyésztésünk is teljesen átalakult. A múlt század második feléig a sertéstartásnak a maitól teljesen eltérő módja uralkodott mindenütt. Az állatokat hatalmas kondákban legelőkön, ugarokon tartották felnövekedésükig (ami az akkori fajtnál két évet is igénybevetett). A felnőtt állatokat őszkor tölgyerdőkbe hajtották, ahol bő makktermés esetében némi zsírréteget vettek fel és így kerültek piacra. Az ily módon hizott sertés nem közelítette meg ugyan a mai, tengerin, zárt helyen hizlalt sertés súlymérteit, de minősége kiváló lehetett, mert a magyar sertésnek a nyugati nagyvárosok piacain jó híre volt. A makkoltatás volt a tölgyerdőknek fő hasznosítója, birtokosai ennek alapján adták bérbe. Elterjedt sertésfajták ebben az időben a bakonyi és a téglavörös színű (a mai Tamworth-hoz hasonló) szalontai sertés. Mindkettő lassú fejlődésű, kevésbé hizékony, de rendkívül edzett és a lábán való hajtást jól bíró fajta volt. A kukorica termelés rohamos előretéréseivel azonban a sertéstartásnak ez a külterjes módja nem volt többé jövedelmező. Ekkor terjedtek el a takarmányt jobban értékesítő hizékony fajták, mint a mai mangalica és még újabban néhány angol hússertés-fajta (Yorkshire, Cornwall, Berkshire stb.)

Sertésállományunk:

1859.	1870.	1884.	1895.	1900.	1910.	1925.	1937.	1947.
e z e r d a r a b								
1464	1616	2539	3071	2611	3333	2632	2623	2119

A múlt század közepén Magyarország mezőgazdaságának színvonala Európa többi országaihoz viszonyítva nem volt különösen alacsony. Európa különböző országainak mezőgazdaságára vonatkozó 1855–65 körüli adatok alapján összeállítható a földrész mezőgazdasági intenzitásának térképe. Az intenzitás meghatározása a következő tények figyelembevételével történt: a művelésbe be nem vett terület aránya az összterülethez, szántóföld aránya és a nyomásos rendszer elterjedésének foka, termésátlagok, kapásnövények részeseése a szántóterületből, a termesztett és tenyésztett növény- és állatfajok stb. tehát kb. ugyanazon tényezőknek figyelembevételével, melyeknek alapján az ismert Teleki—Koch-féle Európa intenzitási térkép készült, az 1880-as és a későbbi évekből.

Az ily módra szerkesztett térképen Magyarországnak majdnem egész területe az ú. n. középterjes gazdálkodás övébe esett, kivéve a Kis-Alföldet és Bácska-Baranya vidékét, melyek a belterjes gazdaság övébe tartoztak és a

Duna—Tisza-köz, Hajdúság—Nyírség, Bihar nagy foltjait, ahol a külterjes állattartás uralkodott.

Magyarországtól nyugatra a belterjes gazdálkodás már mindenütt nagyobb területeken uralkodott, mint a külterjes vagy középterjes forma (úgy a növénytermelés, mint az állattenyésztés terén). Kivételek: a cseh medence egy kisebb része, Münster, Mecklenburg-Pomeránia vidéke, Közép- és Kelet-Franciaország, majdnem kétharmad részben, Olaszország déli része, majdnem egész Ibériafélszigete, végül Dánia és Írországnak nagy hányada, ahol közép-, illetve külterjes gazdálkodás folyt még ezekben az időkben.

Magyarországtól keletre és délkeletre viszont élesen határolódott el a külterjes szántóföldi művelés és állattenyésztés területe, a közepes intenzitású gazdálkodást mutató Közép-Dunamedencétől. A két fokozat határa a Száva—Morva alsó folyása, az erdélyi Medence és Bukovina keleti határa mentén húzódik, északkeleti irányban. Ettől a vonaltól keletre a külterjes mezőgazdálkodás és állattenyésztés uralma már kizárólagos. A gazdálkodás külterjességét mutatja ezen a területen még a művelés alá nem vett területnek az összterülethez mért nagy hányada, valamint az alacsony termésátlagok.

Románia művelés alá nem vont területe 43%, szántóföldje pedig csak 34'8% (az összterület százalékában) volt ebben az időben.

Ugyanakkor Magyarország 15'2% volt a művelés alá nem vont terület, ennek is nagy része a Tisza árterületére esett.

Európai Törökország	művelés alá nem vont ter. 29-0 %	szántóföld 28-4 %
Cseh-Morvaország	„ „ „ „ „ 4-6 %	„ 47-5 %

Ugyanezekben az államokban az állattenyésztés hasonlóképpen elmaradt. Annak ellenére, hogy négy területen (Szerbia, Bosznia, Bulgária nagyrésze) az uralkodó, sőt egyetlen jövedelmi forrása volt a népnek, a területegységre számított állatállomány rendkívül alacsony volt.

Ország	marha	ló	juh	sértés	1862-ben 1000 kat. h-ra jut drb.
Románia.....	112-0	23-3	220-1	49-6	
Európai Törökország	80-9	20-2	171-8	26-0	
Szerbia	72-0	14-5	145-0	72-0	
Magyarország	103-7	36-5	229-8	82-0	

Emellett az állomány minősége is alacsony, mindenütt primitív, lassú fejlődésű fajtákat tenyésztettek.

A fentiek összegezése szerint Magyarország mezőgazdaságának színvonala 1848 körül nagyjából úgy viszonylott a szomszédos területek és Nyugat-Európa mezőgazdaságának színvonalához, mint ma. Az az óriási fejlődés, mely ezt a korszakot jellemzi, lépést tartott a szomszédos területek fejlődésével, anélkül azonban, hogy attól ütemében bármelyik korszakban lényegesen eltért volna. Ez egyébként nagyjából jellemző egész Európa mezőgazdasági fejlődésére, mely a Teleki—Koch-rendszerű térképen kifejezve, 1850—1880 és 1930 körüli időben nagyjából hasonló fokozatokat mutat.

Magyarország mezőgazdaságának fejlődése az utolsó száz évben tehát egész jellegében és ütemében az általános európai fejlődéshez alkalmazkodott és azzal nagyjából lépést tartott. A fejlődésnek eddigi irányából és látszólagos törvényszerűségeiből ma a jövőre nézve következtetést levonni mégsem lehet, mert a II. világháború után végrehajtott földreform olyan strukturális változást hozott, melyhez hasonló nem történt a jobbágyfelszabadítás óta Magyarországon. A feudális jellegű nagybirtokrendszert — az erdőgazdálkodást kivéve — kizárólagos kisbirtokrendszer váltotta fel, mely a gazdálkodás egész jellegét az eddigi fejlődési menettől eltérően, alapjaiban fogja átformálni.

KIFOSZTOTTAK VIRÁGJA

A csengetésre az asszony maga ment az ajtóhoz. Öreg cselédje, Dominika már második napja nem jelentkezett és az asszonyt, aki körülményesen rontotta el ilyenkor a rámaradt takarítás meg a konyha között az idejét, minden csengetés rosszkor érte. A felbolygatott, kihűlt januárdélelőtti lakás amúgy is lehangoló bizonytalansággal töltötte el; rendkívül kényelmetlen érzése volt sajátmagáról, ahogy kopott szvetterben, kifakult piros kötényben s kezén a kifeslett ujjú rossz kesztyűvel, kissé tartózkodón feltárta az ajtót.

Csaknem túlzott frissességgel erős, hamvasan csinos, magas fiatal lány állt előtte. Amint most gyorsan meghajtotta fejét, habozó és egyben heves, közlékeny mosolya szinte megcsapta az asszonyt:

— Kezét csókolom. Berinkei Miklósné nagyságos asszonyt...

Gyorslélegzetű hangja halk volt, kissé fojtott; karja hajlásában aktatáskát szorított magához. Az asszonyt a mások ajtaján kopogtató életek iránti készség barátságossá világította:

— Tessék.

Hangja várakozó volt, segítségre vagy útbaigazításra kész. Ekkor vette észre a fiatal lány szemében azt a tekintetet, amitől egyszerre, ütésszerűen megérezte: ez ismeri őt.

Még nem sejtett semmit és már tudta, mi ez, ami történik. S egyszerre rettenetesen félni kezdett. Annyira félt, hogy egész valójával átlátszatlan lett, merev és hidegen mozdulatlan. A különös némaság e pillanatában a fiatal lány — szemmeláthatóan hirtelen nekiszántsággal — átlépett a küszöbön és belépett az előszobába, olyan határozottan, hogy az asszonynak hátrább kellett lépnie. S ahogy ott álltak ekkor egymással szemben, az asszony még mindig a fagyos kilincsen tartva kezét, a lány mintha kissé zavarba jött volna.

— Kezét csókolom — mondta halkan, gyors, közlékeny és habozó mosolyával mégegyszer. Elfutadva, majdnem hallhatóan heves lélegzettel beszélt. Különös volt, hogy izgalmát nem is igyekezett palástolni; kissé színpadias volt így ez az izgalom, de milyen lobogó merészséggel őszinte — és mennyire fiatal! — Kilényi Ella vagyok — mondta gyorsan, majdnem hitetlen, emlékeztető hangon. Jobbkeze önkénytelenül, tétován, de észrevehetően megmozdult egy parányit előre. Aztán szeme kis ijedtséggel félresiklott az asszony változatlan, hallgató arcáról, tekintete szétrepdesett s mint aki sebtén összeszedi magát, izgatott lélegzetű hangján kissé kapkodó szóval mondta: — Ádám miatt... az ő ügyében... Ádám érdekében jöttem el. Bocsánatot kell kérnem, hogy zavarok, de Ádám... ő ugyanis ezidőszerint nincs itthon. Nem tudom... — Mély lélegzétvételének kis szünetében gyors pillantást reppentett az asszonnyra: — Talán tetszik tudni róla, hogy Ádám elutazott.

— A seprőket félretehettem volna — gondolta fulladtan az asszony.

Karcsún, nagyon egyenesen állt, mozdulatlanul a foltos kötényben, még mindig az ajtó jéghideg kilincsét tartó kezén a kifeslett ujjú kesztyűvel, amit azért lehúzhatható volna. De most már nem húzta le. Belsejében tompa, lüktető hideget érzett; életében először tette, hogy nem mozdult meg egy feléje illemből induló kéz felé.

De most is inkább bénaság volt benne ez, mint kihegyesedett ellenállás. Arcát a várakozás mozdulatlan nyugalmával emelte a lány felé. Tekintete nem jegyzett meg magának semmit abból, amit látott; semmi személyes kíváncsiság nem volt benne feléje. De mennyire megértette ezt a felfűlt izgalmat; ezt a mindenre kész merészséget, ahogy itt állt előtte — ezt a lobogó, habzó fiataltságot, amit ő maga annyira ismert! Ő volt ilyen — mindig ilyen volt...

Az egész bensején áthasító fájdalom csaknem elviselhetetlenné vált egy

pillanatra. Még a csontjain is áthatoló érzéssel érezte meg ebben a percben, hogy a fia mellett miért éppen ez a fiatal lány talált helyet. Ez, aki ilyen; akinek most érkezett el az ideje s mint az új forrás, betölti az ő helyét.

— ...és az egyetemen ma délelőtt kérdőívet kaptunk — mondta kissé kapkodón még mindig, a szavakat sebesen lehelve a lány — a félévi beiratkozáshoz, amit Ádámnak is ki kellene tölteni. Mivel ő nincs itt, én töltöm ki az övét is, de ... Vannak olyan kérdések, amelyekre nem tudok pontosan felelni. A közelebbi körülményeiről... — Gyors, fulladó hangjába itt érezhető nyomatok került: — Ádám nem beszélt nekem mindenről pontosan. És az ívet még ma délelőtt be kell adnunk. Nagyon fontos... Ezért jöttem el ide. Ádám érdekében... az édesanyjához. — Volt egy kis színpadias súlya a gyors fejhajtásnak, amivel a mondatsort hatásosra kerekítetten és várakozón lezárta.

Az asszony most megmozdult. Betette a fagyottra hidegedett előszoba ajtaját.

Nem volt döntésre szüksége ahhoz, hogy alázkodjék-e az együttesig ezzel a fiatal lánnyal. Amire a fiának rajta, az anyján keresztül szüksége van, az a fiáé, az megilleti minden körülmények között, — még az anyján keresztül is.

De míg a mozdulat elfordította a lánytól, arca nem tudta megtagadni a kínzottság meztelen kifejezését. Egy év óta élt tőle távol, idegenné szakadtan a fia. Emiatt a lány miatt. Ez vette rá, a fiatal szerelem fölhevült és felelőtlen diadalával, hogy a fiú „szabaddá” tegye magát, „függetlenné”, egyszerűen otthagyja ragyogóan minősítő kollégiumi helyét anélkül, hogy az anyja tudott volna róla, sőt lehallgatott féléveit is és beiratkozzék a másik fakultásra, ahol a lány tanult, — „hogy még itt is egymás mellett legyenek”. Az asszony megdöbbent számonkérésére — amikor mindezt megtudta — a fiú lobotvetett nekiszántsága egyszerűbb megoldásnak látta azonnal rácsapni az ajtót; és azóta elmúlt egy év. Valószínűleg az instruálás szárazkenyerének hajszos, szűk, gondviseletlen éve a fiú fölött; egy kinnal teli emberöltő a magányba alázott asszony fölött.

S most beállít elébe egy szeles, felbolydult teremtés, egy honnan-honnan-sem-került, siheder kölyöklány és magabiztosan és természetesen, mint jogos sajátját mutatja elő neki Ádám jövőjének rendbentartó gondját — ez, neki; az anyának, a nagyra fölnevelt fiú édesanyjának. Akinek ettől fullad meg az élete...

Ahogy visszafordult az ajtótól, mozdulatlan, hallgató tekintete egyetlen pillanatra belefutott a lány szemébe.

— Milyen felvilágosításra van szüksége?

A lány azonnal, frissülten, megelevenedve nyúlt aktatáskájához. Heves mosolya volt ismét az arcán, gyorsan szétnézett, aztán kis tanácstalan nevetés műzavarával mondta:

— Ha valahová lehetném...

A nyitvamaradt mondat egy pillanatig ottmaradt mozdulatlanul a levegőben. Aztán egy kihűlt, féligtakarított lakás háziasszonya rossz kötényben, feszlettujjú kesztyűben, tartózkodó merevséggel intett egy nyitott ajtó felé:

— Tessék.

Távolelő férjének a szobája volt ez, akiről — tudta — Kilényi Ella is tud, természetesen. A lány meghökkentő fürgeséggel sietett egyenesen a szoba mélyében álló íróasztalhoz. Félrehúzta előtte a széket s teljes fesztelenséggel leült, gyorsan kibontotta aktatáskáját és kitett belőle maga elé egy nyomtatott ívet. Az asszony előbb a megütközéstől, aztán leküzdhetetlen maliciával állva maradt ott, ahol belépett. A lány szeme végigfutott az asztalon és sürgető, megrovó mosollyal mondta:

— Kaphatnék valamit az íráshoz? Valami tollat, tintát...

Az asszony lassan lépett beljebb. Kénytelen volt a kerevet sarkára ülni, hacsak állva nem akart maradni a lánnyal szemközt. Támaszkodás nélküli háta, nyaka nagyon egyenes volt, ahogy fejével a papiros felé intett:

— Milyen kérdésekre kell felelnie?

A lány, talán hogy ébredő zavarát leplezze, heves tevékenységgel kétkézbe vette hirtelen az ívet.

— Akkor most legjobb lesz — mondta roppant határozottan —, ha legelőlről vesszük és végigmegyünk az egészen. Így nem hagyhatunk ki semmit. — Nyomatékosan bölintott és belenézett az ívbe: — Tehát a hallgató neve: Ligeti Ádám, hát ez megvan. Atyja neve...

Amióta — nagyon korai özvegység után — az asszony második házassága nyomasztó, nehéz, meg-megszakított különéléssé romlott, furcsa szándékossággal sértette föl minden érintés, ami élete külszínének nehezen óvott rétegeit bolygatta. A lány hangjának fontoskodása, a fölényes hivatalnok-tekinet, amit helyéről az asszonyra vetett, maga az egész helyzet oly kínzóan felháborító volt számára, hogy szándéka ellenére most lassan lehúzta kezéről a kesztyűt. A lány futólag mondta:

— Atyja neve, hát ezt is tudom, ez is megvan... Ligeti Róbert — azt hiszem, Róbert, — igen?

Fölemelte fejét, az asszonyra nézett. Az asszony merevségét fagyasztóan hideg felindulás kezdte megkavarni. Változatlanul nyugodt hangjának érezhető éle volt:

— Azután?

A lány az ívbe nézett, nagyon hivatalosan, utána ugyanígy az asszonyra:

— Atyja foglalkozása.

És ekkor, minden különösebb ok nélkül ennél a kérdésnél, amit ez a jövővény tacskólány ilyen magátólértetődő követeléssel szegzett szembe vele, az asszony egész valójának méltósága egyszerre a legmélyéig föllázadt a csapda ellen, amibe beleesett. A fullasztó indulat oly hirtelenül borította el, hogy hangjának kőhideg élű keménységét már nem fékezhetette vissza:

— Amint látom, a fiam ezekre a kérdésekre éppen úgy meg tud felelni, mint én. Mikor utazott el ő?

— Ádám? — gondolkozott egyszerre erősen, megzavartan a lány. Azt nem mondta meg, hogy a fiút egyik professzora hívta magával néhánynapos vidéki kutató-útra s hogy neki ez a néhány nap volt az az alkalom, amit tíz körömmel ragadott meg, hogy meglássa végre ezt az asszonyt — és megmutathassa magát neki. — Most, mikor is... Tegnap! — mondta egyszerre erőteljesen.

— Tudott ő erről a dologról, amikor elutazott?

— Hogyne — biccentett a lány nyomban, fölöttébb határozottan. — Igen!

— Ha tudta, hogy ilyesmit hagy elintézetlenül, nem kellett volna elutaznia — mondta az asszony keményen, hidegen, nagyon egyenesen. — Ha mégis elutazott, akkor tudja, hogy mit mulaszt. Az anyakönyvi adatait illetően nincs rám szüksége.

Az utolsó mondatnál lassan fölállt helyéről.

A lány szeme a hitetlenség elképedésében hirtelen összehúzódott, szűkre, mint a rövidlátóké, valamilyen elvillanó fenyegetés kifejezésével. Kissé előre-hajolva, egyszerre teljesen mozdulatlanul ült helyén. Az asszony merev elképedéssel nézte; ez a jelenet most már felülmúlt mindent, amit el tudott magának hinni. S akkor a lány összehúzott szeme egyszerre mindennél váratlanabb, szisszentő, kihívó, fantasztikus merészséggel belefűrődött az asszony szemébe: mereven és élesen, parázslón farkasszemet nézett vele, — mint amikor egyik nő mérkőzik a másik nővel.

Az arcátlanságnak ez a támadása úgy érte az asszonyt, mint egy soha meg nem történhetően szennyes bűvölet. A teljes, néma mozdulatlanságban az az érzése támadt, hogy a bordái remegnek. S akkor nagysokára a lány megszólalt. Kissé elnyújtott, inkább csak kilehellő szó volt, amit mondott:

— Úgy.

— Úgy — mondta az asszony majdnem hanyagul. De amint ezt kimondta, máris az ajtó nyitott szárnyához lépett. Minden erejére szüksége volt, hogy

tartani tudja magát. Még sohasem dobott ki senkit, de többet elviselni már nem tudott.

A lány ekkor végre, nagyon lassan táskájához nyúlt. Hosszantartó figyelemmel csúsztatta vissza bele az ívet, aztán lábával hátrábbtolta a széket és fölállt. Körülményes gonddal bekapcsolta táskáját s akkor, míg az asztalról karjába emelte, egy merően hosszú pillantással megszólalt:

— Bocsánat! — mondta olyan erős és mesterkéltnyomatékkal, hogy hangja és a szó elhihetetlen csúfondárosságként hatott. S aztán hozzátette, még erősebben tagolva: — Nem tudtam, hogy ez a helyzet.

Az asszony még mérhetetlen feldúltságában is meghallotta ennek a mondatnak a tehetetlen ostobaságát. Kimondhatatlanul szenvedett a saját viselkedésétől és pillanatnyi elgyengülésében, óriási meggondolatlansággal, egyszerre szükségét érezte valami magyarázatnak.

— Más természetű dolgokra gondoltam — mondta végtelenül fáradtan.

A lány ekkor már az ajtónál állt, szemtől szemben az asszonnyal. S ekkor, mielőtt a küszöbre lépett volna, hirtelen megbiccentett és magasra fölvetett fejjel, patétikus erejű hangon mondta:

— Köszönöm.

A kétségbeesetten olcsó, hatásosnak szánt végszó határtalanul fölingelte az asszonyt.

— Nem adtam semmit — vetette oda kongó ürességgel. Kilényi Ella ekkor már sietett keresztül az előszobán és maga nyitotta ki gyorsan az ajtót, amit az asszony csendes betett mögötte.

A betett ajtó mögött aztán egyszerre feltört egész testéből a remegés. Olyan gyengeség és fáradtság fogta el, hogy hátraejtett fejjel a falnak támaszkodott az ajtó mellett. Megpróbálta összeszedni magát, tétova kétségbeeséssel szétnézett; és mintha bünténynek a színhelye húzná magához, lassan visszament, be a szobába és rettenetes fáradtsággal leült megint a kerevet végére. Tudta, hogy egész életének csődjét élte meg a lezajlott percekben. Aztán nagysokára, nagysokára lábraállt.

Ment tovább a lakáson gépiesen, hajolgatott portörülgető motozásával ide-oda. Amikor a hallba ért megint, meglátta a seprőket és lent a fal mellett a személtapátot. Nehézkesen odament, hogy összeszedje őket; de fölriasztottan fordult meg egyszerre.

Csengettek az előszoba felől.

Az ajtó függönyén keresztül kicsiny női alakot látott, amely valahogy ismerősnek tűnt előtte. Éppen csak arra volt még ideje, hogy rossz kesztyűjét bedobja egy kisasztalra.

— A seprők — gondolta zaklatott beletörődéssel, míg ajtót nyitott.

Ekkor már látta a nő kezében az előkelő virágkereskedések papírjába csomagolt virágot. — Nem lehet; csak tévedésből csengetett be ide, — nyugtatta rögtön magát. De még hitetlenségénél is előbb, már elkapta egy heves és rettenetes ingerült félelem. A város legszebb virágkereskedéseinek egyike volt a szomszéd házban. Kilényi Ella lerohant innen s ahogy az utcára leért, azonmód besietett oda.

Az asszonyban nem is anyaságának, hanem egyszerűen életkorának a méltósága lobbant fölsértett, fullasztó haragra. Hogy meri... hogy meri őt a maga kedve szerint most ismét megtámadni ez a lány?

A sárgahajú, malacrózsaszínre púderezett hervatag kis nőt, aki az ajtó előtt állt, ismerte, látta már lent a virágok között. Vajjon ez is ráismert?... A nő a fejével, nyakával, még derekával is megbókolva köszönt, valamilyen avatag finomságú mosolynak most olyan édeses érzékenységgel, hogy az olvadó kellem elbűvöltté túlozta egész arcát.

— Berinkei Miklósné nagyságos asszonyhoz jöttem. Virágot hoztam a nagyságos asszonynak.

Az asszony külsejének ebből a mézédés alázatból nem sok járt ki e pillanatban, ezt pontosan tudta. Még az imént is küzdött a tétova kísértéssel, hogy

talán cselédnek adhatja ki magát és megjátszott értelmetlenséggel elutasítja. De meg tudott volna esküdni rá, hogy a nő — ha meg is ismerte: éppen így, ahogy most találta, úgyszólván felismerte őt: mint aki tudta, ki nyit majd ajtót. Lent már megmondták neki, kit fog találni.

Hozzá nem nyúlni a virághoz, — kérdezni sem!... De — ha másvalaki van az egész mögött; valamilyen el sem képzelt, baráti figyelem? Nem tehetne teljesen nevetségessé magát, nem zavarhatta vissza a nőt a virággal egyetlen tájékozódó szó nélkül; — s emellett csaknem bénító görccsel lepte meg a feleses, merevítő érzés, hogy galádul megteremtett helyzetében minden mozdulatát beavatott, leskelő szem fotográfálja.

Szemmelláthatóan habozva, merev tartással hátrább lépett az ajtóból. Mozdulatlan arcának elképesztő barátságtalanságától a nő mosolya elhalt; de gyorsan belépett a küszöbön s szintelen, olvadva visszatérő mosolyáról az asszony ekkor hirtelen, váratlan világossággal fölismerte, hogy a nő azért mosolyog ennyire, mert: fél. Figyelmeztették rá, hogy legyen majd nagyon kedves, mert a seprős hölgy, akihez megy, harap.

A győzelmet, hogy valóban seprős hölgy legyen, nem engedhette meg nekik, semmiképpen — de azt sem, hogy csak egy pillanatig is azt higgyék, nem látott keresztül rajtuk és léprement, gyanútlanul fogadta a virágot, — vagy éppen lefegyverzetten! Az asszony egyszerre már halálos pontossággal tudta, hogy a lány most ott ül lent a virágüzletben, az összes alkalmazottak érdeklődése közepette nyilvánosan drukkol és izgatottan várja vissza ezt a nőt; ez nem kifutólány, ez eladónő, aki „együttérző készségből” megtette a szíveséget, hogy a virággal mindjárt ő maga fölzaladt, — bizonyára hevesen megkérték rá, hevesen és közlékenyen; — és amint szabadul innen, rohanni fog s ahogy a lány megpillantja, nekiesik izgatottan: mi történt, hogy csinálta?...

Valami borzasztó izgalom volt ebben az egészben, ebben, hogy az asszony mindezt ennyire világosan látta, tudta — és abban, hogy mégsem tudta; abban, hogy ennek őt kitették. A sárgahajú nő eközben, hogy még mindig nem szóltak hozzá, végül is majdnem patétikusan széles mozdulattal az előszoba fényezett ládájára tette le a virágot.

— Tessék parancsolni.

Az asszonyt most görcsös nyugalom fogta el. Tisztában volt vele, hogy magatartása igazolja a nő félelmét, viselkedése pontosan megfelelhet annak, amit lent mondtak róla. Tipikus emberkergető hárpia, mogorva házi boszorkány. Ez a sárgahajú teremtes el nem tudja képzelni, minek küldhetnek virágot ilyen fagyasztó teremtesnek. Olyan asszonyok, mint most itt ő, semmiesetre sem szoktak küldöncel küldött virágot kapni. Az asszony tekintete hideg habozással sötétlett a sárgahajú nőre, aztán a virágra.

— Van mellette névjegy? — szólalt meg végre mereven.

A nő váratlanul gyorsan oldódott beszédhez, hangjában a gyengédség negédje valósággal könyörgött:

— Ó, igen! Igen! — S mert az asszony most se mozdult, hirtelen készséggel ő kezdte bontani a papirost. Zavarában gyors, hivatásos mozdulattal még igazított is a virágon, aztán tanácstalanul és gyönyörködve szemlélni kezdte, mint aki odakínálja: — Tessék parancsolni. Milyen gyönyörű. Gyönyörű. — S ekkor óvatosan, mintegy a nyert ügy védelme alá csempészve, odatolt a virág mellé egy nyitott nyugtázókönyvet: — És egy aláírást fogok kérni a nagyságos asszonytól.

Az asszony sejtette, hogy nagyon nagy gonddal kiválasztott virágot fog látni. Futó, kénytelen félpillantást vetett csak rá, de azért meglepődött. Nagyon kényelmetlenül. Mereven, majdnem csak messziről nyúlt a levelek remegően finom zöldjében pihenő borítékért s akaratlanul elfogta a nő bizonytalan pillantását, amelyben a hozzáértő csodálkozása küzdött a tétova jólneveltséggel: nem kellene-e mégis megmondani, hogy ez a virág itt, ez az orchidea...?

Hát igen. Az asszonynak még rajta volt a kártyán a szeme, amikor érdes határozottsággal megszólalt:

— Van rá módja, hogy visszavigye ezt?

Ebben a pillanatban valamennyi eddigi sejtelve oly meglepően beigazolódt, hogy a hitetlenségig váratlanul érte őt magát. A nő már vissza is kaparta magához a könyvet, hátrálva találta meg a kilincset s csak amikor már a küszöböt érezte, akkor mondta fejét megrázva, valamilyen méltatlankodó meghajlással:

— Virágot nem szoktunk visszavinni.

Valósággal futott, úgy menekült, még az ajtót is alig tudta behúzni maga mögött. Megint csak az asszony volt az, aki az ajtót betette. S aztán ott állt a betett ajtó mögött tehetetlenül.

Hát mégse volt hatalma azon, hogy ne így történjék. Ez a sárgahajú árvaság már elő volt készítve rá, hogy mi várja itt; esze nélkül ment el. De azért az illem felől őt még felvilágosította. Virágot nem szoktunk visszavinni!

És ekkor egyszerre harsanó fölényrel tombolt föl az asszonyban a fölény, hogy az egész idő alatt keresztüllátott rajtuk, — a csapdájukba mégse csalták hát bele! S most olyan fullasztóan kemény hideg töltött el, hogy a nyers hálától csaknem fölnevetett. A fehér papirosban érzékeny szépséggel pihenő halványlila virágot nézte. Életében se kapott még soha orchideát. Nem is szeretne különösebben, nem érezte elérhetően virágnak; kényelmetlen visszassággal sujtotta le nagyszerű és örömtelen megjelenése, amikor meglátta. De az impulzív döntésben a lány túlmarkolta a gesztust. Micsoda éretlen, túlrohant nagystilűség volt ez: kiutasítás, seprők és orchidea!... A lobogóan ösztönös stílus mindent-akarása itt kiadta magát, félrefogott. *Rajta* nem került hát felül — mégse!...

Mert ez volt itt; tudta ezt az asszony is pontosan és őszintén. Egész valójást megrendítette, amit a lány bebizonyított neki, amikor semmiképpen se bírta el a vereséget és fiatalsága győzelmes szabadsággal megtalálta a módját, hogy felülkerekedhessék mindenáron. Az asszonyban mélyen kegyetlen volt a lázadás kínja: ő tudott így cselekedni mindig, egyedül csak ő tette volna ezt ugyanígy — ahogyan ez a lány... Ennyire elmúlt minden, ami ő volt eddig. Neki ez van ma: a seprők. A lassan már ismertté váló hárpia, aki szennyesen, lomposan nyit ajtót és mindenkit kidob. Most ők jönnek már, ez a lány itt; és elveszik tőle, amire eddig ő volt itt.

Tehetetlenül nézte a virágot. Most mit kezdjen vele? Ezen álljon bosszút, tegye el szem elől a cselédszobába? Ezért lett ilyen remegő gyengédséggel szép... — Hát volt ennek értelme, hogy ez a virág most itt legyen! Annak a fölkerült teremtésnek dehogy volt jó más, pontosan és csakis ez kellett neki. Ami most itt nem kell senkinek; orchidea — a félévi beiratkozás előtt. És az orchidea mellé Ádám tandíjmentességi ívét kell kitöltenie.

Az elszörnnyedt fájdalom úgy rohanta meg az asszonyt, hogy szemének egyszerre megforrósodott gömbjén meleg, vak buborékot vetett a gyülő könny. Ha már mindenáron őt kellett hogy legyűrjék... hát miért így! Hiszen úgy fáj neki ez a halálosan kárbaveszett virág itt, mint egy seb; amit ő ütött... Hát kellett ez, hogy az ő alulmaradottsága legyen a legfontosabb, — nem elérhették volna bárhogyan másképp ugyanezt! A beiratási díj! Hogy fogja megtudni Ádám, hogy mibe rántotta bele az az örült teremtés, hol fogja ezt a pénzt újra összekaparni, hol fogja lekoplalni, hogy az anyjának virágot küldött az a felbolydult lány; — és minek?

Most hová tegye? Az asszony a fájdalomtól csaknem felnyögött: hová tüntesse el, mit tegyen vele? Tétován rátakarta a virágra a papirost; és ekkor eszmélt rá, hogy már egy pillanat óta hallja: Dominika kulcsa zörög a konyhaijtó zárjában.

Több mint tíz éve szolgálta már őt ez a csaknem szedettvedetten kopott, hajlottderékú, de madárgyors csapkodással mozgó, szokatlan derével tisztarcú öreg cseléd; és ezt olyan szíveszerinti, vonzódo készséggel tette, hogy éles, hangos természetességét az asszony elnézte még olyankor is, amikor pedig

nehezen tudta elviselni. Ahogy most benyitott hozzá a konyhába, mély, sóhajto szemrehányással nézett rá:

— Hát maga hol volt már megint!

Az öreg cseléd ekkor már ott is volt mellette, odahajolt hozzá és megcsókolta egyik vállán — mindig így köszönt —, de különös szépségű, halk mozdulata nyomán szava hajtottkő-élesen, máris fölcsattant:

— Aranyos szép kicsi, nagyságám! Most azt mondja meg nekem a nagyságos asszony, hogy hol lehettem volna! Hát hol lehetett ez a vén ostoba Domen, nahát hoi! A börtönben voltam!

Valójában a hozzátartozójának érezte már ezt a nagyon egyszerű és magafeledkezéssel, halkán fölnevetett. Az öregasszony a méltatlankodó újságolásban megakasztva, elbámulva nézett rá.

— És hogy örül neki...

Három hónap leforgása alatt harmadszor vitték be Dominikát ezek szerint — hát nem éppen a börtönbe, de az őrszobára a pokoli perpatvar miatt, amit abban a házban csinált, ahol legújabban lakott.

— Valakit megtépett megint az udvarban, öreg maradhatatlan. Kivel kapott össze már megint, hogy bevitték?

Az asszony a hozzátartozójának érezte már ezt a nagyon egyszerű és nyitott lelkű öreg cselédet. Egyszer-kétszer megpróbálta rábeszélni, hogy hozza már rendbe a hovátartozását, költözzék egészen ide, mit hányódik mindenféle a holmijával — mert előbb-utóbb kitették minden lakásból, erre varázshatalommal tudta rávenni az embereket —, de egyrészt ő se volt biztos benne, hogy Dominikával mint „bentlakóval” nem lesz-e neki is baja, másrészt Dominikát erre nem lehetett rábeszélni. Négy apró gyereke volt a lányának; akinek az ura útmester volt valahol és úgy ivott, mint a gödény.

— Meg tetszik majd látni, az a lator egyszer elveri őket a háztól és egyszer csak itt lesznek mindahányan, az egész bugyorra való gyerek az én háta-mon. Akkor aztán pereputtyosan mit kezd velem a nagyságos asszony?

— Akkor hát legalább maradjon békén — mondta neki az asszony —, mitől nem fér maga a bőrében, mit csinál hát ilyenkor? Verekszik?

— Nem én, kicsi nagyságám. Kiabálok. Csak kiabálok, de megsokalják. Hát mint a nagyságos asszony.

— Most is hogy lármázik! — szólt rá most az asszony azon a szisszentve csendesítő hangon, amit ugyancsak sokszor kellett ismételnie. Minden, az egész délelőtt másképp történt volna, ha ő ma nincs egyedül... ha Dominika itt van. — Idehallgasson, — maga tegnapelőtt óta ült egyfolytában az őrszobán?

Az öregasszony már rossz kötenyét akasztotta magára. Most fekete fejkendője nélkül volt, kicsiny, de meglepően széprajzú homlokából majdnem gyengéden esett kissé kétfelé vasszürke haja.

— Már hogy tetszik illet gondolni! Dehogyan. Tegnap — —

— No. Tegnap meg csak úgy önállósította magát? Mi történt magával tulajdonképpen?

Dominikával váratlanul sok minden történt. Reggel beszólt hozzá a szomszédasszonya, hogy megy a vonathoz, — valami kis telke volt valamerre, ott akarta megnézni, nem tüzelték-e még föl a kerítését — és Dominikában az útvonal hallatára egyszerre lebirhatatlanul szót kért egy régi-régi, kívánczó nagy vágya. Fogta magát és vonatra szállt ő is: — elment a Zöldmáriához.

Az asszony elképedt.

— És talált ott egy szál lelket sajátmagán kívül? Télvíz idején megy maga ilyen nyári búcsúhelyre?

Dominika hangja élesen fölcsattant:

— Hát népek kevesen voltak ott, nagyságos asszony, az igaz. De az is igaz, ahogy én megfogadtam, hogy az a szent hely engem ebben az életben aztán nem lát többé. Ott voltam, nagyságos asszony, meg is gyóntam, de ha száz évig élek, akkor se megyek el oda többé. Nem én, soha többé, ezt megfogadtam.

— Csak nem kapott rossz gyóntatót? — kérdezte meglepetten az asszony. Nem szerette az ilyesmit; mindig bántotta, ha rossz gyóntatóról szóló története hallott. Benne az volt ilyenkor: miért éppen ott finnyások az emberek, ahová azért mennek, mert előbb nem voltak finnyások. Kérdésétől azonban Dominika majd hogy meg nem sértődött.

— Már miért kaptam volna rossz gyóntatót, nagyságos asszony, nem vagyok azért én se olyan utolsó bűnös. Hanem az, hogy amíg ott vártunk, a télikabátom zsebéből kilopták a pénztárcámat! Hát nagyságos asszony, hogy ember engem nem lát többé odamenni, az is szent igaz. Mert ezt aztán úgy megfogadtam, ahogy életemben még soha semmit.

— De hát — öreg keveredett! — csodálkozott rá okosító mosollyal az asszony — maga most a búcsúhelynek akarja lemérgelődni, amit —

— Nem bánom én, nagyságos asszony, ha akárkinek, de hogy én oda többé el nem megyek, azt olyan szentül megtartom, mint ahogyan megfogadtam. Nem azt mondom én, hogy az öreg rongyos pénztárcámért volt olyan igen nagy kár, még az se fáj, ami benne volt, nem mentem én oda sok pénzzel. De ott álltam egy fillér nélkül, úgy, ahogy tetszik mondani, télvíz idején, és még csak vonatpénzem se volt! Már ne tessék mondani, nagyságos asszony, gazember volt az, akárki csinálta.

— Persze, hogy az, még annak is az alja, nem azt mondom én se. No és hogy került aztán haza? Szólt valakinek?

— Szóltam én mindjárt a plébános úrnak is, de akkor már össze is adták ott nekem a pénzt a népek, pedig, mondom, nem voltak sokan. Még többet is, mint amennyi a vonathoz kellett, volt az már háromannyi is, még talán annál is több. Meg akkor még a plébános úr is tett hozzá, hogy ne keseregjek már annyit —

— Nagy Isten — mondta sóhajtó nevetéssel az asszony —, amit maga ott összelármázhatott! No és nem is gondolkozott rajta, hogy a Zöldmáriától milyen bőven vissza is kapta, amit elveszített?

Az öreg cseléd tiszta arcán egyszerre tanácstalan zavar küszködése hullámzott végig. Bizonytalanul nézte az asszonyt; száján látszott, hogy nem tudja megtalálni saját szavait, aztán akadozva, de hirtelenül, hevesen kitört:

— Aranyos, nagyságos asszony, hát ide tessék hallgatni, — ahogyan az a jó Isten van fölöttem az égben, úgy igaz, amit mondok, hogy amikor már itt jöttem hazafelé, azon az egész megmaradt pénzen valamilyen zöld téli virágot vettem a Népszínház-utca sarkán és azon mód, ahogy volt, elvittem akkor nyomban a Rókus-kápolnába, oda is tettem a Máriához. De...

Az asszony egy pillanatra leejtett kézzel állt, úgy nézte halk mosollyal az öreg cseléd kusza zavarral küszködő arcát.

— Hát ezt meg miért tette?

— Nem kellett nekem az a pénz, nagyságos asszony, dehogy akartam én azt elvenni tőle. De azt nem tudom neki soha elfelejteni, hogy énelem ilyen dolog történt, amikor én oda annyira kívántam elmenni.

Az asszony feje hirtelen, bizonytalanul megmozdult. De aztán mégse szólt többet.

Fölzavart, összekavart bensejébe valamilyen hullámzó csend húzódott most, hogy nem volt már egészen egyedül. — Igen — gondolta —, az ember nem tudja elfelejteni, amit nagyon kíván és másképp lesz. Dominika ember. Ő az, akiről a katekizmus feleli, hogy testből és lélekből áll. És... Hát igen, az is van, ami nehéz.

Csodálatosképpen Dominika is hallgatott, mélyen és nyugtalanul. Az asszony tudta róla, hogy most nagyon megzavarta az, amit kivallott.

— A kis muranói vázát hozza ki a zongoráról, Dominika — mondta hirtelen.

François Mauriac: Lourdes című elbeszélésének folytatása e havi számunkból anyagtörldés következtében kimaradt. Legközelebbi számunkban folytatjuk.

SZEMLE

A PAP ÉS A SZENT ALAKJA A FILMEN

Általában az emberek azt várják el a paptól, hogy szent legyen (mint ahogy annak is kellene lennie), s éppen azért éri annyi támadás a papságot, mert nem eléggé szent. Így fejtegetéseink során bátran összekapcsolhatjuk a szent és a pap alakját.

Hogy ez az alak hogy jelenik meg a filmen, nemcsak a mai kor és a filmet készítő ország felfogásától függ, hanem nagyrészen annak a kornak a felfogásától, mely a filmforgatókönyv alapjául szolgáló irodalmi művet magából kitermelte.

Az első világháború előtti irodalmi művekből készített filmek legtöbbjén — a XIX. század felfogásának megfelelően — a pap többnyire, mint az elvetemült gonosztevő, a minden aljasságra hideg megfontoltsággal kész kegyetlen világfi jelenik meg. Ennek klasszikus példája a Victor Hugo Notre Dame-i toronyöréből készült film kanonokja. Ez a letűnt felfogás itt-ott felbukkan még ma is játszott filmekben. (Bűnös asszony, Az asszonyért!) Ebből a típusból igazán kiemelkedő művészi alakítást egyedül az agg Ermete Zacconi produkált Sacha Guitry Szerelem gyöngyei (Les perles de la couronne) c. filmjének renaissance-pápájában. Csak egy villanásnyira tűnt fel a pápa a film pár jelenetében, de néhány gesztusa, pár szava éreztetni tudta egy hanyatló kor minden romlottságát és gátlásoktól ment kapzsiságát. Milyen más ez az alak, mint Victor Hugo pszichológia-mentes papiros-gonosztevője! Éppen olyan élettelen és hazug, mint a film gipsz Notre Dame-ja, amely csak abban kelthetett illúziót, aki sohasem látta az igazi Notre Dame-ot, felséges áhitatával és évszázadok imáját és hitét sugárzó megszentelt köveivel. Victor Hugo és a regényéből készült film is csak azokkal tudja elhitetni a gonosz kanonokot, akik sohasem ismertek katolikus papot.

A mult századtól örököltük a papnak egy másik alakját is, melyet talán a századforduló kedvelt vígjátéka, Halévy Abbé Constantin-ja testesített meg legjobban: gyermeklelkű, csupa jóság, szelid öregúr, a világ dolgaiban járatlan, de jóságával mégis elrendezi mások sok baját. Ennek az alaknak meglevenítésében van egy helyes megfigyelés. A legtöbb ember nem doktrinája, de élete szerint materialista, s nem hisz a szellemi értékekben, hanem csak az anyagiakban. Aki szellemi értékben hisz, nevestéges, és gyermekesnek tűnik fel, az életet nem ismerőnek. A szellemi principiumban hívó, s aszerint élő pap, szent szembeállítását a csak materiális erőkből (hatalom, pénz, fegyver) hívó világgal meg fogjuk találni majdnem minden papi alakban a filmen. Ugyanez az Abbé Constantin típusú pap szerepel az ugyancsak regény után készült pompás francia vígjátékban: Mon oncle et mon curé. De az első világháborúban sok ilyen „Konstantin abbé“-nak gondolt papot soroztak be a francia hadseregbe köz-katonának, s a háború folyamán sokan rádöbbentek arra, hogy ezek az imádkozó báboknak, felültetni való balekeknek gondolt papok ugyancsak bátor, leleményes, talpraesett emberek. A vértelen jóságos alak így valahogy megizmosodott, testet öltött, és elindult diadalmas útjára. Az alak alapvonása megmaradt: a csodálatos, más emberek előtt értehetetlen jóság, mely természetfeletti indítékainál fogva egészen más, mint a földi jóság. (Ennek szép, bár nem eléggé életszerű példáját láttuk a Victor Hugo Nyomorultak c. regényéből készült filmen.) Ez a papi egyéniség nem ismeri például az emberi tekintetből való gyáva meghunyászkodást, s ami még nagyobb kísértés: a neveltségstől való félelmet. Ezért az igazi jóság, szeretet gyakran szembekerül a sekélyes közfelfogással, az illik-nem-illik írott törvényeknél megdönthetlenebb kódexével, a bien-pensant katolikusok felfogásával. Ez nagyszerűen kihasználható lehetőség a színpad és film számára, mert a közönséget egyszerre megalhatja és megnevelteti a jósága folytán neveltséges helyzetbe került pap. Egy példa: a Pék felesége c. nagyszerű francia filmben egy kis falu egyetlen pékjének felesége megszökik a pástortorral. A pék (Raimu) agyonbúsulja magát utána és nem süt több kenyeret. A falu éheznek. Tanácsatlanságukban a plébánoshoz fordulnak az evangéliumi szóval: neki kell az eltévedt bárányt felkeresnie és visszahoznia a családi tűzhelyhez. Meg is indulnak mindnyájan a mezőkön át a pástortanyájá felé. Igen ám, de a pástortanyájuk egy kis

szigeten verte fel. Csolnak nincs, a víz azonban sekély, át lehet gázolni rajta — de nem reverendában! Nosza, egy markos férfi vállára veszi a plébános urat, és viszi a vizeken át. — Mikor Bruxellesben játszották ezt a filmet, az ottani katolikus sajtó kifogásolta ezt a jelenetet, mert szándékosságot látott abban, hogy a rendező készakarva neveltséges helyzetben akarta bemutatni a papot. — A rendezőben bizonyára megvolt ez a szándék, mi mégsem éreztük bántónak a jelenetet. A pap szándéka, eljárása a legtisztább keresztényi szeretetből fakadt, és csak tiszteletreméltó, ha még a neveltségesse válás áldozatát is magára veszi, hogy megmentsen egy lelket, megvédjen egy családot a széthullástól, — ami sikerül is. A pap alakja itt csak epizód a sötétlen hőmpolygó történetben. De a francia film meg merte és meg tudta valószínűsíteni ezt az alakot a legkövetkezőbb és legvonzóbb alakban a Victor Margueritte regényéből készült pompás filmben: *Mon curé chez les riches* (Plébános úr a gazdagok között). A sok érdekes problémát felvető, de egészen meg nem oldó regény tragikus beállítottságú plébánosából a filmen a derűs jószág diadalmas hőse lett, a legkitűnőbb francia komikusok egyikének, Bach-nak páratlan alakításában. Természetesen, ez is francia film lévén, leányozkodtatás, és ezzel kapcsolatos neveltséges és könnyed jelenetek nem hiányzanak belőle. De ezek közt a bonyodalmak közt a pap többé nem azért komikus, mert szemforgatóan botrányozik, ítélkezik, hajthatatlan és meg nem értő, különséges, — hanem éppen ellenkezőleg: segíteni akar minden áldozat árán, s e közben kerül az általa kellőképpen nem ismert világnak útvesztőjében viszás helyzetekbe. De úgy áll köztük, mint Parszifál a viráglányok közt: süket fülekkel, a „reiner Tor”. A világ bölcsesége és az Isten országa örökké más lesz, s aki az egyikben otthonos, idegen marad a másikban: nem tud hasonulni hozzá. Ez az ellentét mindig meglesz és a kívülről szemlélőre bizonyos fokig mindig komikusnak hat.

A *Mon curé chez les riches* c. filmben a plébános képviselőjük megszökött leánykáját keresi Párisban, s itt kerül sokféle bonyodalomba. Egy szép jelenet: a sétatéren rongyos csavargó ül a padon, a madarakat eteti, füttyüreszik. Az arramenő plébánossal felismerik egymást, mint harctéri pajtások, „ancien combattant”-ok és egymás nyakába borulnak a járókelők nem csekély bámulatára. Ahogy Bach ezt a jelenetet megjátszotta, az maga volt a legnagyobb művészet. — Így a film plébánosa igazán „haverjá”-nak érezte a régi bajtársat, és a természetfeletti szeretetet elválasztó korlátokat nem ismerő jószágával köszöntötte.

A francia film komolyabb és mélyebb formában is megvalósította a proletárok apostolának, plébánosának alakját. A XIX. század legnagyobb botrányának nevezte XIII. Leó pápa a munkások nagy rétegeinek elszakadását az Egyháztól. Az elszakadásnak ez az élő sebe talán sehol sem fáj annyira, mint Párisban. A világvárost körülvevő munkásnegyedek nyomora az égbe kiált, és mindenkinek felejtethetetlenül a szívébe hasít, aki valaha keresztülment rajtuk. Ennek a Párist körülvevő nyomorgóúrnéknak apostola volt Pierre Lhande és vezetésével, egész sereg pap. Verdier érsek pedig elindította mozgalmát: *Le chantier du cardinal*. Magyarul talán a „Biboros műhely”-nek lehetne nevezni. Ennek folyamán a nyomornak, az Istentől elszakadtságnak sötét gyűrűjébe Krisztusnak száz templomát építették fel, szépet, művészt, modernet és vonzót, ahol imádkozni lehet, lelket felemelni a földi lét nyomorúságából. Pierre Lhande könyvéből: *Le Christ dans la banlieue*-ből készült a nálunk is játszott, minden ízében kitűnő film: *Krisztus Páris vadonában*. A francia rendezés különös remeke ez a film, melyben egyetlen sztár, egyetlen ismert filmszínész sem szerepelt, hanem csupa karakter-alak, hogy az ember valósággal az életet véli látni maga előtt, a csavargók, szentolvajok, iszákosok, lecsúszott, lezúllott alakok örökkön perlekedő, elkeseredett és gyűlölködő tanyáján. Ezek közé jön a fiatal pap, a párisi argot-ban szeneszsák (*sac de charbon*), és leendő „hívei” gyűlölködve fogadják, az utcakölykök kövel dobálják meg. A pap lehajol és felveszi a követ, mely arcát felsebezte és megcsókolja: ez lesz épülő templomának, parókijának alapköve...

Kedves papi alakot elevenített meg a nemrégien meghalt Raimu, a legnagyobb francia színészek egyike, a Pipó hét éjszakájának egyik történetében. A délfraancia-országi kis falu plébánosa a jószág és gyermekesség bájos keveréke. A hívei életében felmerülő apróbb-nagyobb bonyodalmakat apró ravaszságokkal, rábeszéléssel, kedvességgel, de a közvéleménnyel való bátor szembeállással is megoldja. Rimu alakításában

több volt a természetes jószág, mint a természetfeletti indítás, de rendkívül vonzó emberi alakot állított elénk, aki éppen nagyon is emberi voltával a hittől távolabb állók számára könnyen rokonszenvesebb lehet, mintha jobban érződik rajta a papi felkentség.

Nem keltett feltűnést nálunk a külföldön nagy sikert aratott A szűz és az ördög (La belle et le bête) c. francia film. Ez a film ma szokásos módon a Faust mondát eleveníti meg, modern környezetben. Faust tönkrement bankár, öngyilkos akar lenni, mikor az ördög — Zaharoff — pénzt kínál neki azzal a feltétellel, hogy a lelkét neki adja, vagyis a pénzt csak rosszra, mások megrontására használja. Ha jól mer tenni, meghal. A bankár elfogadja az egyességet, melyet Zaharoff titkára — Mephisztó — által köt. — Gretchen szerepét az Udvhadsergeknek egy tisztalelkű áldozatos tagja képviseli, és egy plébános (bankbetétes károsult), aki segíteni kész jószágával, soha nem kételkedő bizalmával és mindig áradó szeretetével próbál segíteni a bankáron. Kettejük hatása alatt a bankár minduntalan jól akar tenni, de ekkor a szerencsétlenségek sorozata figyelmezteti az ördögnek tett ígéretére. Igen szép szimbólum a filmben, hogy a jó lelkek láthatatlan befolyására még a rossz is, amit a bankár tesz, jóra fordul és mások hasznára válik. Végül is a plébánosnak — a nagyszerű Larquey pompás alakítása — sikerül a bankárt az oltár elé vezetni. Mikor a templomból kilépnek, hozza „Gretchen” a sürgönyt, hogy Zaharoff meghalt. „Gerettetl!” — mintha Goethe Faustjának végső kórusát hallanánk. — Csodálatos filmalkítás ez, melyben a természetfeletti erők megrendítő módon hordozói a film cselekményének és a lelkiismeretfurdalás a film voltaképeni tárgya; a bonyodalom megoldása pedig az egymásért való imádság, s a másokért felajánlott áldozat: a szentek közösségének felséges keresztény tanítása.

A papi élet hősi küzdelmét és másokért odaadott voltát először Amerikában dolgozták fel komoly és nagy filmre, mikor Amerika egyik legnépszerűbb alakjának, Flanagan atyának életét vitték filmre a Fiúk városában. Joseph Flanagan századunk egyik legnagyobb pedagógusa, ír származású, Innsbruckban tanult, s aztán Amerikában valószínűleg meg Don Boscóra emlékeztető művét, amerikai arányokban. Pénz nélkül, egy bérelt lakásban kezdte meg a fiatalkorúak bíróságától kiadott pár fiúval a lélekmentést. Szerette a fiúkat, bízott bennük, felkeltette bennük az önértetet és a felelősségérzést — így alakult ki csavargó, züllésnek indult, elhagyott gyermekekből az a kis autonóm közösség, mely lassan Boys Town néven önálló közigazgatással bíró város lett, ahol az előljárók, vezetők, munkások, lakók, szóval mindenki: fiú. Flanagan atya igazán kongeniális alakítót kapott Spencer Tracy-ben, akit szeretetreméltó, meleg egyénisége, kedves megjelenése alkalmassá tett ennek a vonzó szerepnek alakítására. A film világsikere mutatja, hogy a közönség megértette és szívébe zárta a felebaráti szeretet e nagy hőségének alakját.

A kétféle lelkeség: az egészen természetfeletti odaadás és a földönjáró, előítéletek közt botladozó egyéniség közti ellentét hálás témáját Amerika is szívesen kiaknázza. Ez a tárgya a páratlan sikert aratott, bájos Magam útját járom filmnek. A Bing Crosby által alakított káplán amerikai testvére Bach francia papjának. De neki könnyebb a helyzete, mert Amerikában kevesebb a hagyomány és társadalmi előítélet. Egyházi előljárósága is jobban halad a korral, hiszen éppen ezért küldi püspöke a megöregedett öreg plébános mellé, hogy új életet, friss levegőt hozzon a plébániára. A kicsit már gyerekesen önző és kényelmes öreg plébánost mesterien alakította Harold Fitzgerald. Mintha ő lett volna egyben a filmbeli egyházközség és a székeken ülő nézősereg közhangulatának kifejezője is. Vele együtt csóváljuk a fejünket a szeles káplán (Bing Crosby) apró baklövésai és komikus kalandjai felett, s vele együtt látjuk meg a káplán mókás külseje mögött az egészen szeretetben, és csak szeretetben élő lélek melegét, apostoli tüztét. S mikor a durcás kis öreg ázottan és éhesen visszajön szökése után: az egész valóságos és filmbeli sereg meghódolását jelenti ez a jószág előtt.

Természetes kedvességgel és egyszerűséggel oldja meg a pap egyéniségének alakítását a fiatal Gregory Peck a Mennysorság kulcsa c. filmben. A film tárgya szép, küzdelmes papi élet, tele sikertelenséggel és még több félreértéssel, el nem ismeréssel. Cronin regényének anyaga túlsok ahhoz, hogy igazán ki lehetne fejezni mindezt a filmben. Az egész kissé elnagyolt és vázaltszerű marad. Kevesebb több lett volna. De így is szép, amit a film nyújt. A regényben egy életet át kísérjük végig két pap különböző egyéniségét: a filmen egyetlen jelenetbe sűrítve kell megéreztetni az egy-

szerű természetességgel odaadott, nagy sikert, elismerést nem aratott áldozatos élet felsőbbrendűségét O'Meally csak önmagát szerető, sima és megnyerő modor mögött törtető és önző szívet takaró egyéniségének hitványsága közt. O'Meally püspöke és előjárója lesz a földön hajdani iskolatársának, de a mennyország kulcsát nem ő találja meg, hanem az áldozatos életben felmorzsolódott misszionárius. Ezért hajlik meg előtte a lelke mélyén igazán Istent kereső gögös német apáca büszke lelke is, hogy aztán legodaadóbb segítőtársa legyen munkájában.

Ezekben az amerikai filmekben is, mint a franciák legtöbbször a könnyek közt mosolygó, komikus és megható keverékéből alakul ki a pap alakja. Ilyennek képzelet az ember a szentet? Nem. Pedig ezek igazi szentek. De ha nevezhet rajtuk, észrevétlenül elfogadják szentségüket is a közönség. Ezzel a színész is a legnagyobb sikert aratta, mert meghatotta és megneveltette a közönséget, azt a két dolgot tette vele, amit a legjobban szeret. A humor segítségével a rendező és a művész elkerüli azt a nagy veszedelmet, hogy az ünnepélyesség, méltóság, a megjátszott és hangsúlyozott természetfelettség (ami alig megjátszható és nehezen kifejezhető) viszás hangulatot keltsen. S ha ily módon lesz a pap alakja nevetséges, az nagy veszedelem, és az egész darab elvesztette a játszmát. A magam útját járom azzal kerülök el a happy endingben a giccs veszedelmét, hogy mikor minden az öreg pap körül forog, mindenki őt ünnepli, őt becézi — azalatt az események igazi hőse és mozgatója észrevétlenül elmegy kis útításkájával új apostoli munkák felé, ahová előjárói küldik. Ugyanazzal a mosolygó derűvel megy, mint érkezett. Hogy itt volt, azt csak egy felépített templom, egy rendbehozott egyházközség, boldoggá tett család, megfiatalodott öreg pap, egy éneklő, zengő kórus mutatja.

A humor nagy fegyver a vallásos filmek másik veszedelme, az unalom ellen is. „Az unalom vírusai jelen vannak minden keresztény felekezet plébániáin és a vallásos irodalomban” — mondja Berdjajev. Az unalmas film elveszteni minden varázsát. De eddig ez a panasz egyetlen ilyen tárgyú filmnél sem merült fel.

A francia és amerikai filmek kívül néhány németnyelvű filmen is szerepelt a pap alakja. Csodálatos módon ezeken még az a szentimentális beállítottság érvényesül, mely a papi életnek mintha csak egyetlen problémáját látna meg (éppen azt, amely máshol már jóformán nem szerepel), a coelibátust. A Richard Voss regényéből készült Fehér barát olcsó romantikája és egészen téves beállítása (az anya fogadalma nem kényszerítheti a fiút arra, hogy pap legyen, ha nem érez rá hivatást) és a nemrég felújított Kirchfeldi pap — Hans Járay alakításában —, mely Anzengrubernek inkább egyházellenes felfogású novellájából készült, ezen a téren mozognak. A gyónási titok áldozata se német, se magyar változatában nem emelkedett túl a „jósándékú”, de nem irodalmi és művészi értékű alkotások színvonalán. Az olasz filmalkotás a fassizmus idején nem igen nyúlt a pap alakjához. A második világháború óta készült római városi aperták (Róma nyílt város) az ellenállásnak egy világi és egy egyházi hőst szerepelteti. De a film túlzó naturalizmusában az embertelen kínzások filmrevivése a film művészi voltának rovására történik.

Az első világfilm, mely egy szent alakját vitte filmre Carl Th. Dreyer-nek, a nagy dán újságírónak és filmrendezőnek Jeanne d'Arc-ja volt 1928-ban. (La Passion de Jeanne d'Arc.) Ez a film jelentős állomás a film művészet történetében. Először történt, hogy egy egész film tárgya egyetlen arc inspiráltsága. Dreyer a filmet a látható külső tényezőknek való belső reagálására építette fel. Nem epikusan mondja el a szent életét, hanem azt a per tárgyalására sűríti össze. Így a film látszólag álló, valójában azonban ez is mozgás, de a lélek mélységei felé. A per aktaiból merített szöveg is így van kiválasztva, hogy a cselekmény egyre jobban a mélységek felé hatoljon. A központ Jeanne d'Arc az odaadás erejét sugárzó arca — Falconetti személyesíti meg. A körülötte megjelenő számtalan ellenséges és ellenszenves papi arc csupa akció, akik hadműveleti terv szerint dolgoznak. Ezek a való élet kaleidoszkopszerű sokféleségét mutatják, a fény és árnyék különféle játékát. Közöttük Jeanne védtelenül és egyedül áll, már előre halálra ítélten, mintha már egy más, nem földi világból való lenne. Dreyer művészete az, ahogy a filmkocka megfelelő helyén villantja fel, hol az egyik, hol a másik egyházi bírának az arcát, amint Jeanne felé közeledik, s ugyanakkor Jeanne arcán tükröződik erre a belső reagálás, néha csak szájának egy meg-

vonaglásával, vagy fáradt szemeinek csaknem megvető lehúnyásával. Dreyer intenciói szerint Falconetti meg tudta valószínűsíteni, hogy arca, mint egy gyűjtőlencse egy pillanatra sűrítve tükrözze vissza a sokféle arcból feléje törő behatásokat. A fájdalom végtelen skálája fut végig arcán és oly közel hozza a szenvedést a nézőhöz, hogy érezni véljük remegését, legördülő könnyeinek sós ízét. Dreyer annyira a valóságra törekszik, hogy színészei nincsenek kifestve, a díszletek, kosztümök egészen leegyszerűsítettek, stilizáltak. A dráma csaknem mindig egy fehér fal előtt folyik le. Mégis egy-egy részlet erős kihangsúlyozásával, egy ablakkeresztvasnak a földrevetődő árnyékával éreztetni tudja a történelmi időt és helyet, ahol a dráma lejátszódik. Bár filmjének külső keretéhez felépítette Franciaországban a középkori várost, ez nem lesz nagy látványossággá, mint az amerikai történelmi filmekben. Dreyer stílusának lényege a feszültség, s ezt az egész filmen át ugyanazon a tragikus magaslaton tudja tartani. A Jeanne d'Arc filmnek nagy sikere volt, nemcsak Franciaországban, hanem világszerte, és Dreyer nevét a film legnagyobb művészeinek sorába emelte. Mindenesetre érdeklődéssel kell várnunk azt a filmet, melyet most Angliában készít Stuart Máriaól.

Olaszországban Szent Antal, majd Don Boscó életét vitték filmre, Németországban Szent Erzsébetét, Franciaországban Père Foucauld-ét. Ez utóbbi és a Don Boscó-film nemzetközi versenyen kitüntetést is nyertek. Mindezek a filmek arra törekedtek, hogy a szent életét apró jelenetek mozaikjából rakják össze, vagy inkább illusztrálják. És éppen ez a főhibája az efajta filmeknek. Feltételezi a szent életének alapos ismeretét. Mintha az életrajzot olvasnók, a film egy-egy jelenetet felvillant, aztán hirtelen más kép következik. A belső összefüggés nincs így meg, nem folynak az események egymásból, nincsen sem érdekesen folyó mese, sem drámai feszültség, sem előttünk kifejlő lélekrajz. Ezeknek a filmeknek így nem is lehetett igazi sikerük, bár mindegyikben voltak felejthetetlen szép jelenetek, képek. Különösen szép, filmszerűen megoldott jelenetek voltak a Szent Antal-filmben, mint a szépséges prédikáció Riminiben, ahol a szent az embereknél süket fülekre talált és azért a halakhoz szólt a tengerparton... Egy másik kép: a meggyilkolt ravatala mellett a gyilkossággal vádolt ártatlanságát hangoztatja. A védelmére kelő Szent Antal szavára: Kérdezzük meg a halottat, megmozdul a meggyilkolt és gigászi árnyéka a templom falára vetődik. Ez az óriási árnyék döbbenetes erővel érezteti a természetfeletti megjelenését és minden földi erőnél nagyobb erővel való munkálkodását. Csak ezt a nagy árnyat látjuk, a halottat nem, és éppen ezért a halott jobban jelen van és jobban ható erő, mintha őt magát látnók.

A szentek életének filmrevitelében szerencsésebb az a megoldás, midőn a szent életéből egy részletet ragadnak ki és azt realizálják a filmen. Ez a megoldása a most elkészült nagyszerű francia Szent Vince-filmnek (Monsieur Vincent). Ez Richmond grófnak megtérését viszi vászonra. A nagyszabású filmet a hívek által összeadott 80 millió frankból készítették. Rendezte Maurice Cloche, Jean-Bernard Luc scenáriumára szerint, melyhez Anouilh írta a dialógusokat. Szent Vince alakját Pierre Fresnaye alakította, élete legnagyobb sikerét aratva.

Lisieux-i szent Terézről két film is készült. Az első a szent életét akarta megjelteni, nem a művészet eszközeivel, hanem az érzelmek felkeltésére pályázva. Ezt Pesten is játszották. Sokkal sikerültebb volt egy másik feldolgozás, mely sajnos, nem került el Magyarországra. Itt a film hőse kis Teréznek egyik unokatestvére. Az ő élete tragédiája, szerencsétlen házassága, lelki átalakulása párhuzamosan halad kis Teréz növekedésével az életszentségben, míg végre az összetört szívű asszony a szent ravatalánál érti meg szenvedése értelmét és találja meg lelki egyensúlyát. Kis Teréz itt csak ritkábban jelenik meg a vásznon, de mégis ő uralkodik az egész filmben. Az ő lelke, szentsége tölti meg a levegőt, az ad indítást, magyarázatot, értelmet mindennek. Irène Corday alakítása kiváló.

Amíg a Werfel Bernadette-jéből készült filmet nem láttuk, sokak előtt úgy látszott, hogy a szentet nem is tudja színész igazán alakítani. Mint csodálatos jelenség, vagy jelen nem lévő, de ható erő többször szerencsésen szerepelt. Így a Keresztes háború c. nagyszabású Cecil B. de Mille-filmen a keresztes háborút hirdető Szent Bernát alakja felejthetetlen, lélekbe markoló kép volt. De ez csak egy villanás, egy fényugár volt a filmen. Vagy a Thornton Wilder regényét, s Szent Lajos király híd-

ját feldolgozó filmben e regényben szereplő Juniper atya, aki a lezuhanó hidon életét vesztett öt ember sorsát kutatja, a filmen szerencsés ötlettel a templomban prédikáló páter lesz, aki a megrendült tömegnek mondja el az öt életet, bebizonyítva rajtuk metszette el, mikor azok erre érettek lettek. Ennek a páternek nagyszerű, szinte az Isteni Gondviselés bölcsességét, hogy ezeknek az életeknek fonalát éppen akkor gígászi alakjával körülfogva a film természetfeletti magasságba emelkedik.

A Bernadette c. film története hasonlíthatatlan tökéletességgel meg volt írva, teljes történeti hűséggel, egy nagy író meglevenítő erejével, Werfel *Das Lied von Bernadette* c. regényében. A film nagyon bölcsen híven követi a regényt, és annak erényeit a filmen is érvényesíti. Egy kiváló pap mondta erről a regényről, hogy soha még könyvben úgy nem érezte a természetfeletti erők jelenlétét, mint ebben. Pedig az író nem beszél erről egyetlen szót sem. Csak leírja, hogy a földi erők és hatalmasságok mindent, mindent elkövetnek, hogy megakadályozzák e megfoghatatlan, csodálatosnak ható természetfeletti erőnek érvényesülését — s mégis az diadalmaskodik, könnyedén, magától értetődően, a legváratlanabb módon. A gyermeki egyszerűséget, az alázatos és engedelmes eszközt Isten kezében: Bernadette-t, a parasztlánykát tökéletesen játszotta meg Jenifer Jones. (Alakítására meg is kapta az Academy Awards-díjat.) A hívő számára elég lett volna az ő arcát látni, hogy tudjuk: most valóban látja a Boldogságos Szűzet. Természetesen a közönségnek kellett, hogy a Szűz valóban látható legyen, nehogy az a téves látszat ébredjen a nézőkben, hogy Bernadette képzelte csak, hogy a Szűzanyát látja. A jelenés a filmnek, sajnos, legsikerültebb része, s a legtöbb kifogás ez ellen esett. A jelenés földiességében még a templomainkat elárasztó gipsz-szobrok banalitásán is túltett. De maga a film igazi életet, igazi embereket hozott elénk. Elhinnők, hogy Bernadette apja, s még inkább: anyja, a szomszédok előttünk élnek az életüket, s annak véletlen tanui vagyunk csak. Egyszerűséggel és komolysággal játszotta szerepét a lourdesi plébános. Híven az Egyház megfontoltságához nem hisz a jelenésekben egészen addig, míg kétségtelenül meg nem bizonyosodott azok természetfelettségéről. De akkor aztán rettenthetetlen bátorsággal és kitartással áll a jó ügy szolgálatába, és Bernadette atyai pártfogója, védője lesz.

Egészen egyedülálló a szentekről szóló filmek történetében is az a keskeny-film, melyet a Fülöp-szigetek vértanujáról forgattak: *Ria Raga* címen. A fiatal bennszülött leánykát hitéért szülei csaknem agyonkínózták. Betegen élt még néhány évig, s ezalatt a *Societas Verbi Divini* atyák lejátszották vele, bűnbánó szüleivel s a hívőkkel megtérése és szenvedése történetét. *Ria Raga* nemsokára ezután meghalt, s boldoggáavatása már folyamatban van. A rendkívül érdekes és megrendítő filmen tehát a „szent” alakját maga a szent játszotta.

Több kísérlet történt arra is, hogy magának az Úr Jézusnak életét, főleg a Passiót filmre vigyék. A némafilm ebben is művészibb volt a hangosfilmnél. Az Olaszországban készült nagy Krisztus film (Krisztus: Antonio Novelli, Mária: Leda Gish) a renaissance nagy festőinek képeitől megihletett nagyszerű jeleneteivel ünnepélyesebb, méltóbb volt a tárgyhoz a hangosfilm realitásra törekvő pepecselésénél. A sivatag homokbuckáit előzőnlő himbálózó járású dromedárokon és elefántok hátán jövő három király és pompás kísérete, vagy a kánai mennyező (Tintoretto) és az utolsó vacsora (Leonardo) meglevenedett káprázatos festmények voltak. Duvivier hangosfilmjében a valódi Jeruzsálemet próbálta megleveníteni, de itt abba a hibába esett, hogy a végtelen áradású tömegben magának az Úr Jézusnak alakja elsikkadt, elveszett. A nagy sikert aratott *Királyok Királya* c. filmben is sok kifogásolható való akad. Ez a film nem katolikus felfogással készült, hanem az Amerikában olyan gazdagon burjánzó szekták egyike inspirálta. A főszereplő — Werner Bross — kiválasztásában is az a tendencia érvényesült, hogy az isteni vonások háttérbe szorításával inkább az ember-Krisztus lépjen előtérbe. Felejthetetlen szép volt a film második felében a színes hűvét reggel és a mennybemenetel Doré metszetétől ihletett igazán fölséges képe, a mennybeszálló, a felhők forgatagában egyre távolodó Úr alakjával.

A páratlan sikert aratott Ben Hur néma, majd hangosított filmjében az Úr Jézus, mint állandóan ható és mozgató erő jelen van, de maga sohasem jelenik meg, csak olykor nyúlik bele a képbe a keze, amint Szent Józsefnek fát fűrészelni segít, vagy a szomszédjától elepedő Ben Hurnak vizet ad.

Önkénytelenül kívánczok, hogy befejezésül szóljunk az apácák alakjáról is. De erről majdnem jobb hallgatni. Az ő rejtett életük annyira ismeretlen a filmírók és színészek előtt, hogy mást, mint hamis képet alig látunk róluk. Még a katolikus filmekben is inkább szembetűnő hibáikkal (Bernadette, Mennysorság kulcsa) jelennek meg, mint áldozatos, odaadott életükkel, hogy pl. a Trópusi mánor embertelen, rideg, külsőséges, merev apácáit ne is említsük. Egy kedves és meleg kép szerepel epizód-ként a Kék fátyol c. francia filmben egy zárdabeli elsőáldozásról, ahol az apácák és a nurs pótolják az anyai szeretet hiányát a magára hagyatott kislánynál.

A Jó Pásztor-apácákat alapító Le Pelletier Mária szenttéavatásának előkészítésére Angérs-i anyaházukban vettek fel egy csodálatosan szép filmet. Ez tulajdonképpen Dokumentum-film, de művészi szépsége a legnagyobb részű filmalkotások közé emeli. Egy nap a klauzurában a címe (Une journée chez les cloitrées), s pápai engedéllyel valóban ott vették fel, a züllött lányok megmentéséért dolgozó, magukat értük áldozatként felajánló apácák klostromában, a csendes és néma Magdolnák, műhelyekben és kertben, földéken dolgozó apácák közt, ahol bűnös és büntetlen egyforma, mind Isten szolgálója. Ezen a filmen keresztül egyszer a hívő is benézhetett az áldozatos életnek egyszerű titkaiba. Ki felejtethné el az ünnepélyes fogadalomtétel felséges jelenetét, midőn az apácáknak talán százai is földreborultan fekszenek az oltár előtt és társaik mérhetetlen nagy fekete halotti lepellel leborítják őket: meghaltak a világ számára, hogy megszülessenek az isteni életre.

A II. világháború után készült Olaszországban egy nagyon szép film: Az élet egy napja címen, Blasetti rendezésében. Egy apácázárdába menekülő partizáncsapatról szól, kiket az apácák, bár nem tudják, kicsodák, szeretettel befogadnak, gondoznak, ápolnak, s ezért életükkel lakolnak. Fölséges és felejtethetlen jelenetek váltják egymást a filmben, szép és nemes apacaalakokat hoznak egészen közel hozzánk. Különösen a főnöknő a legszebb női alakok egyike, akiket a művészet adott nekünk.

A magyar filmekről majdnem jobb nem beszélni. Bulla Elma a színpadon ihlettel és mély átéléssel keltette életre Szent Margit alakját Ujházy György darabjában, de a Gárdonyi Isten rabjai c. regényéből készült egészen sikerületlen filmben idegenül mozogott és élettelen maradt. Az apácák alakjai nevetséges karikatúráknak hatottak. Jó szándékkal, de teljes hozzá való értéssel készült Beáta és az ördög c. filmben a szép fiatal apáca nem megy feleségül a szerelmes ifjú grófhhoz, mert Isten iránti szeretete és hivatása a zárdában teszi őt boldoggá. De a film rendezőinek halvány fogalmuk sem volt a zárda belső világáról, fegyelmeről, szervezetéről, az egyházi előljárókhoz való viszonyáról, a szereplő színésznőknek meg arról, hogy mozog és beszél egy apáca. Így a katolikus néző kénytelen volt mindkét film komolynak szánt jelenetein hangosan nevetni és a hazug, és hamis ál-vallásos beállítottságon bosszankodni. Papok a magyar filmekben inkább csak a vidéki élet epizódfiguráiként, mint jóízű, anekdotázó, falusi plébános (Rózsahegy) jelennek meg. A legsikerültebb magyar filmek egyikében, az Emberek a havason c. filmben, szépen jelenik meg egy jelenetben a csíksomlyói Mária-szobor, a búcsú, melyben Erdély szíve dobog, s a ferences atyák szerető együttérzése, segítő készsége, az ő népük, a szegény székelység iránt.

Ebből a rövid összefoglalásból is látszik, hogy a XIX. század materializmusától és racionalizmusától megcsömörlött, a haladás bálványában csalódott emberi lélek újra a lelkiség felé fordul és ellenállhatatlan erővel egy új spiritualizmus felé halad. Ebben mely kétezer év óta változatlanul hirdeti ugyanazt a megalkuvás nélküli lelkiséget. A törekvésében irányt, útmutatást, tartalmat csak abban a kereszténységben találhat. A nagy művészek és a nagy vállalatok megérezték a közönség változott ízlését, s nemcsak az itt tárgyalt, de sok szép más filmben is ezt a lelki szomjúságot igyekeznek kielégíteni. Azt mondhatjuk, hogy a film művészete ebből a szempontból a legjobban halad, és sokban megelőzve a tanító Egyház lassúbb tempóját, előbbben, elevenebben, magával ragadóbban mutatja be az igazi lelkiséget, mint pl. a hivatalos vallásos irodalom, sajtó és prédikáció. A film kilépett defenzív, saját állásaiba visszavonuló tartózkodásából és megindult világhódító útjára a keresztény lelkiség hirdetésében. Letagadhatatlan tény, hogy Budapesten az idei szezon legnagyobb filmsikerei a Magam útját járom és a Les Lettres Françaises által unalmasnak mondott Bernadette voltak, s nem Borgia Lukrécia háborzongató története, Dr. Göbbels magánélete és

Kalózok kapitánya, melyek az emberi léleknek kevésbé emelkedett ösztöneit és érdeklődését elégítik ki.

A film a művészetek közt a legfiatalabb, alig ötvenéves, de a legelterjedtebb, s szuggesztív ereje a legnagyobb. Születése után jóideig a katolikusok bizonyos le-nézéssel tekintettek rá, miért is a film egészen a nem-katolikus és nem-hívő rétegek kezébe került. Mikor az Egyház részéről érdeklődés mutatkozott a film, mint nagy ható-erejű tényező iránt, ezt általános szkepszis fogadta.

Az 1930-ban kiadott Divini illius Magistri c. nevelésügyi encyklikában mutatott rá először a Pápa a film nagy hatására, veszedelmére, de egyben pedagógiai erejére is.

XV. Benedek pápa 1920 január 5-én hagyta jóvá az első katolikus filmvállalatot Bresciában, melyet Szent Márkról neveztek el. Ennek célja volt a keresztény gondolatot terjesztő filmek készítése és terjesztése. Az első ily vállalatot több követte Európa-szerte; s azután nemsokára Észak- és Dél-Amerika földjén. Ezek a szétszórta működő intézmények magának a pápának kívánságára 1928-ban nemzetközi katolikus szövetségben egyesültek: L'Office Catholique International du Cinema (O. C. I. C.). Ez a szövetség La Haye-ban látott napvilágot, a Nemzetközi Katolikus Nőszövetség kongresszusa alkalmából, s nagyjelentőségű tényezővé lett. Több nemzetközi kongresszust rendezett, Münchenben, majd Bruxellesben (1933), az 1938-as kongresszust Bécsben már nem lehetett megtartani. De a II. világháború után 1947-ben Bruxellesben a Nemzetközi Művészeti és Filmhét alkalmából ismét összegyűltek 19 nemzet képviselői, Európából, Amerikából és Afrikából.

A katolikus filmgyártás kátéja XI. Pius pápának 1936 június 29-én kiadott Vigilanti cura c. encyklikája. XII. Pius pápa még bíboros korában, 1934 április 27-én a pápa nevében újabb utasításokat és irányelveket adott a katolikus film számára, kijelentve, hogy „a film a leghatalmasabb és leghatásosabb eszközzé fog válni”. Mint pápa 1945 július 14-én az amerikai filmproducereket magánkihallgatáson fogadta, majd ugyanez év augusztus 26-án a katolikus művészekhez és szerzőkhöz, négy nap mulva az Egyesült Államok filmujságjainak képviselőihez szólt. Mindezek a megnyilatkozások mutatják, hogy az Egyház feje mennyire értékeli a filmben rejlő nagy lehetőségeket, s mennyire azon van, hogy azt az Isten ügyének szolgálatába állítsa. Ugyanezt a célt szolgálja a több országban felállított filmbíráló bizottságok működése. Ezeknek a célja a közönség figyelmét a jólsikerült filmekre felhívni és a károsaktól óvni. Igen kényes feladat, s nagy a veszedelem, hogy a filmek bírálatánál maradi és kicsinyes szempontok kerekednek felül a kákán is csomót kereső szőrszálhasogatás. Ahol ilyen bizottság nincsen, mint nálunk, a katolikus sajtóra hárul a felelősség, hogy irányt mutasson a filmek megítélésénél. Ennek a felelősségnek ébrentartására alakult Rómában a Pro Deo-intézet a katolikus sajtó képviselői számára. Tágabb értelemben ide tartozik nemcsak a nyomtatott sajtótermék, hanem a felolvasás és film által történő híradás is. Természetesen a bírálóknál még nagyobb felelősség van a producereken, s mindazokon, akik bármilyen módon aktív részt vesznek a film előállításában. Ezen a téren nagyon kevesen vannak felelősségük tudatában, pedig a művészeknek ugyan-csak lenne módjuk tiltakozásukkal és közreműködésük megtagadásával irányítani a filmprodukciónak szellemét.

H. Boros Vilma

A KERESZTÉNYEK SZEREPE A BÉKE MEGTEREMTÉSÉBEN

1946 márciusában megjelent Rómában egy kisformájú kék füzet, címe ez volt: „Unitas”, alcíme pedig: „Nemzetközi negyedévi folyóirat, az Unitas Szövetség kiadása”. Mi a célja ennek a szövetségnek? P. Boyer S. J., a Pápai Gregorián Egyetem tanára és a mozgalom megindítója, kifejti a vezércikkben. A program lényege a következő:

„Különböző nevet viselő keresztények egyesüljete! Elsősorban a keresztények kötelessége Istent megvallani és másokkal megismertetni, a szabadságot megvédeni, a családot támogatni, a nemzeti és nemzetközi egyetértést előmozdítani. Ha minden keresztény összefogna, nyert ügyünk volna.”

Tehát nem arról van szó, hogy doktrinális és kifejezetten vallásos síkon közeljenek egymáshoz a szétszakadt testvérek — egy ilyen akció kívül esik a laikus hívek hatáskörén —, hanem arról, hogy közösen küzdjenek a keresztény elvek érvényesüléséért, ami annyit jelent, mondja igen helyesen P. Boyer, mint az emberiség egységéért harcolni. Van-e ennél magasabb feladat, van-e méltóbb arra, hogy minden erőnket szolgálatába állítsuk?

* * *

A zsidók Egy-Istene, a választott nép kizárólagos Istene, amely az egy-emberiség Egy-Istenévé válik: ez a tény a keresztény forradalom tengelye. A -csodálatos Ut unum sint összefoglalja az Evangélium egész tanítását. A görög állam egocentrizmusa, a választott nép egocentrizmusa mintha egyszerre csak szétfoszlott volna és megszületett belőle a szeretet hatalmas áramlata, amely elborította az emberiséget. Mindnyájan Ábrahám fiai lettünk; sőt mi több: a Megtestesülés révén az isteni Atya kimondhatatlan ajándéka szállt le hozzánk. Testvérek a bűnben, testvérek a Megváltásban, ezentúl egyetlen nagy család lettünk. „Mindnyájan Isten fiai vagytok, akik megkereszteltettek a Jézus Krisztus nevében. Nincs többé zsidó, sem görög, sem rabszolga, sem férfi, sem nő, mindnyájan egyek vagytok a Jézus Krisztusban” — mondotta az Apostol. Egyek ugyanazon Atya fiainak kölcsönös szeretetében, egyek a kegyelemben, egyek a Megváltásban, mindenkor egyek.

Sőt a keresztényeket erősebb kötelék fűzi egymáshoz, mint a legszeretőbb családtagokat, hiszen egy test tagjai: az Egyházéi, egymástól elválaszthatatlan tagok és fejük maga a Krisztus.

Ezek közismert dolgok, de vajjon megértjük, átéljük-e, amit az „Ut unum sint” jelent? Ó, jaj, látunk egymástól elszakadt testvéreket, az Egyházon kívül és belül! Testvéreket, akik képesek voltak egymást öldökölni a szeretet és a béke Istenének nevében! De hagyjuk a multat, hadd temesse el halottait...

A szeretetben való egységből folyik természetzerűleg a békeüzenet, amely az Evangéliumból árad. Jézus azért jött le a földre, hogy több élet legyen; mielőtt az mennybe ment, a Békét hagyta ránk: „Boldogok a békességesek, mert ők Isten fiainak fognak hivatni”. Hogyan lehetséges, hogy egyazon Atya fiai, egyazon test tagjai elvegyék egymás életét? A kimondhatatlan Béke birtokosai hogyan tűrhetik, hogy a háború megfertőzze az Isten művét?

A békeüzenetet az Egyház sohasem szünt meg hirdetni. Rengeteg hiteles szöveg tanuskodik erről. Szent Cyprián már a III. században arra figyelmezteti a keresztényeket, hogy szeressék ellenségeiket és kizárólag szellemi fegyvereket használjanak. A VI. században Sevillai Szent Leander így nyilatkozik a második toledói zsinaton: „Minthogy mindnyájan egy embertől származunk, a természet rendje azt kívánja, hogy az összes nemzetek kölcsönös szeretetben egyesüljenek.” Nagy Szent Gergely pedig ezt írja Lombardia királyának: „Békeszereteteddel megmutattad, hogy szereted az Istent, aki minden béke szerzője.” A VIII. században Szent Miklós pápa azt mondja a háborúról, hogy „annak eredete mindig sátáni”. A feudális kor zűrzavarában Krisztus Helytartójának tiszta alakja úgy emelkedik ki, mint a respublica christiana élő példája. A szavakhoz új intézmények is járulnak: az egyházi döntőbíróságok, Isten békéje a X. században, a Treuga Dei a XI.-ben, az első lovagrendek, a Templomosok, Apolók, melyek a XII. századtól kezdve valóságos nemzetközi rendőrség szerepét töltik be.

Az egyházatyák, a kánonjogászok és teológusok Szent Ágostontól kezdve Aquinói Szent Tamáson keresztül a VI. században élt Victoriáig és a XVII. századbeli Suarezig összefüggő tanítást dolgoznak ki a békéről és az igazságos háború feltételeiről. Ferencesek, dominikánusok, majd később a jezsuiták, spanyolok és főleg olaszok, állandóan figyelmeztetik a fejedelmeket a békével kapcsolatos kötelességeikre. Az Egyház tanítása a békéről olyan szilárd alapokon nyugszik, hogy amikor a jus gentium a Reformációval laicizálódik és kimondják a silete theologi (a teológusok hallgassanak!) elvét, a jogtudomány terén a protestáns Grotiusok és Vatelek sem tudnak egyebet tenni, mint folytatni a katolikus teológusok elméleteit.

Az Egyház tanítása a mai napig folytatólagos maradt, folyton gazdagodik ugyan,

de hű a szentírási alapokhoz. Ezt a tanítást a XIX. századtól kezdve főleg a pápák szava hirdette: urbi et orbi.

A jelen aggodalmaktól és reményektől terhes. Nekünk, mai embereknek jutott az a szép és szomorú kiváltság, hogy abban a válságos vagy inkább forradalmi korban élhessünk, amely átmenet a világnak egy nagyobb, talán végleges egysége felé.

E válságból kilábolva, az emberiség vajjon megismeri-e végül a teljes megbékélést vagy újabb győtrelmekre lesz szükség, hogy eljőjön a megbékélés korszaka?

Bármilyen nehéz és kiábrándító legyen is a békéért folytatott küzdelem, a keresztényeknek, minden kereszténynek ki kell venni belőle a részét. Amikor valaha Európa a babár áradattól féltette a civilizáció értékeit, az Egyház mindent megtett, hogy megvédje ezt a civilizációt. Ma a veszély még sokkal nagyobb: olyan gyilkoló eszközök állanak rendelkezésre, amelyek hatóereje szinte elképzelhetetlen. Akár az V. században, ütött az Egyház órája.

Előre halljuk az ellenvetéseket. Rómának megvan a maga elmélete a békéről és háborúról, amelyen húsz évszázad teológusai és jogászai dolgoztak, a protestáns egyházaknak viszont nincs, sőt az egyéni kritikáról vallott elvük ezt nem is teszi lehetővé. A békéről vallott fogalmaikba sok zavaros és individualista elem vegyül, amely nem engedi meg a közös munkát a katolikusokkal, akiknek doktrínája sokkal kötöttebb.

De ne higgyük ezt. Az „Unitas” programja szerint arról van szó, hogy dolgozunk „a barátság és a kölcsönös megértés” művén. Tehát éppen arról van szó, hogy megkeressük azt, ami bennünket összeköt, nem pedig azt, ami elválaszt. Nem arról van szó, hogy a békével kapcsolatban mindenáron a mi dogmáinkat érvényesítsük, hanem hogy így szóljunk protestáns testvéreinkhez: „Ime, ezt tanította erről a tárgyról Szent Ágoston, vagy Aquinói Szent Tamás, vagy Victoria. Mi a véleménye róla? Megfelel a saját tanításuknak? Ha igen, hajlandó-e velünk dolgozni, hogy a gyakorlatban is megvalósítsuk? Ha nem, mit ajánl? Mit tanít a békéről Grotius? Mit mond Vattel?”

Ott, ahol Krisztus a Mester és olyan csodálatos eszköz áll rendelkezésre, mint az imádság, lehet-e komoly egyenetlenség? És ha még a keresztények között sem uralkodik jóakarát, akkor hol uralkodjék?

Ismételjük: súlyos időköt élünk: a politikusok, közigazdászok, pénzügyi szakemberek alig-alig értik meg egymást. Hányan mondják közülük, elkedvetlenedve: „A béke eljövetelet mi nem tudjuk előkészíteni. Az igazi leszerelésnek lelki sikon kell végbemennie. Nem a mi dolgunk a közvéleményre hatni. Mi csak a nemzeti érdekeket védjük”.

Kinek a feladata hát a lelki leszerelést előkészíteni, ha nem a Béke Fejedelme híveinek? A két háború között a protestánsok talán a katolikusoknál is bátrabban küzdöttek a gyűlölködés leszereléséért. Nem áll jogunkban azt mondani, hogy a győzelem nagyobb lett volna, ha a katolikusok is olyan buzgóknak mutatkoznak, mint a protestánsok. Pedig... Napjainkban azonban a gyűlölködés leszerelése az emberiség élet-halálkérdése. Az atombomba esztelen fenyegetésével szemben hogyan vonhatnak ki magukat a keresztények, az összes keresztények kötelességük alól? Elképzelhetőbb-e ennél szebb, keresztényibb kötelesség? Hogy a halál és pusztulás szellemével szemben az élet szellemét képviseljék, hogy a gyűlöletre szeretettel feleljenek?

Ezek csak szavak, mondják egyesek. De ha úgy van, akkor ez egy okkal több, hogy gyakorlati megoldásokat keressünk. Van-e annál gyakorlatibb megoldás, mint a különböző keresztény felekezetű emberek közös munkája, akik a Kereszt árnyékában egyesülve, kéz a kézben, az Evangéliumtól kérnek tanácsot?

Előfordul, hogy hitetlenek gúnyosan vágják a fejünkhöz: „Ti a békét akarjátok, hát miért nem valósítjátok meg először magatok között? Miért a harc a dogmák és tanítások miatt? Azt akarjátok, hogy a világ egy legyen, az egység viszont még nálatok sincs meg, pedig ugyanegy Istenre hivatkoztok, és Mesteretek közös! Láthatjátok, a széthúzás szelleme együttművelik az emberrel. Nincs mit tenni ellene, ha még azok sem tartják be a parancsot, akiknek meghagyott: Ut sint unum!”

Mindennek a megvalósítása reánk vár. Mindezt véghez kell vinnünk. Korunk kereszténységére nézve rendkívül megtisztelő, hogy ez a feladat jutott osztályrészül első-sorban a keresztényeknek, mert ez az ő feladatuk. A testvérek közötti szakadás kétszer hasította szét az Egyház varratlan köntösét, másodsor istentelen háború is járult hozzá, éppen abban az időben, amikor a pogány Európa szívében ütött tanyát. Ma a halál tanyázik az emberiség szívében. Itt az idő, hogy az összes keresztények egyesüljenek a kölcsönös jóakarásban és a tevékeny békeszeretetben, az egész világ üdvösségeért, — mert csak ők tudják azt biztosítani. Miután négy évszázadig egymás ellen küzdöttek, most nem azért fognak harcolni, hogy egymás életét elvegyék, hanem a halál ellen, amely az egész emberiséget fenyegeti. Ezért majd megbocsáttatik, amit eddig egymás ellen vétettek.

A. D. Toledano

SZINHÁZ

MÉLA TEMPEFŐI

Csokonai színjátéka a Kamaraszínházban.

Mai színre alkalmazták: Schöpfung Gyula és Benedek András.

A húszéves poéta, aki a Tempefői írásakor színházat, színpadot nem is látott még, a maga életének drámájából nem azt öntötte formába, amit már átélt: a zabolátlan költőtermészet összeütközését az iskola szabályaival — hanem háborzongató pontossággal rajzolta meg ezután szerzendő tapasztalatait a költő sorsáról Magyarországon.

Különös ironiája ennek a sorsnak: a gyermekifjú Csokonai keserű gúnnyal és asztalfiók-adta bátorsággal ábrázolja a kártyára, kopóra, mulatságra, a világon mindenre pénzt dobáló magyar urakat, kulturálatlanságukat, nyers szórakozásaikat, parlagi ízlésüket. Amikor aztán csakugyan megismerkedik velük, a Dorottya egyik — adományokat nyugtázó — jegyzetében, s az alázatos levelek és ajánlások egész sorában írja meg ismeretlenül heverő darabjának palinódiáját. Nem tudom, a Tempefői szatirikus jelenetei szomorúbbak-e, vagy ezek a nyugtázó jegyzetek, köszönő és könyörgő levelek...

Egyéb változáson is ment keresztül Csokonai rövid élete folyamán. A Tempefői színrealkalmazói beledolgozzák a darabba ezeket a változásokat. A húszéves költő a debreceni disznótoros-költészet vaskos ízléstelenségeitől megcsömörölve (bár egy kis szókimondástól vagy huncut tréfától maga sem idegenkedik sem most, sem később) — a poeta doctus méltóságával nézi le a népköltészet durvaságát. Aki az eredeti Tempefőit csak a Kamaraszínház előadása után olvassa el, meglepetve láthatja, hogy a darabban nem Petőfin, Bartókon, Kodályon nevelődött népdal-kultuszt talál: ellenkezőleg, egy igen gusztustalan népmesét mondanak el az úri világ pórias, műveletlen ízlésének bizonyosságául. Az átdolgozók a húszéves Csokonaitól a harmincéveshez fellebbeztek — ahhoz, aki nemcsak a Parasztalt, a Szegény Zsuzsit írta meg, nemcsak az első somogyi iskoláról és a huszadik századról álmodozott, hanem prózai írásaiban egyenesen a népköltészet termékeinek felkutatására biztatta kortársait. Igen helyesen tették, hogy sok szép Csokonai-vers mellett ilyen prózai megnyilatkozásokat is beleépítettek a darabba.

Vitathatóbb (dramaturgiai szempontból is), hogy az egyébként igen friss és mozgalmas harmadik felvonásba, amelyet a Csokonai által jelzett, de a töredékben meg nem írt deus ex machina is terhel (a szegény poéta gróf-voltának kiderülése) a Martinovics-összeesküvés leleplezését és az azt követő súlyos ítéleteket is belevitték. Igazuk van annyiban, hogy a magyar költő sorsához a nyomorúságon és élősdiségen kívül a politikai üldöztetés is hozzátartozott. De a motívum túlságosan súlyos egy dalokkal-táncokkal fűszerezett happy end-del végződő darab utolsó felvonásához. Tempe-

főit sem teszi rokonszenvesebbé, hogy szerelmi boldogságában és grófi biztonságában éppen csak részvételt kíséri az üldözöttek sorsát.

Ilyen jelenetet Csokonai természetesen akkor sem írhatott volna le, ha a darab nem évekkel a Martinovics-ügy előtt születik. Itt már nem lehet a későbbi Csokonaihoz fellebbezni: Martinovicséről soha nem emlékezett meg, s ha szociális és kulturális tekintetben voltak is Rousseau-ból táplálkozó forradalmi hajlandóságai, nem egy versének tanúsága szerint: a francia forradalmat (lásd pl. a Karnyóné-ban!) ő is olyan rémülettel nézte, mint kortársai, s politikai loyaltását a Diétai Magyar Múzsza kantátéitól haláláig megőrizte.

Mindent egybevetve, az újjáformált Csokonai-darab (amely tíz évvel ezelőtt a kapzsi és kegyetlen német könyvárus alakjának előtérbetolásával bátor tüntetés volt az akkori idők hatalmasságai ellen) —, ma kedves játékoságában is komoly szolgálat a pártfogók helyett közönséget kereső magyar irodalomnak.

Benedek Marcell

KÉPZŐMŰVÉSZET

A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ÉS A FŐVÁROSI KÉPTÁR KIÁLLÍTÁSAI. OLASZOK, FRANCIÁK, MAGYAROK.

A kishiján teljesen helyreállított szépművészeti múzeum a hazatért remekművek legértékesebbjeiből, mintegy a vizsontlátás öröme kiválogatott első kiállítása után hosszabb szünet után egy második, már rendszerező — a tájékoztató és emlékeztető muzeális jelleget is hangsúlyozó — tárlatot rendezett a 17. és 18. század olasz festészetéről. Ezzel egyidejűleg az izlésesen átrendezett szoborcsonkok mellett oldalteremben francia grafikai kiállítás is megnyílt. A fővárosi képtár pedig „Magyar valóság” címmel, tanulságos áttekintést nyújt a múlt század és a jelenkor magyar festészetéről.

Olaszok, franciák, magyarok elevenednek meg a néma vásznon és leplezetlen nyíltsággal tárulnak ki, a sejtést, a kételyt, a töprengő homályt is világos beszédbe oldva fel, ahogyan csak remekművek tudják üdítő feltisztulással a valót láttatni. Az olaszokban a „rinascimento” a nagy egyéniséggel együtt az ókori ősök maneszeit is felszabadította. Innen a ropant távlat, a monumentális iránti rendkívüli érzékük. A franciákban egyetlen nagy öntudat, az egységes nemzeti kritikai szellem sugallatos fénye verődik vissza. Még a legnagyobb, akár olasz, akár francia egyéniségben is, rajta kívül, láthatatlanul egy óriás lépteit is halljuk s lehelletét érezzük, mintha irányított ütemre moccanna benne minden életmegnyilvánulás. Egyiknél is, másiknál is, sohasem az árral szemben, inkább egy

szárnyaló lendület ígézetében jön létre az alkotás. A magyarban akaratlan felsír a magány vigasztalan egyedülvalósága. Tüzes, szép felhorkanások és sebtől vérző megtorpanások között bukdácsol csattogó denevérszárnyakkal az egyetemes emberi, meg a misztikus érzékfőlötti hasztalanul ostromolt légkörében. A magasrepülésre egyedül készített, serkentő „közösségi visszhang” hiányában, egymaga küzd meg a témával és a kifejezéssel. Egyénileg lehet bármilyen kimaagló, hatása helyi, sajátosan vidéki marad.

A 17. és 18. század olasz festészete az érett szépség őszi hervadására emlékeztet. Méla báj, káprázatos fénypásztákba szétomló, de többé már felnemforrosító színpompa jellemzi. Elgyönyörködtet egy-egy részletkidolgozás tűnemenyes finomsága, a mindig bőségesen kéznél lévő téma választékos könnyedségű megragadása, a fölényes, szinte már játékos nagyvonalúság. Csupa örökölt biztonság, meg a meglepetéstelen gazdagság ünt telítettsége, a tetszésszerint szabályozható termékenység mértéke érzik meg minden ecsetvonáson. Futó pillanatfókig vonzó, de állhatatosan nem nyűgöz le ez a művészet.

A nagy gonddal, odaadással, a stílus iránt érzékeny és a szomszédosításnál tapintatos szemmel rendezett gyűjteménynek, különösen velencei (18. század) anyaga a leghiánytalanabb. A kiállítás legszebb darabjai: Domenico Fetti „Alvó leány”-a, Annibale Carracci bibliai képe: „Jézus és a samáriai asszony a kútnál”,

Battista Tiepolo „Mária és József megjelenik öt szentnek” és Sebastiano Ricci „Mária mennybevittele” című remeke.

A raktárból először került közszemlére egy bolognai festő Máriaja a gyermekkel, továbbá Alessandro Magnasco „Képesládá”-ja. Magyar vonatkozású Pittoni „Magyarországi szent Erzsébet alalmaznaosztása”. A hazánkban több képével képviselt Altomonte „Szent András”-a jellemzően gyöngéd lélektani árnyalatokban otthonos alkotás. A nagyméretű képek közül kiemelkedik Luca Giordano „Menekülő szent család”-ja, Vincenzo Carducci „Assisi szent Ferenc”-e, amint megjelenik előtte az immaculata conceptio jelvényeivel Mária, a gyermekkel, továbbá Francesco Furini „Adonist sirató Venus”-a. Bensőséges ihletésű, áhitatot sugalló Massimo Stanzione őszinte átélése: „Joachim és Anna találkozása”. Felszínesen hatásos és tetszetős, túlértetlen szép Bernardo Strozzi: „Angyali üdvözlés”-e s Matteo Rosselli „Öröngyál”-a. Figyelemreméltóak: Giuseppe Maria Crespi, Bazzani, Pannini, Il Gigoli, Diziani, Zuccarelli, Guardi, Pellegrini, Ghislandi művei.

A francia grafika vitathatatlanul ma a legelső a világon. Erő és lágyág, nyers keménység és suhanó báj tökéletes egyensúlya bűvöli a szemlélőt. Nincs érzés, hangulat, lelki mozzanat, rejtett gondolat, áruló indulat, amit észre ne venne s ki ne tudna fejteni. Az átvilágító szellem felvillanyozó, eligazító fénye ragyogja be. Csak a zene lehet még ennyire érzéketes, meglepő, a gondolat- tal versenytrepülő, a sejtelem elé vág- tató, ékesszólóan helyettünk megnyilat- kozó. Daumier könyörtelen ironjával a mély felelőssége tudatában leleplező mor- alista tart lelkiismeretvizsgálatot. Tou- louse-Lautrec a beszennyező indulatok, az önző érvényesülés, a hivalkodás, a más- sok vetélkedő, sóvár pillantásaiban sűt- kérező lélekkoldusok páratlan krónikása. Millet magvetőiben, görnyedő, vagy pil- lanatra elmélázó dolgozóiban: életérzés és természet úgy olvad össze, mint ima a harangzúgásban. Corot tündéri tájaiból a lélekből visszaverődő napfény árad, elke- veredve a földből, levegőből, vízből fel- szálló illattal. Renoir harmatosan üde leányalakjai elvarázsolt tündérek, ha so- káig megbámuljuk, meglevenednek és csókot lehellnek. Monet fénytől szikrázó

falombjain át: süt a nap izzó heve. Cé- zanne megdöbben látásának erejével és gazdagságával, Manet komor bajával, Gauguin tárgyba töményített gondolatát- vitelével igéz meg. És Rodin, Pissaro, Daubigny, Degas, Delâtre, Signac, Sisley, Denis, Vuillard, Picasso, Vlaminck, Ma- tisse! Ahány kép, annyi meg-megújuló szépség, a műélvezőben továbbélő való- ság, jelképpé áthasonuló kettősséggel. Csak két kiragadott példa: Bonnard ál- modozó leányalakjának kibontott haja az ébredő természet zöldjével egyesül, mint a tavasz megszentelése. Forain megtért tékozló fiúján a pikkelyszerűen megszak- gatott ruha a megbocsátó apa ölelő kar- jai közt, a megbánás, a hála, a szeretet forró alázatában: megilletődött szemünk előtt hull le, mint a vetkőző lélek meg- tisztulása.

Idegen szemmel se lehet közönnnyel el- haladni a magyar festményrekek előtt. Munkácsy, Paál, Rippl-Rónai, Med- gyánszky, Ferenczy, Egri, Koszta, Nagy Balogh, Nagy István, Rudnay, Derkovits: a világ bármely táján kimagasodnék, hó- dítana, híveket szerezne. De minket, hon- fitársakat, a műélvezeten kívül csodálat- tal is eltöltenek és megborzongatnak tra- gikus nagyságukkal. Ha nem menekülnek a csendélet, az idill, egy kisajátított táj, valamely részletkérdés védősáncai közé, végzetesen választott témáik mindig vé- resen komorak, vizsgáztalanok és cson- kák. Munkácsyt egy rajongó külföldi vi- lág tömjénezése se szabadíthatta meg ma- gyarságának kínzó kételyeitől. És akik az itthoni környezetből egy tapodtat se léptek ki, egy Nagy Balogh, egy Derko- vits voltak csak igazán magukra utalva. Hősi erőfeszítésük és végső győzelmük az anyagon: minden elismerésünket és köny- nyes szeretetünket megérdemli. Micsoda lélekbúvárok, a szenvedésnek, a magány- nak, az állhatatosságnak milyen óriásai a magyar festőlángelmék!

Medgyánszky mohó megismeréssel, túl- áradó szeretettel kiértékelt csavargó-fejei: az isteni szikra kegyelmi nyomainak felfe- dezése mindenegyes emberi teremtésben. Tájképei vallomáserejű önarcképek, rem- brandti mélységgel és titokzatossággal. Fe- renczy alakja mindig hatalmasabbá, élővé, jelképvé tornyosul. Nagyméretű tája a lombos gesztenyefával, mesészerű kék ég- boltjával és képzeletbeli zöld pázsitjával: a valóságnál valóbb felismerésként hat

és háttal fordult, prózaias férfialakja a költészet csillogóan büvösségével érzékelteti a múladoság és a mindenség kettős rejtélyét.

Rippl-Rónai álomlátó, az elérhetetlen messzeséget érzékelő, fényittas, árnyalatokban telhetetlen bőségű színeivel: egy-egy pillanat felejthetetlen egyedülvalóságában, lankadatlan éberséggel, a legkitapinthatóbb, legköznapiabb prózai valóságot örökitette meg. Ez a megifjító kettőség — a röpke perc és az öröklét elválaszthatatlan, együttes szemlélete — remekműveinek voltaképeni, az élet titkát hordozó, lüktető varázsa.

Egy a valóságnak ilyen mámoros tettenérésére nem áhítozik. Más csodát hoz létre. Mint a levegő, a napfény és a víz kimeríthetetlen játékának megszállottja: elvont fogalomná éli át, a gondolkodó szív balzsamát, az első látás frissen megőrzött káprázatait. Minél tovább nézzük „Szivárvány”-át, vagy a „Balatoni fények”-et, annál teljesebb életérzéssel döbbenünk rá, hogy részei vagyunk, mi is, a kozmikus kisugárzásoknak. „Virágcsendélet”-ében bent van a Balaton is.

Koszta varázsos színegyéniségének muskátli és bazsalikum illata tősgyökeres magyar jelleggel fémjelzi minden ecsetvonását. A quattrocinto festményeinek olasz ege keveredik vadvirágos magyar rónaszemléletével, a megszépítő messzeség lebegését a vastag való közelségével egyensúlyozva. Nagy István pasztellképeinek hangulata tiszta és szemérmes, mint egy szüzi leánylélek. Ahány, ugyan-csak változatos, a szív néma dallamát zsongó tájképeit nézzük, a székely havasok friss levegője csap meg. Rudnay is akkor a legnagyobb, amikor belefelejtkezik Bábonny szelid lankáinak, jólismert fáinak és átvonuló felhőinek megúnhatalan elemzésébe. Legszebb ilyen tájképei: költészet is, muzsika is.

Nagy Balogh és Derkovits: Két meg-nemalkuvó hős. Nekik sikerült, amin el-

véreztek nagy magyar lángelmék: legyőzték a sorsukat. Rendíthetetlen szívósságuk pótolta a kedvező légkör hiányát, hogy egyetemessé nőhessenek. Nagy Balogh apróméretű vásznain legyűrhetetlen természeti erők küzdenek. Földmunkásai még tán Milletnél is hitelesebbek, meg-rázóbbak. Tudattalanul odát zengenek az általuk felmagasztosult emberi verejtékről. Derkovits elévülhetetlen „Anyája”-ja bibliai háttér nélkül is vallásos áhítatot kelt. Dolgos munkásasszonya, keresetlen-bájú arcával: természetes és egyszerű, valóságos érzékelés csoda. És mégis ez a hétköznapi, szepítőszereket nem látott, de most kisimult és a földöntúli boldogságtól sugárzó női arc, amelyet a kimondhatatlan gyöngédséggel átkarolt kisdad a rásimuló arcocskájával félig eltakar: az anyaság szent misztériumának oltára.

És még igen sok igenkiváló festő szép és értékes képe tanuskodik a „magyar valóság”-ról, hogy Zrínyi szavával: egy nemzetnél se vagyunk alábbvalók. Búcsúzva e szerencsésen rendezett, sikerült kiállításától, egyre csak a lélek lámpásával kutatva a bensőséges, őszintén igaz, alázatosan hívó megnyilatkozásokat, elmenőben ismételtelen szemügyrevesszük, feltűnést keltő gyűjteményes kiállításának harminc darabját is emlékezetünkbe vésve, Ilosvai Varga István színekölteményeit. Egy véresen komoly, költői művészlélek, aki ritmikusan összecsengő, elbájolóan hangulatos szindalokat komponál a vörös, a sárga, a zöld és a szürke alapszínek variációs témáira. Zengő-bongó rímek, lágy trillák és csillámló futamok édes zenéje kering színeinek finom, jellemzően egyéni kifejezésében. Vallomáserejű, hű tolmácsa vívódásainak, élményeinek, gazdag lelkiéletének, de ugyanakkor Szentendre lelkét, belül-ről is látott igazi, ősi vonásait is megörökítik szerelmetes gonddal készült tájképei.

Hayts Géza

KÖNYVEK

HOMEROS. — „A legrégibb és legjobb.”
— Marót Károly. — (Egyetemi Nyomda.)

A Homéros-kérdés több mint kétezer év óta izgató problémája a tudományos világnak. Történetét nyomon követhetjük a klasszikus görög kortól napjainkig, a homérosi eposzok keletkezéséhez időben is közelálló görög ember felfogásától a mai ember érdeklődéséig, — a mai emberéig, aki az elvont tudományos kérdések mögött a realitást keresi, s a nagy költői alkotások mögött a húsból és vérből való szerzőt. A mai közönség, a művelt felnőttek és a tanulni vágyó ifjúság érdeklődésére akar felelni Marót Károly Homéros-könyvével, — ugyanakkor 40 évi tudományos munkásságának eredményét tárja a szaktudósok elé.

Világos beosztású, áttekinthető, szervesen felépült könyvet kapunk kezünkbe. Először a probléma tárgyával ismerkedünk meg, — a Homérosnak tulajdonított epikus művek tartalmi ismertetése után az ókori Homéros-hagyományon vezet minket végig a szerző, majd az archeológiai kutatások eredményeit veszi röviden vizsgálat alá. Már itt megismerjük a kérdés körvonalait, s Marót állásfoglalását is: Vajjon élt-e egy meghatározott költő-egyeniség, akit mi Homéros néven ismerünk, s ezt az egy egyeniséget tekinthetjük-e az összes neki tulajdonított mű szerzőjének? Az ókori hagyomány soha nem vonta kétségbe a nagy költő létezését, de többet tulajdonított neki egy ember teljesítőképességénél; az archeológia is egy költőegyeniségről tesz tanúságot, ki a történeti emlékek alapján a költészet elvei és törvényei szerint alkotta meg eposzát. Nem jutunk azonban közelebb általa egy kivételes tehetségű, rendkívüli teljesítő-képességű költő megértéséhez. A kérdést egyes korok a maguk költészet-felfogásának megfelelően próbálták magyarázni, és ha az ókori írók, így pl. Horatius számára nem jelentett ez problémát, ennek oka nyilván az, hogy „annak a kizárólag helyes költészetfelfogásnak az alapjáról beszélt, amely szerint a költészet lehetősége, a génuszok fellépése és kapacitása, szükségképen nem az időponttól, hanem helyzetek és alkatok szerencsés találkozásaitól függ”. Ezt az elvet állítja elének

a szerző, mielőtt megismertet minket a kérdés történetével és megoldási kísérletével.

A XVII. század végéig senki sem vonta kétségbe Homéros, az egy-költő létezését; ekkor indult meg az első támadás a francia esztéták és divatos költők köréből, s a népköltészet-elmélet tudományos fellépése megindította a harcot, főként Németországban, Homéros körül. A „lytikusok” táborának hite szerint a nagyeposz sok kiséposzból „éneklődött össze”, míg az „unitáriusok” ragaszkodtak az egy alkotó költőhöz. Idővel újabb szekták alakultak s felfogásuk határa lassan elmosódott, — a tudósok azonban nem úszhattak a kor árja ellen, s „ennek a kornak valamennyi filológusa egy sajátosan merev racionalizmusnak abban a végzettszerű levegőjében nőtt fel, amely az okság-, fejlődés- és rend-elképzelések, úgyszintén az ezekhez igazodó esztétikai, etikai stb. skatulyázások, mondhatnók: az ész kizárólagos és ezért a költészetben különösen esztelen uralmát jelentette”. A költő megértéséhez tehát más alapra kell helyezkednünk, s ezt csak az ismeretelméletnek egészen a másik pólusig tolódása engedte meg.

A vizsgálódást Marót Károly a mű- vagy népköltészet kérdésének feloldásával kezdi. Először az Iliast veszi elő s kimutatja az egy költő kezére valló sajátosságokat, majd azokat a vonásokat, melyeket „egyénietlenül kollektiveknek” tartathatunk. Arra az eredményre jut, hogy nem lehet határozott határvonalat találni, s a nép- és műköltészet szétválasztásának abszurd voltát költészet-felfogásával igazolja. Állást foglal a kollektív költéssel szemben, de Naumann „gesunkenes Kulturgut”-elméletével szemben is. „Homéros azonban — mint mondja — nemcsak függvénye volt a mindenkori költészetlátásnak, hanem segített is meghatározni mindenkor ezeket a szemléleteket.” — Arany, Goethe és Schiller elméletével támasztja alá az ellentétet feloldó megfogalmazást: „az lesz a katexochén költő, aki képes a Mindenki belső feszültségének zsilipjeit megnyitni és a köz kívánczó akarásait a legközérthetőbb és legvisszhangosabb szavakig eljuttatni”. Mindeféle költészet lényegi egyféléségének

minden ember lényegi egyféleségén kell alapulnia, s Aranyt idézve „az élet viszonyai korlátolt mennyiségű alapvonásra vihetők vissza”. Tehát a költő „akkor éri el legnagyobb sikerét, ha szavai által a lehető legtöbb szó-keresőnek lehető legtöbb álma ölt, jöllehet egyénileg színezett, de mégis olyan testet, amelyet ama nagy közösség, szintén szükségkép egyénien értelmezve, magáénak vallhat és mint felszabadító, biológiai értéket vall magáénak”. Ebből az elgondolásból következik, hogy a közösségi követelményeknek tökéletesen megfelelő költői mű szerzőjének nevét a nép gyakran elfelejti — innen a „népköltészet” elnevezés eredete —, vagy esetleg egy nevet jegyez meg s több alkotásra visz át. S a költőnek „csak az lehet feladata, hogy a közösség vágyaiból szólva, ennek a lelkét önmagára tudatosítsa s csak az lesz „a” költő, aki ezt bírja” — tehát költészet is csak egyféle lehet, s nincs külön nép- és műköltészet. Ezeket a fogalmakat igazolja a szerző az Iliason és az Odyszeián, s igazolja azt, hogy Homéroszt tehetségén kívül a maga legsajátosabb környezetének történeti pillanata és társadalmi helyzete tette költővé. A nép- vagy műköltő alternatívát a költő lényegének dialektikus felfogásával helyettesíti: „A költő lényegét kétségkívül csak valami, a közösségi és egyéni érték felé egyképen kiterjedt kétsarkúság adhatja”. Ezzel az elvvel jut el Marót Károly az eredményhez. Sorra kiküszöböli a nehézségeket és felszámolja az ellenvetéseket.

Az Iliást vizsgálva felveti a sokat hangoztatott kérdést: hogyan állhat remekmű az irodalmi fejlődés kezdetén? El kell vetnünk az evolúciós elmélet kiterjesztését a szellemi alkotásokra, — hiszen ez ellen maga Darwin is tiltakozott. Ha elfogadjuk azt az elvet, hogy az időtől függetlenül a költői alkotást eleve az egész ember alkata és helyzete határozza meg, nem lepődünk meg az eposz születésének korai ságán. A kérdésben nem a kronológiai rend, hanem „egyedül a közösségi és egyéni alkatok egymásra-találásának szerencsés véletlenjei és a közösségi mármegformált kincsnek álladéka dönthet” — és az egyéni és közösségi vonások bonyolódásának felfejtésében mondott csődöt a múlt század irodalmi racionalizmusa. A kriticismus magyarázataival szemben a

közösségi költészet elengedhetetlen feltétele a kevertség, a népi mítoszok s egy költői szellem művének szétválaszthatatlansága. S ez a kevertség igazolja az egy nagy költő-egyeniséget.

Ha a homéroselőtti költészet fennmaradt emlékeit vizsgáljuk, nemcsak maga az eposz keletkezése támaszt hitetlenkedést egy ilyen kivételes képességű költővel szemben, hanem az eposz technikai kidolgozásának tökéletessége is. Hogyan létezhetett egy ilyen kivételes tehetség, aki a tökéletes eposzt „a semmiből” — előzmények nélkül — teremtette meg? — A kérdésre Marót Károly az Odyszeiával felel. Számos formai és tartalmi jegy választja ezt el az Iliástól, s szerzőnk bizonyítottan látja azt, hogy egy másik, másféle tehetségű, de hasonló képességű költő műve. Míg az Ilias szerzője mondai alapon nagyeposzt ír s egy fonalon vezeti végig az eseményeket, az Odyszeia kalandregény, népmesei motívumokra épül s kettős fonálon jutunk el a kibontakozáshoz. Stílusban is döntő a különbség: az Ilias az ú. n. „homérosi hasonlat”-on keresztül juttatja érvényre a minden költői műnél elengedhetetlen, de epikus objektivitásba bele nem illő líraiságot, míg az Odyszeiában ilyesfajta hasonlatot alig találunk, — a téma és a feldolgozás egyaránt nyújt lírai lehetőségeket. Az Odyszeia — ellentétben az Ilias véresen hősi légkörével, gögösen vetélkedő királyaival és vezéreivel — familiárisan demokratikus levegőt áraszt, s a két eposz különbsége két különböző közönségre számító költőre vall. A hasonlóságok tudatos utánzások az Odyszeia-költő részéről. Mindezek alapján két különböző képességű, egyaránt nagy költőegyeniséget tetelezhetünk fel, s már nem egy csodálatos kivétel a zseniális költő az irodalmi fejlődés kezdetén, — s a kivételes tehetségeket felmutató görögséget kell csodálnunk: „a görögök közt is szerencsésen olyan kivételesek is voltak, akik a velők született alkati adottságaikból olyasmiket is tökéletesen tudtak megvalósítani, amikre normális képességek és viszonyok mellett, általában csak a szakmabeli tenné — közönséges tempója szerint: esetleg csak évszázadok múltán — tudott volna képesíteni”.

A szerző mindvégig lebilincselően érdekes könyvével eljuttatott minket a Homé-

ros-kérdés korszerű megoldásáig, — s egyúttal megismertük felfogását a költészetről, melyet spirituális eszközökkel húz ki a túlzó racionalizmus kátyújából, s mellyel hegeli elvek alapján találja meg egy szellemtörténeti probléma nyitját.

Kerényi Grácia.

MAGYAR KÖLTŐK NEGYVENNYOLC-BAN. Szerkesztette: *Rubinyi Mózes.*

Rubinyi Mózes széles olvasottságának néhány szép antológiát köszönhetünk, most pedig 48-as versgyűjteményt állított össze. Forradalmi versgyűjteményt a lázas napok szülőiteiből, amelyek száz év után az újdonság felfedező erejével hatnak az olvasóra. Mert költőinknek ezt a hangját még a hív irodalombarátok sem ismerték eddig!

A kötet derekát természetesen Petőfi adja, egyetlen költőnk, akit még a gyorsan feledő emlékezés is elválaszthatatlanul összekötött 48-cal. De mellette feltűnnek „a többiek” is és csodálkozással vegyes kíváncsisággal tapasztalhatjuk, milyen forradalmi hangon zengett a magyar líra a szabadság esztendejében! Azok a szakállas öregurak, akik „gutgesinnt” öregurakként tekintettek ránk az iskolai irodalomtörténet lapjairól, fiatalabb éveikben a politikai és társadalmi forradalom hangjait szólaltatták meg. „Keljeteek föl régi szenvedések, — Miket ránk mért annyi gaz király!” — kiáltotta Lévy József, akit szelídhangú és patriarkiai életű költőnek ismertünk meg. Lauka Gusztáv emlékét egy levendulaillatú románc őrizte tankönyveinkben, pedig 48-ban „A barrikádok embere” dicsőségét zengte. Greguss Ágost, az esztétika tu-

dósaként élt a köztudatban, de annakidején Bacsányi nyomdokaiba lépve üdvözölte Párizst: „Páris, nyugpontja minden szabadságnak, — Háromszor felforrt: kétszer csálva lett”. Erdélyi János, kevés-sel utóbb a filozófia professzora Patakon, a királyok hitszegéséről dalolt. A Ginadalk költője, Vajda János egyenesen a szocializmust szólaltatja meg szinte az ú-népiesek dallamában: „Se földem, se ház-am nincs, — Egy pár kéz a tőkepén-zem”. És nem marad el tőle a kevésbé ismert nevű Samarjai Károly sem: „Harc lesz talán... Ha kell, mi meghalunk, — De nem egy-két tőzsérnek földréért”.

Ime, így daloltak a magyar költők 48-ban! A kis antológiából irodalmunknak egy ismeretlenségbe süllyedt fejezete rajzolódik ki, egy sziget tekint felénk, amelyet eddig nem járt be irodalomtörténész. Mert ez a forradalmi hang 49 csapása alatt elhalgatott és lelkesedése virágait ma már elsárgult hírlapokból, szabadságharcos versgyűjteményekből kell csokorba kötni. Gyulai Pál, a későbbi professzor, gyűjteményes kiadásába nem vette föl forradalmi verseit, de Lévy József is vicispán korában kihagyta efféle dalait gyűjteményéből. A verseknek ez a kis példázata mutatja a legvilágosabban, mint tűnt el 67 után irodalmunk forradalmi magatartása, hogy helyet adjon a lagymatag s a körülményekkel megal-kuvó manirnak.

Az antológiában 48 tüze, lelkesedése, vitézsége lángol, mint egy kristálycsöppben, amely felfogja a nap sugarait. És száz év után jól esik ennél a fiatal láng-nál melegedni!

Kósa János

SOMMAIRE.

Alexandre Sik: Te Deum, 1948. — Discours prononcé par le R. P. Sik, provincial des piaristes, lors du Te Deum de la fin de l'année scolaire du Collège Piariste, à la veille de la nationalisation des écoles. L'éducation chrétienne est basée sur deux principes fondamentaux — dit le R. P. Sík — le respect de la personnalité et le respect de la réalité totale comprenant le naturel et le surnaturel; or, ce sont justement ces principes qui sont menacés par la nationalisation des écoles. En prenant congé de ses disciples, le R. P. Sík leur donne le conseil de n'être jamais inférieurs à eux-mêmes et de ne jamais mutiler dans leurs âmes la réalité totale.

Guillaume Juhász: Fatima. — Le message de la Sainte Vierge a attiré l'attention de l'humanité sur le rôle historique et politique du péché, et de l'expiation individuels qui peuvent avoir des répercussions cosmiques, comme le disait le symbole de la dernière apparition. L'autre enseignement qu'on peut tirer du message de Fatima est le suivant: les enfants, médiateurs et réalisateurs du désir exprimé par la Sainte Vierge, sont les moyens du salut de l'humanité; aussi est-ce le plus grand péché contre l'Esprit Saint que de s'emparer de l'âme de la jeunesse et la corrompre pour s'assurer le pouvoir temporel.

Saint Grégoire de Nazianze: Extrait de son poème autobiographique.

Georges Rónay: Le drame d'un déiste (extrait d'une biographie de Lamartine). Le drame spirituel de Lamartine dont le catholicisme héréditaire aboutit au rationalisme déiste est typique de toute une époque. Tous ceux qui se débarrassent des dogmes, glissent fatalement vers les hérésies: déisme, panthéisme, manichéisme et les diverses formes du mysticisme romantique moderne, dont les origines remontent à Rousseau, Chateaubriand, Lamartine, Benjamin Constant, Novalis, etc. Seul le dogme vécu avec intelligence et épanoui dans la charité peut nous mener à Dieu.

Eugène Mattyasovszky: L'agriculture de la Hongrie de 1848 à nos jours.

Catherine Molnár: Nouvelle. *Jean Pilinszky*, *Thomas Tüz*: Poésies.

CHRONIQUES.

Guillaumette Boros: Le saint et le prêtre sur l'écran.

A. D. Toledano: Le rôle des chrétiens dans la préparation de la paix.

THÉÂTRE. — BEAUX-ARTS. — LIVRES.

Előfizetőknek és olvasóinkhoz !

Ezzel a számunkkal megváltoztatjuk példányszámonkénti és előfizetési árainkat. 1948 július 1-től kezdve a Vigilia példányszámonkénti ára 5.— forint, évi előfizetése 50.— forint, félévre 25.— forint, negyedévre 13.— forint.

Olvasóink és előfizetőink bizonyára észrevették, hogy ez év januárjában formaváltozást hajtottunk végre, magasabb és szélesebb formára tértünk át, ami 15—20%-kal bővítette a lap tartalmát s ugyanakkor ennyivel növelte az előállítási költséget is. Később életbelépett a nyomdai költségek 14'3%-os emelkedése s a papírbeszerzés is költségesebb lett. Ezeknek a tényeknek a következtében a szerény árváltozást csak úgy tudnánk elkerülni, ha a formát változtatnánk s vele a lap tartalmát csökkentenénk. Úgy véljük, ezt nem vennék szívesen olvasóink és előfizetőink.

Sajnos, a közeljövőben esetleg egy külső változást így is végre kell hajtunk lapunkon, éspedig a borítólapon, mert az a finom kartonpapír, amelyen borítékunk készült, nem kapható, készletünk pedig kimerülőben van.

A július 1. után esedékes előfizetéseket már az új áron kérjük.

Kérjük olvasóink és előfizetőink eddigi megértését és szeretetét.

A Vigilia kiadóhivatala.

NAPSZEMÜVEGET SZEMÜVEGET
LIBÁL LAJOSTÓL, Budapest, IV., Veres Pálné-u. 7.

ARANY, EZÜST, ÉKSZER
VÉTEL, ELADÁS
Kehely, ciborium, szentségtartó
nagy választékban.
Dr. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ
Budapest, VII., Rákóczi-út 10., I. 2.

ERAXIT megszünteti a kéz-, hónalj- és lábizzadást.
1 üveg Ft 6.90—11.50. **NAGY DROGÉRIA,** VIII., József-körút 19.

SCHUBAUER **BÉLYEGZŐK** Bpest, Duna-u. 6.
és MITICZKY **JELVÉNYEK** Telefon 184-268.

JÓ SZEMÜVEGET KNAPECZ-TÓL
SZEMÜVEGEK RECEPTRE IS. FOTÓCIKKEK
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI-ÚT 79. Az Örökimádás-templom mellett.

FESZTI MASA:
„Boldogasszony”

kivágójáték képekből minden gyermek művészi

Mária-oltárt

készíthet magának.

Ára Ft 6.50, több alakkal és háttérrel Ft 20.—

Kapható:

K O R D A könyvkereskedésben
Budapest, VIII., Mikszáth-tér 4.